

VIGILIA

FELELŐS SZERKESZTŐ:
MIHELICS VID

CARÊME, MAURICE
DÉNES GIZELLA
FÉLEGYHÁZY JÓZSEF
GYURKOVICS TIBOR
JOANELLI BÉDA
KIS SZENT TERÉZ
KOVÁCH ZOLTÁN
MAYFIELD, JULIAN
POSSONYI LÁSZLÓ
SINKÓ FERENC
SZEGLHMI ELEMÉR
SZENNAY ANDRÁS
SZIGETI ENDRE
írásai

1965 OKTÓBER

Ára: 5 forint

TARTALOM

	Oldal
<i>Szennay András</i> : A fejlődő világ és az egyház	577
<i>Gyurkovics Tibor</i> : Pastorale (vers)	580
<i>Szigeti Endre</i> : A vallás Jung lélektanában	581
<i>Maurice Carême</i> : Nem törte fel, Lépj be, Eső (versek <i>Ölbey Irén</i> fordításában)	592
<i>Kis Szent Teréz</i> olaszországi utazása (<i>Kiss Monika</i> bevezetésével és fordításában)	594
<i>Julian Mayfield</i> : A nagy parádé (elbeszélés <i>Ungváry Rudolf</i> fordítása)	604
<i>Mihelics Vid</i> : Eszmék és tények (A mai ember és a boldogság — beszámoló a Pax Romana luxembourgi kongresszusáról)	612
<i>Ohmacht Nándor</i> : A kis út (A jóság és jutalma)	616

NAPLÓ

Potyondy Imre 80. születésnapjára (*Félegyházy József*) 617; Két jelentős megnyilatkozás a bécsi ökumenikus szümpozíción (d. k.) 618; Az olvasó naplója (*Rónay György*) 620; Londoni színházi krónika (*Doromby Károly*) 622; Képzőművészet (*Dévényi Iván*) 623; Zenei jegyzetek (*Rónay László*) 626; Filmek világából (*Bittei Lajos*) 627; Szellemi értékek az idegenforgalomban (*Sinkó Ferenc*) 628; Újabb érdekes sírköteletek Esztergomban (*Kovács Zoltán*) 631; Hatvan éve halt meg Szász Károly (*Szeghalmi Elemér*) 632; Jazz-zene a szentmisén (*Posszonyi László*) 633; Fényűző, vagy egyszerű legyen a templom? (*Joanelli Béla*) 635; Kiállítás a házfalon... (*Dénes Gizella*) 636; Jegyzetlapok (r. gy.) 639. 617

Felelős szerkesztő:

Mihelics Vid

Főmunkatársak: *Doromby Károly, Pfeifer János, Radó Polikárp*

Felelős kiadó: *Saad Béla*

Kiadja a Vigilia munkaközösség

A szerkesztő a hét első három napján fogad a szerkesztőségben (V., Kossuth Lajos u. 1.), lehetőleg az időpont előzetes megbeszélése alapján. Kéziratokat Budapest 5. Postafiók 195. címre kell küldeni. Kéziratokat nem őrünk meg és nem adunk vissza. Szerkesztőség és kiadóhivatal: Budapest V., Kossuth Lajos utca 1. A Vigilia postatakarékpénztári csekk-számla száma: 37.343. Külföldi előfizetések: Posta Központi Hirlapiroda, Budapest V., József nádor tér 1. Ügyfélszolgálat. Index-szám: 26.921.

Megjelenik minden hónap elején

Ára: 5,— forint

A FEJLŐDŐ VILÁG ÉS AZ EGYHÁZ

A világ teremtett voltában változatlanul, történeti fázisaiban, tapasztalati megnyilvánulásaiban azonban mindig változó módon áll előttünk. A világban tapasztalható társadalmi, kulturális, gazdasági s világszemléleti struktúra szüntelen mozgásban, fejlődésben van. Erre gondolva meg kell állapítanunk, hogy — bár teremtett voltában, test-lélek összetettségében ugyanaz, mégis — más és más az az ember és emberiség is, amely az egyházzal és annak tanításával, illetve amellyel az egyház kapcsolatba kerül. Régmúlt történeti korok viszonylag tartós állapotával ellentétben a jelen történeti szakasz az embert és társadalmat s az embert környező világot szüntelen fejlődésben, átalakulásban tárja elénk. Az egyháznak — mindeme tényeket látva — egyre inkább tudatosítania kell ezt a feladatát, hogy mindenegybes esztendő az „Úr évének” tekintsen. Krisztus küldetésében járva minden történeti órában fel kell ismernie az „idők jelét”, meg kell hallania az idők szavát és kérdéseit, s feleletet is kell adnia azokra.

Tévedés lenne azt állítani, hogy az egyház minden idők minden problémájára azonnal a legjobb választ, a legmegfelelőbb megoldást tudja ajánlani. Sem az egyházi tanítóhivatal, sem a római pápa nem az az „automata”, amelyből a kész eligazítások azonnal kihullanak. Az idők diagnózisát csak komoly szellemi erőfeszítés után, vagy éppen prófétai szellemtől áthatott egyének közbejöttével képes az egyház az emberek elé tárni. (Ki kételkedhetne ma már abban, hogy az „idők jeleiről” szólva ilyen „karizmatikus” volt XXIII. János pápa?)

A konkrét kérdésekre az egyház fáradságos munkával keresi a valóban megfelelő és konkrét választ. Nemcsak a világ, hanem maga az egyház is változik, fejlődik, kibontakozik. Amint az egyház két évezreden át hatással volt az emberiség történetére, éppúgy nyer az egyház is új ösztönzéseket szellemi gazdagodást az emberiség, a világ fejlődése nyomán.

Korunk legjobbjainak egybehangzó megállapítása, hogy az ember történeti fejlődésének új fázisába lépett. „Teremtő korszakba”, melyben tervszerűen kívánja alakítani a környező világot. Alkotott és alakított az ember régebbi korokban is. Azok a változások és változtatások azonban, amelyek szervesen egybefonódnak a természettudományos eredményekkel, sokkalta nagyobbak, mint azt ma a közkeletű felfogás — s nyugodtan hozzáfűzhetjük: a keresztény felfogás is — értékeli. A mikrofizikai elveken nyugvó technikai fejlődés, az automáció és kibernetika — hogy csak egy-két tényezőt említsünk — a jövő hihetetlen távlatait tárják fel az ember tudatvilágának alakítása, fejlődése terén. Az eredmények természetesen nem adnak okot az értelmetlen önelégültségre. A „puszta természetnek” még számos „szűz” területe van. Nem uralkodik például az ember még az időjáráson. Igaz viszont, hogy már éhen sem kell halnia azért, mivel egy-egy nagyobb területen az időjárás a gabonát elpusztította. Van még betegség, sőt egyre újabbak is jelentkeznek. A korai halál mindenesetre lényegesen kevésbé pusztít, mint régebbi múltban.

Tapasztalati tény, hogy a természetet az ember bizonyos értelemben „degradálta”; mi hívő katolikusok úgy mondjuk: a teremtői parancs ér-

telmében „alattvalójává” tette. Saját anyagfajtáink, saját közlekedési eszközeink, saját világításunk, saját magunk tenyésztette növény- és állatfajtáink vannak. S lehet ugyan, hogy a távoli égitestek reális megközelítése még gyermekcipőben jár, de máris ott tartunk, hogy emberi tudással és erővel el tudjuk érni azt a Holdat, amelyet az őszövétség korának világképe szerint Isten az éjszakai sötétség elűzésére helyezett az égre. „Nincs a földön maradandó lakásunk”, mégis elmondhatjuk, hogy a világ az embernek mindinkább otthonává is válik. Igaz, ez ma még inkább csak tudományos értékű megállapítás, hiszen az egyes ember még igen különféle módon és fokban éli át és tudatosítja a természet fölötti uralkodást. A szaktudományos lapok azonban a legváltozatosabb adatokkal és ábrázolásokkal tárják már eléink ennek az uralkodásnak „tényeit.”

Mindezekkel a jelenségekkel és tényekkel kapcsolatban a vallás felé forduló s a korigénynek megfelelő szintézist kereső ember kérdező szavát az egyháznak s az egyházi tudományosságnak feltétlenül meg kell hallania. A szellemtörténeti és teológiai választ egymást harmónikusan kiegészíti, amidőn egybehangzóan állítja: a tapasztalt fejlődés nemcsak elkerülhetetlen, de egyszersmind a keresztény felfogással teljes harmóniában is áll. Szükségtelen, hogy a fejlődés tényét bármely ideológiai tannal hozzuk összefüggésbe, vagy mint sorsdöntő felimerést emlegessük. Az embernek folyvást küzdenie kell a jobb jövőjéért s közben lesznek mindig részei is. Egyik vonatkozásban sikert arat, más vonatkozásban — mondjuk, árvíz, járvány, földrengés idején — kudarc lesz osztályrésze. A fejlődés nem a kereszténység mellett vagy ellen szól, hanem szervesen kapcsolódik a kereszténység földi útjához. Nem változtat ezen az sem, hogy a fejlődés jelentőségére valójában csak a beköszöntött újabb történeti szakasz során döbbsünk igazán rá, sem az, hogy az átmeneti vajudást csak aggodás és félelem árán tudjuk elviselni.

Sehol sem lép elő az ember annyira Isten szabad munkatársának, mint éppen a keresztény szemléletben. Olyannyira áll ez, hogy az ember az örök üdvösségét sem szenvedőlegesen fogadja el, hanem kell, hogy szabadon küzdjön meg érte. Nem változtat ezen az sem, hogy a szabadságot éppen Teremtője ajándékaként nyerte el azt tudja, hogy Istentől parancsot kapott a természet meghódítására, hanem azt is, hogy mint a Teremtő munkatársa kiemelkedik a természet világából, rangosabb bármely más teremtménynél. Arról sem feledkezhet meg soha, hogy története csakis Krisztus embersége, a megtestesülés által vált „Isteni színjátékká”, az üdvösség történetévé. Ha a keresztény ember mindezen elgondolkodik, akkor szükségképpen fel kell fedeznie, hogy viszonyát a természethez, a világhoz, az egyeshez és a közösséghez egyrészt a hit és a lelkiismeret, másrészt, az emberi értelem és akarás útján megszerzett ismeret és tudás határozza meg. Úgyis mondhatnók, hogy a keresztény hívő a „világi” tudományok által, azok művelésével, azok eredményeinek elfogadásával is beilleszkedik az emberi és keresztény életbe.

Hogy mindennek számbavétele a vallásos meggyőződést szükségképpen támogatja-e vagy éppen gyengíti, arra nem tanácsos egyetlen szóval válaszolni. Bizonyos, hogy az önmagára reflektáló „világ” már kevésbé kutatja és leli fel Isten „ujját”, „nyomait” a természetben, mint régebbi időkben. Nem ütközik lépten-nyomon „csodákba” (mint ahogyan régebben sem volt ez a valódi helyzet). Számos — tudatlanok előtt — „rendkívüli” eseményt magyaráz a tudomány. A természetből, az em-

beriség életéből mintha eltűnt volna a „numinózum”, az isteni. Számos egészen fiatal ember oly sokat „tud” már, annyira „élt” már, hogy még mielőtt Isten igéit igazán olvasná vagy hallaná, szkeptikussá vált. Épp ez az egyik oka annak, hogy csak igen komoly erőfeszítések árán adhatjuk elő a mai kor nyelvén a kinyilatkoztatást s kerülniük el, hogy halálára a címzettek valami rég elmúlt korszak kódos dokumentumaira gondoljanak.

A fejlődés ténye azonban nemcsak általánosságban letagadhatatlan. Vonatkozik ez magára a kereszténységre is, arra a módra és formára, ahogyan és amelyben a világ előtt mutatkozik. Megköveteli ezt a fejlődést az a feladat és szükségesség, hogy a kereszténység ebben a jelen történeti helyzetben és környezetben is teljesítse küldetését.

Az ember világa végső elemzésben ma is kifürkészhetetlen jövőt jelent számunkra. Nem pesszimistamódon „sötét”, hanem reális nézéssel „homályban rejő” jövőről kell szólnunk. A Szentírás figyelmeztető szavai, amelyek veritékes munkáról, erőfeszítésről és halálról szólnak, minden automáció és kibernetika figyelembevételével, az alkotó munka mellett és ellenére is tények. Az orvostudomány meghosszabbítja ugyan a földi életet, a klinikák a haldoklók számára tökéletes „komfortot” nyújtanak — a halál, a földi élet lezárulása mégis elkerülhetetlen. A legtökéletesebb tervezést is megzavarhatja egy-egy véletlenség vagy természeti katasztrófa. Az így feltornyosuló kérdőjelekre a válasz, a „titkok” nyitja, a feloldás a keresztény ember szemében változatlanul Isten s az ő üdvözíteni kész gondviselése marad. A szabadon tervező ember az ilyen ellenőrzést is jelentő feloldás nélkül olyan „szabadságot” is gyakorolhat, amelyben az ember-mivoltot megtagadva önmagának és a természetnek elpusztítójává válhat. Ebből következik, hogy minél inkább uralma alá veti az ember a természet erőit, annál nagyobb felelősségtudattal kell bírnia. Ez a felelősségtudat pusztán morális érzékből is fakadhat. A tudományos és technikai fejlődés egyáltalán nem vonja szükségképpen maga után az ember ilyen irányú erkölcsi érzékének csökkenését. Ellenkezőleg, a haladás új természetes erények csirája lehet. Az a szabadságtudat, melyre a modern ember annyira büszke, épp e felelősségtudat számbavétele nyomán válik valóban értékelt és átélt valósággá. Ez a fejlődéstudat pedig — ha esetleg tartózkodó és anonim módon is — valódi kapcsolatot hoz létre a teremtet világ „helytartója”, az ember, és ura, a Teremtő között. Végső fokon ugyanis a szabadsággal és hatalommal együttjáró minden felelősségérzet Istenben, mint a szabadság és hatalom teljességében horgonyoz.

Az ember világa, amint imént már utaltunk rá, elvesztette „numinált”, istenített voltát. A „megszemélyesített” természet helyett józan tárgyi világot lát maga előtt a modern ember. Józan, de mégis sokban szűkmarkú világot. Legfőszvényebben azt adja, amire az ember leginkább vágyik: az életet. Mert a még olyan szédületesen haladó emberi világ is halandó, véges életet hordoz a hátán. Itt vagyunk, de nem mindig voltunk, és nem is sokáig leszünk. Ez a póre és kemény igazság. Ugyanakkor azonban az a világ, melyet az ember mint saját szabadságának objektívációját alkot, a keresztény ember számára ma is derűlátást tápláló, bizakodást élesztő valóság. Igaz ugyan, hogy a halál ma is éppolyan könnyörtelen és kegyetlen dolog, mint hajdanában volt, de ma sem az annak számára, aki hiszi, hogy Krisztus meghalt és feltámadt érte. Tudjuk természetesen — mivel erre hitünk tanít —, hogy Krisztus minden em-

berért meghalt, a halál is magán viseli tehát „anonim keresztény” jellegét: kapu abba a világba, melyet Krisztus tárt fel előttünk.

A keresztény hívő mint a teremtes művének maga is alkotó munkása, a megváltott emberhez illő optimizmussal tekint a fejlődő világra. Amikor pedig ezt teszi, keresztény voltában is szüntelen elmélyül, kereszténysége is „fejlődik”, átfogóbbá, emelkedettebbé, nyugodtan mondhatjuk: „krisztusibbá” válik. Az Alfától indult el, hogy visszatérjen majd ahhoz, aki ugyanaz — az Omegához.

A világ Isten kezéből került ki s az ember alkotói tevékenysége nyomán juthat el Krisztus megváltásának erejében arra a tökéletességre, amelyről a kinyilatkoztatás „új ege és új földje” szól. A világ történetébe a második isteni Személy megtestesülésével Isten élete hatolt be, Isten vonul végig eseményein. Erre gondolva szinte érthetetlennek kell találnunk nem egy kereszténynek szkeptikus kérdését; nem hoznak-e vajon az új idők, a sokirányú fejlődés ezer veszélyt az egyház és a keresztény vallás számára? Mert kérdésre kérdéssel válaszolva: miért hoznának többet, mint hasonló dolgok az előző korokban? Az „evilágiságban” az egyház is, meg a keresztény hívő is, minden időben megrekedhet. Istent viszont mindig csak akkor találhatja meg, akkor érkezhet el őhozzá, ha végigjárja a „maga útját”, elvégzi a reá mért evilági feladatot. Az ember sikerei, teljesítményei a Teremtő dicsőségét hirdetik. Igaz, hogy nem csupán az ember által alakított, fejlesztett világ jelenti Isten dicsőségét, nem csupán a szellemi és fizikai munka Istent tisztelő cselekedet, de kétségtelen, hogy mindez egy-egy részét képezheti az istentiszteletnek is.

Az ún. profán világ ugyan nem „szakrális”, mégis „megszentelt” világ. Amit a „kegyelem” fogalmán és működésén értünk, nem ott kezdődik, ahol már kifejezetten egyházzal, kultusszal, szentségekről van szó. Isten kegyelmi áradása, a teremtő keze nyomán megszentelt világ egyszerűsége „profán” világ is marad a történet végéig. Ez a világ mindig az Isten jót és igazat igenlő „legyen” szavának és az ember meghódoló „igenjének”, vagy tagadó „nemjének” feszültségében fog vajúdni. Isten tevékeny teremtető, „igenjét” azonban a világból kitörölni nem lehet.

Korunk új, alkotó emberének törekvéseihez, a fejlődéshez felzárkózni kívánó egyház ebben a világban él, ezt a világot kívánja megszentelni, de teljességgel mégsem azonos azzal. Nem azonos sem hivatásában, sem feladataiban, sem pedig eredményeiben. Nem azonos, de együtt él vele. Csak talán még nem elég közel hozzá. Teológiájában még csak most dolgozza föl azokat az ismereteket, amelyeket a rohamosan fejlődő világ elébe tár. Számos vonatkozásban a természetes igazságokat még kellő szintézisbe kell hozni a természetfölöttiekkel. A végső válasznak azonban birtokában vagyunk. S ezt a választ a régi és mégis örökké új evangélium tartalmazza.

PASTORALE

*Ez táj. Ezt látom. Oly kemény,
hogy fejszét kéne belevágni.
Az egész vidék az enyém,
domb vagy völgy, vagy legyen akármi.*

*S ez sem segít. Köröskörül
magamnak vagyok törbe csalva,
akár a vad. És beszűkült
körülöttem Isten hatalma.*

Gyurkovics Tibor

A VALLÁS JUNG LÉLEKTANÁBAN

Az álomfejtés egyidős a történelemmel. Ezért írhatta *Romain Rolland*: „Álvás közben ismerkedünk meg az álommal, az első művésszel, első tanítómesterünkkel, aki képeket, alakokat, híradásokat idéz fel bennünk.” Ennek az ősi mesternek a kezét fogta meg *Sigmund Freud*, a pszichoanalízis megalapítója, de ő nem a jövőt akarta megfejteni, hanem a lélek feneketlen mélységeit felderíteni. Vele indult el *Carl Gustav Jung* (1875–1961) is, a világhírű zürichi orvos, a mélylélektan másik nagysága, de útjaik már a század tizes éveinek elején szétváltak. Érthető, ha Freud is, Jung is nagy érdeklődést keltett hittudósok körében. Nemcsak azért, mert mind a ketten sokkal mélyebbre akartak behatolni az emberi lélek működésébe, mint a századforduló táján váltságba került pszichofizikai és tudatlélektani iskolák nagynevű kutatói, mélyebbre, mint *Wundt*, és tovább, mint *Pavlov*, hanem mert mindketten túlmérszkelve a tapasztalati tudomány területén, metafizikai, sőt a katolikus liturgiát és dogmatikát érintő kérdésekhez is hozzányúl-tak: a szaktudomány területéről a vallás és a világnézet körébe sodródtak.

Ebben a körben Jung munkássága minden látszat ellenére sokkal izgalmasabb a katolikus gondolkodók szemében, mint Freudé. Freud ugyanis minden korszakában olyan gondolkodónak mutatkozik, aki szembenáll a keresztény hittel, a vallással, sőt ateistának tekinti magát. Ezt a hívő ember kénytelen tudomásul venni, még akkor is, ha elfogadná azt a nézetet, hogy a zseniális bécsi orvos személyes felfogása ellenére elméletileg „megerősíti a vallás igazi alapjait”¹. Ezzel szemben Jung vallásos ugyan, de katolikus oldalról hangoztatják, hogy a zürichi lélekelemző „vallásossága” a hívő számára „elrettentőbbnek tűnhet fel”, mint Freud vallástalansága, vagy a vallást érintő számos félreértése.²

Jung szemében a vallás egyetemes emberi jelenség. Évtizedes ideg-orvosi gyakorlatából és kutatásaiból azt a következtetést vonja le, hogy „valami magasabb hatalomból származó van a lélekben... a 'consensus gentium', a népek köztudata ösidők óta beszél istenekről és még világ-korszakok múlva is beszél majd róluk”. Ennek az egyetemes ténynek az alapját Jung a lélek szerkezetében, felépítésében látja: „Egy roppant nagyhatalmú isteni lénynek a gondolata mindenütt előfordul, ha nem tudatosan, akkor legalább is tudattalanul, mert ez archetípus.” Hadd jegyezzem meg itt rögtön, hogy az „archetípus” Jung lélektanának egyik alapfogalma, de pusztán fogalmi úton alig megragadható. Maga Jung is azt mondja róla: „Egyetlen pillanatra sem adhatjuk oda magunkat annak az illúzióknak, hogy egy archetípus véglegesen megmagyarázható és ezzel elintézhető.”³ A lélekelemzővel itt már a titokzatosság talaján járunk.

Isten — vagy csak istenfogalom

De visszatérve a lélektan tudományának tapasztalati világába, hallgassuk meg, mit mond Jung az istenfogalomról. Az istenfogalmat „egyenesen szükséges lélektani funkciónak” tekinti. Jung számára a vallás

nem a nemi ösztönökből, a libidóból lehasadt valami, mint Freudnál, amit aztán az ember hosszabb-rövidebb ideig tetszése szerint felerősíthet, csökkenthet vagy elnyomhat. Legalább is nem teheti meg büntetlenül. Jung azt állítja ugyanis, hogy egyetlen paciense sem gyógyult meg igazában, ha ismét el nem jutott eredeti vallásos beállítottságához. Jung szemében a vallásos szükséglet nem gyermeki tehetetlenségből és a végzet hatalmai előtt való ájultságból fakad, mint ahogy azt a schopenhaueri filozófia pesszimizmusánál kikötő Freud gondolta és állította *Egy illúzió jövője* című könyvében, hanem éppenséggel a lélek archetipusos szerkezetéből forrásozik.

Jung tehát szükségesnek, egészségesnek, az emberi egészhez, szinte azt mondhatnám az emberhez tartozónak tekinti a vallást, de lélektani szempontból kifejezetten kárhoztatja a bőbeszédű és naív érzelmi jámborságot, amelyben a lét isteni és szent értelme, „numinosuma” elvész, másrészt azonban kifejezetten ellenzi az olyan, szerinte „teológiai” vallássságot, amely csak a fogalmaktól és a finom fogalmi megkülönböztésektől mámorosodik meg. Orvosi gyakorlata során, mint lélekelemző, túl gyakorta találkozhatott a vallásos talmival, a szintetikus előállított vallásos szövedékekkel, amely minden nehézségre szétmállik és elszakad. Jung szeme előtt a közvetlen vallásos élmény, a vallás közvetlen meg tapasztalása lebeg eszményként, de tisztában van ennek veszélyeivel, és ezért elismeri az erőteljesen megszervezett, jól alkalmazott vallásos formák és intézmények fontosságát. „Amit közönségesen és általában vallásnak neveznek, az oly meglepő fokban pótlék, hogy nekem komolyan meg kell magamtól kérdeznem, vajon a vallássság e módjának nincse-e fontos funkciója az emberi társadalomban. A pótléknak nyilvánvalóan az a célja, hogy a közvetlen tapasztalatot a megfelelő jelkép kiválasztásával pótolja; ez a szimbólum erőteljesen megszervezett dogma- és szertartás-rendbe van beöltöztetve.” Jung részéről azonban ez csak engedmény: az igazi értéket a vallásos meg tapasztalásban látja, még a gyógyítás szempontjából is, mert az idegbetegség valóságával és erejével szemben voltaképpen csak a vallásos élmény bensőséges ereje és lélektani valósága állítható szembe eredményesen. „A vallásos meg tapasztalás — mondja — abszolút. Nem lehet róla vitatkozni. Az ember csak azt mondhatja rá, hogy senkinek sem volt még ilyen tapasztalata, mire az ellenfél azt fogja mondani, sajnálom, nekem azonban volt. És ezzel a vitának vége is van. Mindegy, hogy mit gondol a világ a vallásos tapasztalatról. Az, akinek van ilyen, az olyan kincssel rendelkezik, ami számára az élet forrása, az értelem és a szépség és vele új fényt áraszt az emberiségre és a világra. Pisztisz és béke! Hol van a próbaköve annak, ami lehetővé tenné, hogy azt mondjuk: az ilyen tapasztalat nem érvényes és ilyen pisztisz pusztá illúzió?”

Igy írt Jung 1937-ben, 1960-ban pedig, élete alkonyán, szembenézett az ember döntő kérdésével. Ez pedig az, vajon a végtelenre vagyok-e beállítva, a végtelennel vagyok-e vonatkozásban vagy sem. Ez az ember életének az ismérve. „Csak ha tudom — mondja Jung —, hogy a határtalan a lényeges, csak akkor nem irányítom érdeklődésemet esetlegességekre és olyasmikre, amiknek nincsen döntő jelentőségük.” Olyan ember szavai ezek, aki a lelki élményt tartja elsőrangú megismerési forrásnak és mint ideggyógyász sem tekinti a vallást pusztá illúziónak.

Jung nem beszél a kinyilatkoztatás Istenéről és még kevésbé a filozófusok Istenéről. Egyedül azzal az istenképpel foglalkozik, ahogyan az a

lélekben rejlik, ahogy nemcsak szimbólumokban, képekben jut kifejezésre, hanem ahogy az ember mindennapi és gyakorlati életében hat és működik. Jung a lélek Istenét kutatja. A lélekről beszél, mint Isten templomáról, és azt hangoztatja, kell lennie a lélekben egy Isten felé megnyíló kapcsolódási lehetőségnek, „vagyis egy Isten lényével való megfelelésnek, különben az összefüggés nem jöhetne létre. Ez a megfelelés, lélektanilag megfogalmazva — egy istenkép archetípusa”.

Ezek után a mondatok után még az avatatlan is kezdi érezni, hogy homályos és ingoványos területek felé közeledik. Ami azonban Jung istenképével kapcsolatban a hozzáértő hittudósoknál fejcsóválást okozott, az a következő: az úgynevezett archetípus-istennek „nemcsak világos, fényes oldala van, hanem sötét megjelenése is”. Ez az istenkép ugyanis nemcsak a szeretet Istenét mutatja, hanem a harag és a kegyetlenség Istenének a képét is. Istennek ez az ősképe lehet bosszúszomjas, szeszélyes, zsarnoki, érzékenykedő és kicsinyes, olyan Isten, aki aggodalmat csöppögtet a lélekbe és egészen fura és lehetetlen kényszer-szertartásokba kergeti az embert. A keresztény hittudomány az isteni ősképp ilyen kettős megjelenésének az oka felől feltett kérdésekre az eredendő bűn tanával válaszol. Az ősbűn az embert szétszakítja, még benső istenképet is érinti és az is elhomályosul miatta. Egyedül a keresztény kinyilatkoztatás állította vissza az evangéliumi üzenetben azt az istenképet, amely a paradicsomban jelenhetett meg Ádám számára: „Isten világosság, és sötétség nincsen benne.” Jung azonban — anélkül, hogy a hittudományi magyarázatokat figyelembe venné, vagy azokba belebocsátkoznék — egyszerűen megállapítja: az archetípusos-istenkép a maga Janus-arcával, fényes és árnyékos oldalával sok keresztény emberben neurotizálni tudja az Istenhez fűződő kapcsolatot, és alkalmas arra, hogy szorongásos komplexeket keltsen bennük: a keresztény hit istenképe konfliktusba kerülhet a lélek ősi, természeti istenképével (mondhatnók: a megromlott természetben keresztül jelentkező, elhomályosult istenképpel).⁵

Az orvosi gyakorlatára támaszkodó Jung arra a következtetésre jutott, hogy keresztény pacienseivel szerzett tapasztalatai ellentmondanak egymásnak. Jung először is megrémült attól, hogy pacienseinek tudattalanjában — tehát a léleknek abban a világában, amelyről a tudat csak kivételes alkalmakkor vesz tudomást — nagyon is kevés keresztény elemet talált. Megdöbönt azon, micsoda pogány hatalmak uralkodnak ezen a területen még akkor is, amikor a keresztény homlokzat még érintetlennek látszik. „A mi világunknak az a nagy eseménye — vélte —, hogy amit az emberek szándékoznak és létrehoznak, az nem a kereszténység szellemét lehel, hanem a kendőzetlen pogányságot. Ezek a dolgok egy archaikusnak megmaradt lelkiállapotból fakadnak, amit a kereszténység távolról sem érintett... A lélek állapota nem felel meg a kifelé vallott hit-állapotnak. A keresztény ember a saját lelkében nem tartott lépést a külső fejlődéssel. Valóban külsősegesen minden a helyén áll itt, képen és szóban, az egyházban és a Bibliában. De nem belülről. A belsőben archaikus istenek kormányoznak, mint egykoron.”

Ez az egyik tapasztalata. A másik, az ellentétes azonban csaknem ugyanilyen erős.

„A kereszténység — vallja Jung — a mi világunk. Minden, amit gondolunk, a középkor gyümölcse, még pedig a keresztény középkoré. Egész tudományunk, minden, ami átmegy a fejünkön, kikerülhetetlenül ezen a történetiségen ment keresztül. Bennünk él, mindörökre és minden

időkre belénk préselődött. És lélkünk folytonosan élő rétegét alkotja, egészen úgy, mint testünknek valamely törzstörténeti maradványa... A felvilágosodással semmi sincs eltörölve. Az a mód is, ahogy az ember a felvilágosodást műveli — keresztény. A keresztény világnézet ennél fogva lélektani tény, ezt nem lehet tovább racionalizálni. Kikerülhetetlenül rajtunk van a kereszténység bélyege.” Még 1960-ban, emlékirataiban is hangsúlyozza, hogy az evangélium üzenete hozzátartozik a nyugati ember lelki központjához.

Az ellentmondás a kétféle tapasztalat között feloldódik, ha arra gondolunk, hogy Jung szerint a tudatos és a tudattalan ellentéte — tehát a lelki energiák számunkra tudatos vagy tudatunk által fel nem fogott részei közt fennálló feszültség — egymást kiegészítő, dialektikus viszonyban áll. És ő maga is elég gyakran emlékezik meg olyan emberekről, akiknek a tudata nagyon is keresztény módon nyilatkozik meg, holott tudattalanja még a kereszténység kovászával meg nem erjesztett lelki elemekről árulkodik. Ugyanakkor ennek a fordítottja is gyakori: számos modern, úgynevezett felvilágosult ember tudattalanja még mély keresztény átitatottságot árul el a pszichoanalitikus kezelés során.

Foglalkozik Jung a pacienseinek lelkében élő Krisztus-képre vonatkozó megfigyeléseivel is. Jung tartózkodik attól, hogy Krisztus történeti személyiségéről lélektani szempontok szerint nyilatkozzék, de nem titkolja, sőt a *Szellem szimbolikája* című munkájában ki is fejté azt a sajátosságos Krisztus-képet, amely részben vizsgálódásai nyomán alakult ki benne. Ebben erőteljes bizánci vonásokat fedezhet fel az ember. Jung Krisztust nemcsak *Szent Pál* levele értelmében, hanem lélektanilag is úgy látja, mint második Ádámot, az új ősembert, az emberinek egy új ősképet. A Krisztus-kép úgy jelenik meg előtte „mint Logosz, mint az Atya Fia, a Dicsőség Királya, a Világ Birája, a Megváltó és az Üdvözítő, aki maga is Isten, egy mindent átfogó egész”. Számára „a közönséges embert túlszárnyaló és átfogó egész, és megfelel annak a transzcendáló tudatú teljes személyiségnek, akit ő, mint *Selbst*-et jelöl meg”. Jung ezzel jellemezte a Krisztus-jelkép „lélektani” mibenállását. Jungnál Krisztus a *Selbst* archetipusát szemlélteti, mintegy annak a képe.

És itt be is fejezem a Jung vallásos nézeteit ismertető gondolatmenetet — amelyet nagyjából *Josef Rudin* tanulmányát követve igyekeztem röviden feltárni⁶ — és megkísérlem a *Selbst* alig körülírható jungi fogalmának érzékeltetését.

Isten és a sárkányok világa a lélek mélyén

A mélylélektan képviselői — amint ez már az előzőkből is észrevehető volt — több réteget különböztetnek meg az emberi lélekben, és ezért van annyi szó írásaikban a lélek szerkezetéről (struktúrájáról) és részeiről. Voltaképpen *Amisztotelész*, *Plátón* és a gnosztikus, tehát az ókori kereszténység hellén eredetű eretnekségének különféle iratai nyomán járnak. *Szent Pál* az érzéki, a testi emberről (*szarkikósz*), a természetes, lelki emberről (*pszüchikósz*), és a kegyelem érintette szellemi emberről (*pneumatikósz*) beszél. *Freud* — mintha csak igazolná Jung észrevételét, hogy a nyugati emberen elkerülhetetlenül felismerhetők az evangéliumi üzenet vonásai — a pszichében három réteget különböztet meg.⁷ Amire *Szent Pál* azt mondja, testi ember, arra *Freud* azt, hogy az a lélek tudattalan, ösztönös, erkölcsi értékektől független világa; „*Es*”-nek nevezi.

(Megjegyzem, a tudattalan világa nem tartalmatlan valamit jelent, hanem csak azt, hogy az abban foglaltakat tudatunk rendes körülmények között nem veszi tudomásul.) Amít Szent Pál lelki embernek mond, vagyis a természetes erkölcs tudatos megtestesítőjének, arra Freud azt mondja, hogy az az „én”, vagyis a lélek tudatos rétege. És végül, amikor Szent Pál a szellemi emberről szól, a keresztény erkölcsi eszmények megvalósítójáról, akkor Freud a „felsőbbrendű én” túlhajtott erkölcsi követelményektől átszőtt lelki réteget emlegeti. Az emberi „én”, a tudat világa tehát a két ellentétes lelki réteg, a német semlegesnemű harmadik személyű névmással, az „Es”-szel jelölt „alsó” és a „felső” világ közötti összeütközések szintere, amiből számos lelki betegség, de ugyanakkor a kultúra is adódik.

Jung lélekmodellje is hasonló ehhez, de még többértű és egyetlen modellel nem is ábrázolható. A lélekről alkotott modell természetesen csak a könnyebb megérthetőség kedvéért, hasonlatszerűen ábrázol rétegeket, szinteket, és beszél — Szent Pállal szólva — ilyen, meg amolyan emberről, mert hiszen az ember „egész”, ezt Jung is jól tudta, és tisztában volt azzal, hogy az egész minőségileg is többet jelent, mint a részek összege. De hát az atommodell golyóbisai sem felelnek meg a valóságnak, azok is csak a szemlélhetetlent szeretnék szemléltetni. Jungnál a tudatos réteg, vagyis az „én” világa a személyes tudattalan rétegére támaszkodik. Ez a személyes tudattalan azt a szerepet tölti be, mint Freud tudattalanja: „az elfojtások tartálya”, komplexeink tárháza, a gyermekkorunkban és életünkben előfordult összeütközéseink, sérüléseink, megoldatlan problémáink, szegyenletes szenvedélyeink és sötét vágyaink rejtekhelye, ahonnan ezek álmok, néha pedig az idegbetegség formájában törnek fel a tudatos lelki szférába. Ezalatt a réteg alatt a kollektív tudattalan határtalan óceánja él, az ősképek világa: az emberiség elsüllyedt őstörténeti emlékeinek, a sárkányok, a kigyók, a gonosz szellemek, a jó tündérek, a mitológia hőseinek árnyékos, sötét mélysége tátong. A kollektív tudattalan Jungnál a személyes, a szubjektív jellegű tudattalannal szemben valami objektív valóságot jelent, mert benne halmozódik fel mindaz, amit az emberiség ősi múltjából személyes tudatunktól és tapasztalatainktól függetlenül mindannyian magunkban hordozunk, olyanformán, mint az életan síkján az öröklési tényezőket. „Az örökléses átvitel azt a szinte hihetetlen jelenséget is megmagyarázza — írja Jung —, hogy bizonyos mesei tárgyak és bizonyos témák azonos formákban az egész földön megismétlődnek; megmagyarázza például azt, hogy elmebetegeink pontosan ugyanazokat a képeket és összefüggéseket használják, amelyeket az ókori írók szövegeiből ismerünk... A legrégebbi ősképek az emberiség legáltalánosabb, legrégebbi, legmélyebb gondolatait képviselik. Épp annyira érzések, mint gondolatok, sőt valami független, külön életet élnek, hasonlóan a rész-lelkekhez; megtaláljuk őket minden olyan bölcséleti és gnosztikus rendszerben, amelyek számára a tudattalan — az ismeretek forrása (például Rudolf Steiner antropológiai 'szellemtudományában'). Az angyalok és arkangyalok, a 'trónok és dominációk' elképzelése Szent Pálnál, az archonok és fénybirodalmak elképzelése a gnosztikusoknál, a mennyi hierarchia elképzelése — mindez az archetípusok relatív függetlenségének érzékeléséből származik.”

A kollektív tudattalan mélységeiről és titkairól az úgynevezett szimbólumok révén értesülünk, amelyek az álmokban és a mítoszokból merülnek fel. Amikor az archetípus a tér és az idő kategóriáiban, tehát itt

és most megjelenik, amikor a tudatban valamilyen formában megragadhatóvá lesz, akkor szimbólumokról beszélünk. Minden szimbólum valamilyen nem tudatos ösképre mutat vissza. Maguk az ösképek „isteni és szent” szerkezeti elemei a léleknek, bizonyos önállóságuk és energiájuk van és így a tudat nekik megfelelő tartalmait ki tudják termelni. A kollektív tudattalan szállítja az úgynevezett archetipusos formát, amely önmagában üres és ezért elképzelhetetlen. A tudat révén azonban azonnal rokonértelmű vagy hasonló jellegű képzet-anyaggal töltődik fel és így felfoghatóvá válik. Ezért van Jung gyakorlatában olyan fontos szerepe a mitológiának, mint a szimbólumok értelmezési eszközének. A szimbólum mintegy a tudatos és a tudattalan, a megnyilvánult és a rejtett lelki szférák közötti közvetítő.

Az archetipusok világa ilyenformán összefoglalata az emberi lélek minden rejtett lehetőségeinek, az őstudás kimeríthetetlen anyagának, a legmélyebb összefüggéseknek az Isten, az ember és a kozmosz között. „Tapasztalatom szerint — mondja Jung — a tudat csak viszonylagos középhelyzetet igényelhet magának és túrnie kell, hogy bizonyos mértékben minden oldalról körülvegye és uralkodjék rajta a tudattalan lélek.” Mindezek után talán érthető, ha Jung azt vallja, hogy az archetipusos képek nem véletlenül tartoznak minden idők óta földünk különböző valóságainak tartalmához és legértékesebb kincseihez.

A tudattalan és a tudat között terül el a *Selbst*, de úgy, hogy a léleknek mind tudatos, mind pedig tudattalan világát részben magában foglalja, részben átsugározza, mert *Selbst* nemcsak középpont, hanem egyúttal kerület, amely magába zárja a tudatot és a tudattalant; a lelki egésznek olyanféle központja, mint ahogy az „én” a tudatnak a központja, vagy ahogy az atommag a részecskék összetartója és erőközpontja. A *Selbst* egyetlen tartalma azonban, amit ismerünk, az az „én”. Ennél többet nem is lehet tartalmáról mondani. Megismerésére irányuló minden további kísérlet visszapattan megismerési képességeink határaitól, mert a *Selbst*et csak megélni lehet. Amire Jung állandóan visszautal, az voltaképpen *Szokratész* alapfelismerése magának a léleknek a megismerhetetlenségéről, amiből a polgári racionalista anyagelvűség éppenséggel a lélek nemlétezését vezette le. A lélek azonban — fejt ki Jung — legalább is megragadható és ábrázolható a maga végtelenül gazdag megnyilatkozásaiban. Alkalmazható rá a méréssel, a számolással, a következtetéssel dolgozó természettudományos módszer is, anélkül, hogy mélyére be tudnánk hatolni, mert még kevésbé vezethető vissza mennyiségekre, mint maga az élet, amelynek talaján fakad. A lélek mélye, központja, titokzatos egésze, a *Selbst* tehát olyan fogalom Jungnál, mint Kantnál a „magánvaló”, amely túl a megismerhető jelenség-világon az igazi, de Kant és a többi agnosztikus szerint a megismerhetetlen valóságot jelenti, azt a világot, amit a hinduk szerint Maya fátyla takar el. Jungnál a *Selbst* egyenesen utalás a pszichikai ősalapra, arra „ami van”, amely már nem alapozható tovább. Ez az ősalap az istenhívők számára az Isten, a zsidók, a muzulmánok és a keresztény hívők szemében pedig „az, aki van”, a személyes Isten, Ábrahám, Izsák és Jákob Istene. A *Selbst* etikai követelmény is, vagyis megvalósításra váró cél, ugyanakkor lelki kategória és mint ilyen átéltető.

„És ha kilépünk a lélektan nyelvezetéből — jegyzi meg *Jolande Jacobi* —, akkor központi tűznek, az istenségben való egyéni részesedésnek vagy *Eckhart* szikrácskájának nevezhetnők. Ez az őskeresztény eszmény

Isten országáról, amely 'bennetek vagyon'. Ez a végső megtapasztalhatóság a lélekben és — a lélekről." S úgy hiszem, Jolande Jacobi egészen helyesen fedezi fel a középkori-német misztikus nézeteit a jungi fogalomban, amelyet ugyanígy tekinthetünk azonban gnosztikus és teozofus eredetűnek is. Ez esetben pedig a Selbst túl van minden tér- és idő-viszonylaton. A léleknek ezt a legnemesebb részét Eckhart hol teremtettnek, hol pedig teremtetlennek mondja, és mint a gnosztikusok is, az isteni valóság részének tekinti. Az ember célja, hogy visszatérjen ide, legbensőbb önmagához — vallja a középkori misztikus —, és Jung ezért tartja a Selbst-et etikai követelménynek, az istenséggel való egyesülés titokzatos, kimeríthetetlen forrásának.

Nem véletlenül időztem ilyen hosszasan ennél a fogalomnál. Érzékeltetni szerettem volna vele, milyen távoli tájakra tért el a nagy svájci tudós, miközben a lélek funkcióit, jelenségeit tapasztalati úton kutatta és elemezte. Ez az eltérés a pszichikai léttartomány szigorúan vett területéről leginkább a mester 77 éves korában megjelent könyvében, a *Válasz Jóbra* címűben ölik szembe, bár azt nem tudományos, hanem személyes természetű alkotásának tekintette. Ebben sok egyeben kívül a teremtés és a megváltás drámáját boncolgatva, Jób példájával azt magyarázza, hogy az erkölcs nélküli, az öntudatlan, a demiurgoszi Jehova az igazán jámbor és erkölcsös emberrel szemben elkövetett igazságtalanságainak hatására — nehogy a teremtmény túlszárnyalja őt az erkölcs és a megértés terén — kénytelen a testet öltésig, az emberré válásig, egészen az önfeláldozásig fejlődni. A megváltást úgy ábrázolja, mint valami folyamatot, amelynek végső kicsengése Mária mennybevételeként dogmájában rejlik. Istent ebben a könyvében úgy jellemzi, mint aki túl jön és rosszon, egyszerre jó és rossz, akiben az ellentétek léteységét gondolta el. Ez a könyve, de ehhez hasonló más átnyúlásai a metafizika, a vallás és a hit területére, ha mindjárt a fenomenológia glaszé-kesztyűjében történtek is, érthető okokból megütközésre készítették nem egy keresztény bírálóját.

Jung kalandjának kritikája

Jung vallás iránti érdeklődését illetően életének három szakaszát különböztethetjük meg. Az első (1907 — 1913) *Freuddal* történt megismerkedésének, egyetértésének és együttműködésének a szakasza. A másodikban Jung szakított a felvilágosult materializmussal és azzal a freudi nézettel, hogy a vallás a nemiségből levezethető neurotikus jelenség, az elnyomott nemi vágyak elfinomítása. Ekkor már saját lényegű lelki valóságot és pozitív értékeket — de csak átmeneti jelenséget — látott a vallásban. Ennek „lélektani igazságait” nem szabad szerinte tárgyi igazságokként értelmezni. Isten például ebben az életrszakaszában csak istenképet, Istenről való elképzelést jelentett számára. Isten objektív létezését elutasította. Azt ugyan elismerte, hogy feltűnő módon, szinte „objektív” jellegű, tehát úgyszólván mindenkre érvényes isteni ősképekre bukkant lélekelemzései során, viszont hangoztatta, hogy a vallásos emberek tévednek, ha elképzeléseiket a lelken kívül álló tárgyakra vetítik ki és azokat metafizikai valóságoknak tekintik. A második világháborúban következett csak el életének az a harmadik korszaka, amelyben a vallást mindinkább értékelni kezdte. Akkor ismerkedett meg *Rudolf Otton*nak, a marburgi egyetem neves tanárának, az összehasonlító vallástudomány egyik kivá-

lóságának a „numinosumra” (a szent, isteni dolgokra, érzésekre stb.) vonatkozó vizsgálódásaival. Otto a Husserl-féle fenomenológia, a jelenségtan logikai eljárásával arra a megállapításra jutott, hogy a vallásos megtapasztalásban a numinosumot, az istenit, mint a legnagyobb érték megvalósulását az ember nem értelmi, hanem érzelmi módon éli meg, és azt az emberen kívül- és felülálló metafizikai valóságnak (Istennek) tulajdonítja, mivel ez a megélés, ez a felismerés a saját akaratától és tevékenységétől függetlenül, mintegy kívülről kényszeríti rá magát az emberre. Jung ebben az elméletben meglepő párhuzamokat vélt felfedezni a pácienseinél szerzett tapasztalataival. De mint empirikus tudós, aki — mérész egyszerűsítéssel szólva — ismeretelméletileg a kanti, módszertanilag pedig mindinkább a Husserl-féle állásponthoz tartotta magát, (vagyis, hogy csak jelenségeket ismerünk meg és írunk le), úgy gondolta: mint pszichológus nem illetékes a tapasztalaton és a jelenségeken túlmutató metafizikai természetű értelmezésekre. Számára tehát a numinosumnak, az isteninek az élményében a lélek áthatolhatatlanul titokzatos, szubjektív-immánens magva, a *Selbst*, mint az egyes ember legnagyobb értéke nyilvánul meg, mint az ember egész személyiségének harmonikus egységére és teljességére vonatkozó eszmei alkat, amelybe az összes (tudatos és nem tudatos) lelki elemek beletagolódnak. Így lett a vallás az ő számára az embernek az a tudattartama, amely alázatosan aláveti magát a saját *Selbst* eszményi képének, minthogy ez az ember legfőbb értékét fejezi ki.

Az előadottak alapján egyes katolikus hittudósok Jungnak a vallásra vonatkozó kijelentéseit bírálva főképpen azt kifogásolták nála, hogy 1. *ateista*; 2. *pszichologista és szubjektivista*, azaz olyan ember, aki úgy véli, hogy lényegében csak tudattartalmainkat és azok egymáshoz való kapcsolódásait ismerhetjük meg, így például pusztán a tudatomban levő istenképet, nem pedig Istent, a tőlem független, a tudatomban kívül is létező, transzcendens metafizikai valóságot; 3. *ismeretelméleti antiintellektualista*, aki az értelemmel szemben az érzelmet tekinti a vallásos felismerések alapjának; 4. *agnosztikus*, mert szerinte a dolgokat a maguk igazi valójában nem ismerhetjük meg, így Istenről, lélekről stb. semmi bizonyosat sem lehet felfogni; 5. hogy a lélektan tapasztalati létrendjéből a metafizika és a teológia — számára nem eléggé ismert — területére kalandozott el és a különféle szaktudományi kategóriákat összekeverte (így például a Szentháromságról gyakran beszélt, mint négyességről, és Istenbe belevitte a rossz elvét is, amint arra már rámutattam).

Egyik kemény kritikusa, *Raymond Hostie*, a louvaini egyetem tanára, maga is Jung-tanítvány, de ugyanakkor hittudós és szakfilozófus is, azt állítja, hogy Jung a bölcelet és a hittudomány terén autodidakta maradt és így a metafizika, a teológia és a hit kategóriáinak elégséges ismerete nélkül, sőt e szaktudományokban való járatlansága folytán néha „saját tudományát szegényíti meg”, amikor bírálatot akar mondani a „teológiaiilag, bölceletileg régen megoldott kérdésekről”. Ezt pedig különösen azért kifogásolja, mert Jung a vallásgyakorlatot is csak páciensein át ismerte, minthogy hosszú éveken át elszakadt protestáns közösségtől, viszont gyakorló lélekelemzőként mégis éppen a vallás és a vallásos jelképrendszer volt kutatásának kedvenc tárgya. „Gondolatainak csak egészen alapos, spekulatív kifejmálása tette volna lehetővé számára — mondja Hostie —, hogy a teológiára, a filozófiára és a hitre vonatkozó nézeteit gondosan elhatárolja.”

Jung műveinek oly sok bírálatra okot adó és zavarbaejtő nehézségét Hostie arra az ellentétre vagy éppen ellentmondásra vezeti vissza, amely Jung elméleti beállítottsága és gyakorlati magatartása között áll fenn. Egyrészt folytonosan hangoztatja, hogy tárgya a tapasztalati módszerrel kutandó lélek, a vallás esetében pedig csak annak szubjektív-lelki oldala, nem pedig az a tárgy, amire a lélek, vagy a vallás irányul. Eppen ezért ennek a tárgynak objektív valóságára, a vallás tárgyi igazságára, vagy abszolút értékeire nézve se pro, se kontra nem tud nyilatkozni. „Másképp viszont önként vállalt elméleti korlátait figyelmen kívül hagyja, amikor a vallást, a dogmát, Isten létezését stb. átfuttatja lélektani bírálatának rostáján és így tapasztalati szempontját filozófiai és hittudományi szemponttal cseréli fel.” Ezekhez a nehézségekhez és homályosságokhoz járul Jung önkényes és ingadozó szóhasználata és beszédmódja, úgy, hogy amikor Istenről, Krisztusról beszél, ezeken a szavakon nem tárgyi valóságokat, hanem csak rájuk vonatkozó szubjektív vallásos elképzeléseket ért, a járatlan olvasó pedig éppen fordítva, nem a lelki tartalmakra, hanem azok tudatunkon kívül létező tárgyaira, így Isten vagy Krisztus személyére gondol.

Ha tehát az olvasó Jung kijelentéseit helyesen akarja értelmezni, akkor az elé a nehéz, bár nem megoldhatatlan feladat elé kerül, hogy tárgyi jelentésüket állandóan alanyi-lelki elképzelésekbe kell áthelyeznie. A dolog még nehezebb és zavaróbb, amikor szavainak szubjektív-lelki jelentés-szférájából váratlanul Jung maga lép ki és a vallásos gyakorlat és a vallás tárgyainak objektív területére kerül, miközben lélektani eredményeit és feltevéseit ott is kritikájának és kijelentéseinek mértékül teszi meg.

Meg kell azonban állapítani, hogy Jung maga is érezte fogyatékos tájékozottságát ezeken a területeken, egyikben meg is állapította ezt és alkalmilag ki is fejezte olyan katolikus munkatársra vonatkozó óhaját, aki hiányait ki tudná egyenlíteni. Van továbbá Jungnak egy levele s ebben, visszakérintve hosszú, munkás életére, határozottan kijelenti: „Sohasem tagadtam Isten létezését.” Hostie szerint Jung még freudista korszakában is legfeljebb Isten metafizikai megismerhetőségét akarta tagadni, tehát agnosztikusnak mutatkozott, főleg azért, hogy filozófiai és hittudományi bírálóinak vélt túlkapásaival szemben védelmezze a maga területét és munkájának a szabadságát, eközben azonban túlértékelte tapasztalati eredményeit és saját céljain is túllőtt. Egy személyes beszélgetés során Jung azt mondta Hostienek: „Világos, hogy Isten létezik.” Eppen ezért helytelen volna őt ateistának tartani. Sőt — állítja Hostie — élete utolsó szakaszában még csak agnosztikus sem volt.⁸

De ha Jung istenhite körül vannak is vitatható időszakok, ha Istenre vonatkozó kijelentései homályosak, vagy ellentmondóknak látszanak is, az bizonyos, hogy a svájci tudós a maga módján hitt a lélek valóságában: ez volt az a valóság amire életét tette, mert úgy érezte, hogy a lélek kozmosza gazdagságban és mélységben túlszárnyalja a nagy mindenséget. A lélek valósága ejti elragadtatásba. Azt kutatja, annak tengerét akarja körüljárni, keresztülhajózni, búvárként átkutatni, mozgását feltárni, áramait feltérképezni és leírni. A lélek olyasvalami a számára, mint az elektromágneses erőter a fizikus szemében. Ezen keresztül keresi a szellem mozgását. De Jung nem mondja meg, mi a lélek, mint a katolikus hittétel, amely a kinyilatkoztatás nyomán kijelenti, hogy az emberi lélek szellem és halhatatlan, hanem azt fejti ki — és

pedig nem a katolikus bölselet keretei közt, hanem a gnosztikusok, *Hérakleitosz*, az indusok és a teozófusok, *Bergson* és az életfilozófusok ihletésére —, hogy ez a lélek milyen, miféleképpen működik és nyilatkozik meg. Úgy érezte; hogy mindent közvetlenül a saját lelkünkön át fogunk fel a legmélyebben, úgy érezte, hogy a lélek energiaszála, a tudatban és a tudattalanban megjelenő erőrendszer, amelyben kifejeződik az egész mindenség mozgása is. Ebben az erőrendszerben áradatok és ellenáradatok küzdenek egymással, az ellentétek egysége törekszik, majd az egység ismét ellentétes erőkre bomlik szét. A lélek a világ és Isten része és tükörképe, és ebből a részből és tükréből akarta Jung megfejteni a világ egészét is. Szemléletében felismerjük *Hérakleitosz* ősi elgondolását, az „enantiodromia” elvét, gondolatai között itt lappang megfelelő átértelmezésben a hégeli dialektika tézise, antitézise és szintézise. Jungot különös erővel ihlették meg az ázsiai vallások mítoszai, a különféle gnosztikus iratok, mint amilyen például az 1946-ban, Nag Hamadi közelében felfedezett koptnyelvű papirusz, amelyet *Evangelium Veritatis* címmel nemrég tett közzé a zürichi Jung-intézet. Jungot mélyen foglalkoztatták a középkori misztikusok elmélkedései, az alkimisták titkos iratai, *Paracelsus*nak, a bázeli egyetem professzorának, a nagy orvosnak filozófiai természetű művei, sőt az oknyomozó kutatás számára járhatatlannak látszó parapszichikai tünetek is. Erről *Természetmagyarázat és lélek* című kötete tanúskodik. Ebben a saját és *Rhine* nevezetes parapszichológiai kutatásai nyomán foglalkozik rejtélyes tünetekkel, és azt az álláspontot képviseli, hogy „a lélek egy része nincs alávetve a tér és az idő törvényeinek”. Ez a nézete megegyezik a teozófusok terjesztette indiai eredetű tanokkal, amelyekben megtalálható a *Selbst* fogalma, az isteni négyességre vonatkozó tan és több más, Jung alkalmazta fogalom, az általa feltárt sok lelki jelenség mitológiai eredetű vagy spekulatív előzménye.

Kétségtelen, hogy ez nem keresztény filozófiai háttér. És ha Jung ismeretszociológiai szempontból keresztény ihletésű is, erkölcsi elvei pedig lényegükben nem mondanak ellent a keresztény valláserkölcstanításának, műveinek egésze mögött nem a katolikus teológia állványzata áll. Láthattuk, hogy Jung megértést tanúsít a vallás és a vallásos gondolkodás iránt. Mégis az „élet” filozófusai és az ősi misztikusok, nem pedig *Szent Tamás* vagy *Maritain* az ő világnézetének a kalauzai.

De ha Jung nem is volt katolikus gondolkodó, mint pszichológus, a lélek valóságosságának elismeréséért küzdött egy olyan korszakban, amikor a lelki valóságot nagyon sok tudós csak másodlagosnak, csak levezetettnek vagy egyszerűen csak nem létezőnek tekintette. Jung ezzel szemben hangoztatta, hogy nincs jogunk a lelki valóságról „csak-hangnemből” beszélni, mintha az kevésbé valóságos, kevésbé jelentős lenne, mint más valóságok. Saját feladatának elsősorban a lélek kutatását tekintette. Jogosulatlan ez? Vajon egy fizikusnak vagy biológusnak is szemére hányják, hogy mindent fizikai és élettani jelenségekre vezet vissza, mert a saját feltételezéseit teljesen el akarja meríteni? — teszi fel a kérdést *Josef Rudin*, egyik katolikus méltatója. Bizonyos azonban, hogy a lélektan más: nem szakítható el az embertől még annyira sem, mint a fizika vagy az élettan, tehát nem szakítható el a vallástól és a világnézettől sem.

Lehet, hogy Jung tévedett a bölseleti kategóriákban, homályos volt a szóhasználata, de — legalább is életének harmadik szakaszában nem

volt ateista és valószínű, hogy tudatosan pszichológista sem. Ezzel szemben bizonyára hajlott az agnoszticizmusra, az irracionálisizmusra, a misztika felé, sőt az okkultizmusra is. Jung azonban nem bízott a pontos, de tartalmilag nem egyszerű szóvány fogalomban. Szerinte a fogalom két-dimenziós, lapos, tehát a benső élmény, a mélység kiterjedését nem tudja kifejezni. A katolikus bölcsélet oldaláról nehezményezett vonásait részben ennek az idegenkedésnek, részben túláradó képzelőerejének, esetleg roppant termékenységének (több mint 200 művét tartják számon) tudhatjuk be. Szerintem azonban leginkább az általa kutatott tárgy természetéből fakadhattak. Hiszen az ember az összes létrendek csomópontja — amint azt *Schütz* Antal írja. „Az ember élete és tevékenysége közvetlenül a tapasztalati létrendben zajlik le, sőt testével egyenest a fizikai világba tartozik. Tudatéletével viszont a pszichikai léttartományt alkotja, sőt ezzel ki is utal az észleleti világból. Közvetlen érintkezésbe lép az értékrenddel, megismerése által a gondolatok világával és ennek közvetítésével a metafizikai és eszmei renddel. Ha még hozzávesszük, hogy az ember lényegesen közösségbe van állítva, és a közösségben fejt ki értékvalló tevékenységének nagyrészét, kultúrtevékenységét, előttünk áll, hogy a létnek hányféle útja találkozik az emberben és ágazik ki belőle.” Vagy ahogy *Kierkegaard* mondja tömören: véges és végtelen egyisége és ellentmondása vagyunk.

C. G. Jung nem volt szakfilozófus, sem pedig teológus, hanem szenvedélyes tudós és dúsan termő szellem, aki új szempontokkal gazdagította a lélektant és a jellemtudományt, modern Orfeuszként leszállt a lélek világába, végigvizsgálta a mitológia és az alkimia bozótjait, rálepett a misztikusok keskeny ösvényeire, bekalandozta a katolikus dogmatika hegyvidékeit, a lélekgyógyászat és a lelkipásztorkodás tüskés cserjéseit, sőt némi áttételezéssel korának történeti és politikai szörnyűségeihez, a rosenbergi mitosz fölfakadásának és eláradásának jelenségeihez is hozzászólt. Nem kétséges azonban, hogy Jung lélektani eredményei, amennyiben kiállják az idők próbáját, igazi helyüket és értéküket az ember egészére nézve csak egy olyan átfogó embertan keretei között találhatják majd meg, amely az ember egész valóságának minden oldalát szem előtt tartja: mindazt, amit a tapasztalati lélektanon kívül más szaktudományok is feltárnak róla, és ezen felül azt is, amit a bölcsélet, a hittudomány és a költészet tud még mondani helyzetéről és alkatáról a lét, az értékek és az üdvösség rendjében.

MEGJEGYZÉSEK: 1 *Hermann István: Sigmund Freud avagy a pszichológia kalandjai*, 89. 1. Budapest, 1964. — 2 *Franz Rüsche: Über ein bedeutsames Buch zum Thema „C. G. Jung und die Religion“, Theologie und Glaube*, 1964. 2. sz. — 3 *Jacobi Jolán*, a zürichi mester Magyarországról elszármazott tanítványa ötven oldalon magyarázza, elemzi és írja körül az archetipus fogalmát. Magyarul ez ösképet jelent (a görög *arche* és *tüpusz* szavakból) és Jung eredetileg a nagy kultúrtörténészről, *Jacob Burckhardt*tól vette át. Jung szakkifejezése azonban nem egyszerűen képet jelent. Az archetipusok az emberi lélek nem veszélyes, hanem úgynevezett kollektív tudattalan rétegében, valamiképpen mindnyájunkra átszármazott őstapasztalataink kincstárában rejlenek. A mai elektronika és a biológia legújabb eredményeinek nyelvén szólva, azt mondhatnám róluk, hogy nagy energiájú tájékoztatási központok, amelyek bizonyos alkalmakkor ősi, mitológiai képeket támasztanak a tudatban. Az 1927 óta elterjedt kifejezés tartalmi elemeit Jung részben *Hermes Trismegistos*nak, egy hellenisztikus istenségnek tulajdonított és a III. századból származó iratból, *Dionüsziosz Areopagita*, neves görög hittudósnak az *Isteni nevekről* szóló művéből és *Szent Agoston* „*ideae principales*” fogalmából merítette. V. ö. *Jolande Jacobi: Komplex, Archetypus, Symbol*, 38–39. 1. Zürich–Stuttgart, 1957. — 4 „*Pisztisz, szófia*”, magyarul „*Hit, bölcsesség*”, egy IV. századból származó kopt

nyelvű gnosztikus irat görög címe. Egyike azoknak a gnosztikus iratoknak, amelyekből Jung szívesen merített. – 5 A komplexek Jung lélektanában gyermekkori vagy későbbi személyes konfliktusok következményei, a személyes tudattalanba kerülő, értelmi színezetű csomópontok a tudatról levált személyiségrészecskék, amelyek beleszorúlnak, elfojtódnak az ember személyes tudattalan világába és onnan bizonyos alkalmakkor, különböző lelki zavarok formájában adnak hírt magukról. A komplex lelki hatalom, vele szemben a tudatos szándék, az én szabadsága időlegesen megszűnik, de ennek ellenére se jelent minden esetben csökkentértékűséget, sőt amint azt már Freud is megállapította, bizonyos esetekben éppen a komplexek segítik tevékenységre a lelket. – 6 *Orientierung*, 1964. 28. évf. 21. sz. – 7 *Peter Hofstätter: Psychologie*, Fischer Lexikon 264. 1. 8. *Raymond Hostie: C. G. Jung und die Religion*, Freiburg, 1957.

MAURICE CARÈME VERSEI

Egyik legnépszerűbb belga költő. 1899-ben született. Egyszerű, meleg báj és tündéri varázs árad verseiből, amelyek olyanok, mint a napsugárban lángoló gyümölcsök. A jóságról, a szeretetről és a kegyelem órájáról zengi elbűvölő, tiszta-muzsikájú verseit.

NEM TÖRTE FEL

*Nem törte fel soha kapanyél kezemet
s azt a kenyeret ettem, amit más vetett,
de ha a jóságnak is aratása van,
én azt elvetettem, Uram.*

*Nem építettem sem kunyhót, sem palotát
s nem fújtam üveget, melyen fény dalol át,
de ha a szeretetnek erős vára van,
én azt építettem, Uram.*

*Nem szőttem soha selymet, vásznat s kis patak
hajlongó sásából sem fontam kosarat,
de ha a tisztaságnak hűs brokátja van,
én azt szőttem mindig, Uram.*

*Nem zengett kezemben paraszt harmonika
s olyan gyarlón száll szívemből fel az ima,
de ha a hűségnek s hálának dala van,
én azt énekeltem, Uram.*

*Életemet, mely olyan, mint egy gyermeké,
életemet letettem lábaid elé
s őszinte gyermeki szívemet boldogan
felajánlom Neked, Uram.*

LÉPJ BE

Lépj be apám, a hajlékomba, lépj be,
hintsed itt szét derűs jószágodat,
kitárul eléd lelkem forró fénye,
apám, gyermeki hálámat fogadd.
Emlékszel, ott, a kicsiny faluban,
ha jött az arany nyár, vagy szállt a tél,
a nyárfák közt mindig dalolt a szél.

Lépj be apám, a hajlékomba, lépj be,
tiéd e szép piros tető a napban,
tiéd e ház, benne csillog a béke,
ó a te házad is enyém volt hajdan.
Tiéd e kert is, érted ástam azt fel
s mert az almát, apám, úgy szereted,
számodra almafákat ültetek.

Lépj be apám, a hajlékomba, lépj be,
mily eggyé-forrottak vagyunk mi ketten.
Nézz körül s ragyogjon öröm szívedben.
Tiéd e ház minden szerény szépsége,
nézd az erős fenyő-bútorokat,
amelyeken könnyű fény lengedez,
szeresd őket, mind-mind a tied ez.

Azért építettem e kicsi házat,
hogy öregséged boldog legyen itt,
ne érje drága szíved soha bánat.
Most az emlékek láza áthevít:
mily boldog voltam veled én házadban,
erős karodban hintáztattál engem
s szemed ott lángolt forrón a szememben.

ESŐ

A lágy eső pereg, pereg
s a folyó habjain
kopognak az esőszemek
pattogva, mint a rím.

Esik és a víz hömpölyög,
a tajték úgy rohan.
sír a zápor a kő között
búsan, panaszosan.

Úgy beszél, mint az emberek,
mint az idő, suhog.
Akár a könny, csorog, pereg
s zeng a parti homok.

Hallgatom, mint lágy éneket,
ó hallom ömleni,
ahogy zuhognak réveteg
az idő vizei.

Ölbey Irén fordításai

KIS SZENT TERÉZ OLASZORSZÁGI UTAZÁSA

Az alábbi útleírás Kis Szent Teréz elsőszámú önéletrajzi kéziratából, az úgynevezett A kéziratból való (*Sainte Thérèse de l'Enfant Jésus: Manuscrits Autobiographiques* Carmel de Lisieux, 1957). Gyermekkori emlékeiről vall benne nővérének, Paulinának, más néven Jézusról nevezett Ágnes anyának. A huszonkét éves Teréz az itt szemelvényesen közzétett sorokban tizennégy és fél éves korára emlékezik vissza, mikor is édesapjával és Céline nővérével Olaszországban járt. Ennek az útnak a története Teréz hivatásának a történetéhez tartozik. A kislány be akar lépni a Kármelbe, ahol már két nővére apáca. A szabályzat szerint a huszonegyéves kor betöltése alapkövetelmény, s a gyermekleány mindent megtesz, hogy felmentést kapjon a korhatár alól. Legfőbb támasza Ágnes anyja, aki elsőnek vonult be a családból a Kármelbe, de csakhamar megnyeri édesapja, *Louis Martin* partfogását is. Az apa, akinek boldoggáavatása — feleségével együtt — folyamatban van a Ritus Kongregáció előtt, tapintattal és megértéssel áll kisleánya mellett, akinek törekvéseiben Isten akarátát látja. Fáradhatatlanul kíséri Terézt fórumtól fórumig. Mikor a Kármel igazgatósága visszautasítja őket, Bayeuxbe mennek a püspökhöz, s mikor az is kiter a kérésük elől, a legközelebbi egyházmegyei zarándoklattal — melyet a coutancesi egyházközség szervez XIII. Leó aranymiséje alkalmából — 1887-ben Rómába utaznak, hogy magától a pápától kérjék az engedélyt. K. M.

... Három nappal bayeuxi utazásom után egy sokkal hosszabb utazást kellett tennem, mégpedig az örök városba... Ó, micsoda utazás volt ez!... Ebből egymagából többet tanultam, mint sok hosszú iskolaév alatt, megmutatta nekem minden múlandó dolog hiúságát és azt, hogy minden csak lelki bánat a Nap alatt... E mellett gyönyörű dolgokat láttam, megcsodáltam a művészet és a vallás minden nagyszerűségét s főleg ugyanazt a földet tapostam, amit a Szent Apostolok, azt a Mártírok vérével öntözött földet s a lelkem megnőtt a szent dolgokkal való érintkezéstől...

Boldog vagyok, hogy voltam Rómában, de megértem azokat a világi embereket, akik azt hitték, hogy Papa azért tetette meg velem ezt a nagy utat, hogy megváltoztassa gondolkozásomat választott életcélom felől; valóban volt valami, amivel megrendíthetett volna egy kevésbé szilárd hivatásérzetet. Mi, akik sohasem éltünk a nagyvilágban, Céline és én, a nemes-ség köreibe kerültünk, csaknem kizárólag belőlük állt a zarándoklat. Ó, távol áll tőlünk, hogy megszedüljünk, ezek a címek és ezek az előnevek csak levegő voltak a számunkra... Messziről mindez egy kevés port hintett ugyan néha a szemembe, de közelebről láttam, hogy „nem mind arany, ami fénylik”, és megértettem Krisztus Követésének ezeket a szavait: „Ne kergessétek azt az arnyat, amelyet nagy névnek neveznek, ne kívánjatok sem sok összeköttetést, sem egyetlen ember különleges barátságát.”

Megértettem, hogy az igazi nagyság a lélekben lakik és nem névben, mint ahogy Izaiás mondja: „Az Úr Más Nevet fog adni választottainak” és Szent János is mondja: „A győztes egy fehér követ fog kapni, amelyre Új Név van írva, amelyet senki sem ismer, csak aki kapja.” Tehát a Meny-nyekben fogjuk megtudni, hogy milyenek a mi nemesi előneveink. Akkor mindenki megkapja Istentől a dicséretet, melyet megérdemel és az, aki a földön, Jézus iránti szeretetből, a legszegényebb, a legelfelejtettebb akart lenni, az lesz a legelső, a legnemesebb és a leggazdagabb!...

A második tapasztalat, amelyre szert tettem, a papokra vonatkozik. Miután soha nem éltem a közelükben, nem tudtam megérteni a kármeli reform főcélját. A bűnösökért imádkozni elragadó volt számomra, de imád-

kozni a papok lelkéért, amelyet a kristálynál is tisztábbnak hittem, megdöböntök látszott!...

O, Olaszországban megértettem hivatásomat, nem kellett messzire menni ezért az annyira hasznos megismerésért...

Egy hónapon át éltem sok szent pap társaságában és láttam, hogy ha magasztos méltóságuk az angyalok fölé emeli is őket, azzal még nem válnak kevésbé gyenge és gyarló emberekké... Ha a szent papok, akiket Jézus Evangéliumában „A föld sójának” nevez, azt mutatják magatartásukkal, hogy végtelen nagy szükségük van imára, mit mondjunk a langyosakról? Nem mondotta-e Jézus azt is: „Ha a só ízet veszti, mivel fognak sózni?”

O, Anyám! milyen szép az a hivatás, amelynek a lelkek számára rendelt só megőrzése a célja! Ez a Kármel hivatása, mivel imáinknak és áldozatainknak egyetlen szándéka az, hogy az apostolok apostolai legyünk, imádkozva értük, amíg ők evangélizálják a lelkeket, szavaikkal és mindenféle példaadásukkal... Meg kell állnom, ha még tovább beszélnek erről a tárgyról, sohasem jutnék a végére!

Drága Anyám, el fogom mesélni utazásomat néhány részletével együtt; bocsásson meg, ha túl sokat nyújtok belőle, nem fontolgatok, mielőtt írnék és annyi különféle alkalommal csinálom kevés szabadidőm miatt, hogy elbeszélésemet talán fárasztónak fogja majd találni... Az a gondolat vigasztal, hogy az Égben majd újra beszélek Önnel a kapott kegyelmekről s akkor már kellemes és csinos formába tudom foglalni azokat... Akkor már semmi sem szakíthatja meg bensőséges megnyilatkozásainkat és egyetlen tekintetből mindent meg fog érteni...

*

November hetedikén indult el a zarándoklat, de Papa néhány nappal korábban felvitt minket Párizsba, hogy megismertesse velünk ezt a várost.

Hajnali három órakor mentem keresztül a még alvó Lisieux városán; sok benyomás vonult át a lelkemen ezekben a percekben. Éreztem, hogy az ismeretlen felé megyek s hogy ott majd nagy dolgok várnak rám... Papa vidám volt, mikor elindult a vonat, ezt az öreg refrént dudolgatta: „Gördülj, gördülj, delizsánc, kezdődik az utazás.” Reggel megérkeztünk Párizsba, s azonnal elindultunk, hogy megismerjük. Apa, szegényke, sokat fáradt azon, hogy örömet szerezzen nekünk, ezért csakhamar megismertük a főváros minden csodáját.

Miután a montmartrei bazilikában felajánlottuk magunkat a Legszentebb Szívnek, 7-én, hétfőn indultunk el Párizsból; hamarosan megismerkedtünk a zarándokcsoport tagjaival. Én, aki oly félnék vagyok, hogy rendes körülmények közt alig merek beszélni, tökéletesen megszabadultam ettől a zavaró hibától; meglepetésemre fesztellenül beszélgettem minden magasrangú hölgyvel, a papokkal, s még magával a coutancesi kegyelmes úrral is. Úgy éreztem, mintha csak mindig ebben a világban éltem volna. Azt hiszem, mindenki szeretett bennünket, és Papa láthatóan büszke volt a két leányára; de ha ő büszke volt ránk, mi annál büszkébbek öreá, mert az egész zarándokseregben senki sem volt, aki szebb, vagy választékosabb lett volna az én drága Királyomnál; szerette, mikor körülvevők Céline-nel, gyakran előfordult, hogy ha nem kocsiban voltunk s én messzebb kerültem tőle, hívott, hogy karoljak bele, mint Lisieuxben... Révérony főtisztelendő úr gondosan figyelte minden mozdulatunkat, sokszor láttam, amint néz bennünket messziről; asztalnál, ha nem voltam vele

szemben, módot talált rá, hogy úgy hajoljon, hogy lásson és hallja, amit mondok. Bizonyára meg akart ismerni, hogy lássa, valóban alkalmas vagyok-e arra, hogy kármelita legyek; azt hiszem, meg volt elégedve vizsgálódásaival, mert az utazás végén nagyon előzékeny volt irányomban, de Rómában korántsem kedvezett nekem, amint később el fogom mondani. — Mielőtt megérkeztünk volna az „örök városba”, zárandokútunk céljához, megadatott nekünk, hogy sok csodálatos dolgot láthassunk. A legelső Svájc volt, felhőkbe vesző hegycsúcsaival, ezer különböző módon szökkelő kecses vízeséseivel, mély völgyeivel, melyek tele voltak gigászi páfrányokkal és rózsaszínű erikafákkal. Nem tudtam betelni látványukkal. Amint ott álltam az ajtóban, csaknem elakadt a lélegzetem, ott szerettem volna lenni a kocsi mindkét oldalán, mert hátrafordulva varázslatos és egészen másféle tájakat pillantottam meg, mint amelyek előttem terültek el.

Néha hegy tetején voltunk, lábunk előtt beláthatatlan mélységű szakadékok, melyek mintha elnyeléssel fenyegettek volna bennünket... vagy pedig egy elragadó kis falu kecses faházai és templomtornyai fölött himbálózott lágyan néhány vakítóan fehér felhő... Távolabb hatalmas tavat aranyoztak meg a Nap utolsó sugarai, a nyugodt és tiszta hullámok kölcsönvették az Ég azúr árnyalatát s ez az azúr, a lenyugvó tűz színével elvegyülve, a világ legköltségesebb és legelbűvölőbb látványát nyújtotta ámuló szemeinknek... A tág horizont mélyén hegyeket pillantottunk meg, melyeknek határozatlan körvonalai elrejtőztek volna a szemünk elől, ha havas csúcsuk, amelyet vakítóvá tett a napfény, nem járt volna még külön varázssal hozzá a tó szépségéhez, amely elbűvölt minket.

Miközben ezeket a szépségeket néztem, lelkemben igen mély gondolatok születtek. Úgy éreztem, hogy értem már Isten nagyságát és a Menyország csodáit...

Miután megcsodáltam a jó Isten hatalmát, megcsodálhattam azt a hatalmat is, melyet a teremtményeinek adott. Az első olaszországi város, melyet meglátogattunk, Milánó volt. A legapróbb részleteiben is megnéztük tiszta fehér márványból épített katedrálisát szépszámu szobrával, mely olyan volt, mint egy csaknem megszámlálhatatlan néptömeg. Céline és én rettenthetetlenek voltunk, mindig elsősk és szorosan követtük a Főtisztelendő Urat, hogy mindent láthassunk a szentek ereklyéiből és jól halljuk a magyarázatokat; így, mialatt ő bemutatta a Szentáldozatot Szent Károly sírján, papával az oltár mögött voltunk, fejünket az ereklyetartóra hajtva, amely a főpapi ruháiba öltöztetett szent testet őrizte. Ez így volt mindenütt... A *campo santotól* még jobban elvoltunk ragadtatva, mint a katedrálisból, minden fehér márványszobra, amelybe egy lángész vésője mintha csak lelket lehelt volna, egyfajta természetes hanyagsággal volt elhelyezve a halottak roppant mezején, ami számomra még növelte varázsát... Szinte kísértésbe esik az ember, hogy vigasztalja azokat az eszményi alakokat, akik körülveszik. Kifejezésük annyira természetű, a fájdalmuk oly csendes és megnyugodott, hogy az ember kénytelen felismerni rajtuk azokat a halhatatlan gondolatokat, melyek bizonyára eltöltötték e remekműveket létrehozó művészek szívét. Itt egy gyermek, amint virágot hint szülei sírjára, a márvány olyan, mintha súlytalanná vált volna és a finom szirmok szinte kihullanak a gyermek ujjai közül, a szél már mintha fújná is széjjel őket, mintha lebegtetné is az özvegyek könnyű fátyolát és a fiatal lányok haját díszítő szalagokat. Papa éppúgy el volt ragadtatva, mint mi, Svájcban fáradt volt, de most, hogy jókedve visszatért, gyönyör-

ködött a szép látnivalóban, amelyet nézegettünk; művészelke a hitnek és a csodálatnak azokban a kifejezéseiben nyilvánkozott meg, amelyek szép arcán tükröződtek. Egy öregúr (francia), aki bizonyára nem volt ilyen költői lelkületű, a szeme sarkából figyelt minket és miközben úgy látszott, sajnálja, hogy nem tud osztozni csodálatunkban, rosszkedvűen mondta: „Ó, ezek a franciák, de könnyen lelkesednek!” Azt hiszem, hogy ez a szegény öregúr jobban tette volna, ha otthon marad, mert szemmel láthatólag nem volt megelégedve utazásával, gyakran volt a közelünkben és egyre csak panasz hagyta el az ajkát, elégedetlen volt a kocikkal, a szállodával, a személyekkel, a városokkal, egyszóval mindennel... Papa az ő szokott lelki nagyságával vigasztalni próbálta, felajánlotta neki a helyét, stb. ... egyszóval, ő mindenhol jól érezte magát, miután éppen ellentétes lelkületű volt, mint barátságatlan szomszédja... Ó, mennyi különböző egyéniséget ismertünk meg, milyen érdekes tanulmány a világ, amikor elhagyni készülünk azt!...

Velencében teljesen megváltozott a színpad; a nagyvárosok zaja helyett, csend közepette, csak a gondolasok kiáltásait és az evezők-verte hullámok morajlását hallja az ember... Velencének megvan a maga varázsa, én azonban szomorúnak találom ezt a várost. A doge-palota ragyogó, de mégis, szomorú roppant lakosztályaival, ahol az arany, a fa, a legértékesebb márványok és a legnagyobb mesterek festményei pompáznak. Visszhangzó bolthajtásai már régóta nem hallgatják azoknak az uralkodóknak a hangját, akik vagy életre, vagy halálra ítélték embereket azokban a termekben, amelyeken áthaladtunk... Már nem szenvednek a szerencsétlen foglyok, akiket a dogék sötét zárkákba és földalatti börtönökbe záratnak... Ezeket a szörnyű fogházakat nézegetve úgy éreztem, mintha a mártírok idejében élnék és szinte szerettem volna ottmaradni, hogy követhessem őket!... De sietni kellett kifelé, átmenni a „sóhajok hidján”, melyet így neveztek el azokról a megkönnyebbült sóhajokról, amelyekkel az elítéltek fogadták a halált, megszabadulva a földalatti börtönök borzalmaitól...

Velence után Páduába mentünk, tisztelettel adóztunk Szent Antal nyelvének, majd Bolognába, ahol Szent Katalint láttuk, aki a Gyermekek Jézus csókjának a nyomát őrzi. Sok érdekes részletet tudnék még elmondani minden városról és utazásunknak ezer jellegzetes kis körülményéről, de sohasem érnék a végére...

*

Most már csak Rómáról van mondanivalóm, Rómáról, utazásunk céljáról, ahol vigasztalást reméltem és keresztet találtam!... Éjjel érkezettünk meg, aludtunk, s a pályaudvar alkalmazottainak kiáltásai ébresztettek fel: „Roma, Roma.” Nem volt álom, Rómában voltam!...

Az első napot a falakon kívül töltöttük s ez volt talán a leggyönyörűsegebb, mert a műemlékek mind megőrizték antikvitásuk bélyegét, ezzel szemben Róma központjában az ember Párizsban képzelhette magát, a szállodák és áruházak nagyszerűségét látva. Ez a rómakörnyéki séta nagyon édes emléket hagyott bennem. Nem beszélék azokról a helyekről, amelyeket végiglátogattunk, van elég könyv, amely szelvében-hosszában leírja őket, csupán csak a fő benyomásokról, amelyek ott értek. Az egyik legédesebb érzés az volt, amely a Colosseum megpillantásakor remegtetett meg. Végre láttam azt az arénát, ahol annyi mártír ontotta vérének Jézusért;

már készültem, hogy megcsókoljam azt a földet, amelyet ők megszenteltek, de mekkora csalódás! a közép csupa romhalmaz, s a zárándokoknak meg kell elégedniük azzal, hogy ennyit látnak, mert korlát zárja el a bejáratot, de nincs is kedve senkinek, ahhoz, hogy e romok közé próbáljon behatolni... Lehet Rómába jönni és nem lemenni a Colosseumba?... Ez képtelenség volt számomra, nem hallgattam már az idegenvezető magyarázatait, egyetlen gondolat foglalkoztatott: leszállni az arénába... Láttam egy munkást, aki létrával ment arra s már azon a ponton voltam, hogy elkérem tőle a létrát, szerencsére, nem valósítottam meg szándékomat, mert bolondnak tarthatott volna... Az Evangéliumban az áll, hogy Magdolna, aki állandóan a sír mellett marad és többször fölébe hajol, hogy megnézhesse belsejét, végül is két angyalt lát. Hozzá hasonlóan, annak ellenére, hogy beláttam: vágyaim nem teljesülhetnek, lehetetlenség — továbbra is a romok fölé hajoltam, oda, ahová le szerettem volna menni, a végén nem angyalt láttam, hanem azt, amit kerestem; felkiáltottam örömben és mondtam Célinek: „Gyere gyorsan, oda tudunk menni!”... Gyorsan átbújtunk a korláton egy olyan helyen, ahol az a romokkal érintkezett és már másztunk is lefelé a romtörmelékeken, amelyek omladoztak a lábunk alatt.

Papa nézett minket, megdöbbenve merészségünkön és hamarosan szólt, hogy jöjjünk vissza, de a két szökevény már se látott, se hallott; mint ahogy a katonák bátorságukat növekedni érzik a veszély közepette, úgy mi örömünk is arányosan nőtt a veszéllyel, amelybe vágyaink céljának az elérése került...

A katakombák is nagyon édes emléket hagytak bennem; olyanok, mint amilyeneknek elképzeltem őket. Miután a délután egy részét ott töltöttük, úgy rémlett, hogy csak pár pillanatig voltunk ott, az atmoszféra, amelyet ott magunkba szívunk, annyira jóillatú volt a számomra... Kellett, hogy magunkkal vigyünk valamilyen emléket a katakombákból, ezért, hagyva, hogy a csoport eltávolodjék egy kissé, Céline és Teréz együtt osontak Szent Cecilia egykori sírjához és magukhoz vettek valamit az ő jelenléte által megszentelt földből. Római utazásom előtt nem viseltetem e szent iránt különös tisztelettel, de az ő templommá vált házát látogatva, mely mártíromságának színhelye volt, megtudva, hogy a harmónia királynőjének nyilvánították, nem szép hangja, sem zenei talentuma miatt, hanem arra a szűzi énekre emlékezve, amelyet a szíve mélyén rejtőző Menygyei Jegyesének zengett, tiszteletnél többet éreztem iránta: igazi baráti gyöngédséget... Legkedvesebb szentemmé lett, legbensőbb bizalmasommá... Minden tulajdonságától el voltam ragadtatva, főként Istenre hagyatkozásától, határtalan bizalmától, amely képessé tette őt arra, hogy olyan lelkeket tegyen szűziessé, akik a jelen élet örömein kívül soha nem vágytak még más örömökre...

A Szent Ágnes templom meglátogatása is nagyon kedves volt a számomra, gyermekkori barátomat látogattam meg benne, sokáig beszéltem neki arról a valakiről, aki oly méltóan viseli a nevét s minden igyekezéssel azon voltam, hogy valamilyen ereklyét szerezzek s hazavigyem az én drága Anyámnak anyagi pártfogójától, de nem sikerült semmi egyebet kapnom, mint egy kis piros követ, mely egy kis Szent Ágnes idejéből való gazdag mozaikból hullt ki s melyet ő minden bizonnyal gyakran nézegetett. Nem volt-e elragadó, hogy a kedves Szent maga adta oda, amit kerestünk s amit elvonnunk tilos lett volna?... Mindig úgy tekintettem ezt, mint valami gyöngédséget és annak a szeretetnek a bizonyosságát,

amellyel az édes Szent Ágnes tekint az én drága Anyámra s amellyel pártfogolja őt!

Hat napot töltöttünk el azzal, hogy sorra látogattuk Róma főbb csodáit, s a hetedikén láttam közülük a legnagyobbat: „XIII. Leót”...

November 20-án, vasárnap, miután felöltöztünk a Vatikán szertartásrendjének megfelelően (vagyis feketébe, a fejünkön vállrahulló csipkékendővel) s miután egy nagy, kék-fehér szalagon függő XIII. Leó-medállonnal ékesítettük fel magunkat, beléptünk a Vatikánba, az Első Főpap kápolnájába. 8-kor mély megindulás vett erőt rajtunk, látva, amint belép, hogy elmondja a Szentmisét... Miután megáldotta a köréje gyűlt sok zarándokot, felment a Szent Oltár lépcsőin és Krisztus Helytartójához méltó pietásával mutatta meg nekünk, hogy valóban „Szent Atya”. A szívem erősen vert és az imáim forróak voltak, mialatt Jézus leszállott Főpapjának a kezébe; amellettelve voltam bizakodással, az enapi Evangélium ezeket az elragadó szavakat foglalta magában: „Ne félj, te kised nyáé, mert az én Atyámnak tetszett, hogy neked adja a királyságát.” Nem féltem, reméltem, hogy hamarosan enyém lesz Kármel királysága, nem gondoltam akkor Jézusnak ezekre a másfajta szavaira: „Úgy készítem el nektek királyságomat, ahogyan Atyám nekem készítette el azt.” Vagyis keresztet és megpróbáltatást tartogatok a számodra, így leszel méltó arra, hogy birtokba vedd ezt a királyságot, amely után áhitozol; miután szűk-séges volt, hogy a Krisztus szenvedjen s ezáltal menjen be az ő dicsőségébe, ha az ő oldalán akarsz helyet foglalni, idd ki a kelyhet, amit ő maga is kiivott... Ezt a kelyhet a Szentatya nyújtotta nekem és a könnyeim összevegyültek a keserű itallal, amellyel megkínáltak. A hálaadó mise után, amely Őszentségéét követte, kezdődött a kihallgatás. XIII. Leó nagy karosszékben ült, egyszerű fehér reverendába s egy ugyanolyan színű camagliába öltözve és a fején csak egy kis pileolus volt. Körülötte voltak a kardinálisok, az érsekek és a püspökök, de csak úgy általánosságban láttam őket, mert a Szentatyával voltam elfoglalva. Mielőtt a főpásztori szobába léptem volna, feltett szándékom volt, hogy beszéljek, de „Révérony abbé” látva a Szentatya jobbján, éreztem, hogy alábbhagy a bátorságom... Csaknem ugyanebben a pillanatban adták át nekünk az üzenetét, melyben megtiltja, hogy beszéljünk XIII. Leóhoz, mert már amúgy is túlságosan elhúzódik a kihallgatás... Drága Célineem felé fordultam, hogy megtudjam véleményét: „Beszélj!” mondta ő nekem. A következő pillanatban a Szentatya lábainál voltam; miután megcsókoltam a papucsát, kezét nyújtotta nekem, de a helyett, hogy megcsókoltam volna, összekulcsoltam az enyémet és arcára emelve könnyben úszó szememet, így szóltam: „Szentatyám, nagy kegyet szeretnék kérni öntől!...”

Ekkor az Első Főpap fölem hajtotta fejét, olymódon, hogy az arcom csaknem arcához ért, s láttam, hogy fekete és mély szemei rám szegeződnek s mintha egészen a lelkem mélyéig hatolnának. „Szentatyám, mondtam, jubileuma örömére engedje meg, hogy 15 éves koromban a Kármelbe lépjek!...”

A hangom kétségtelenül remegett a felindulástól, a Szentatya pedig Révérony abbé felé fordulva, aki csodálkozással vegyes bosszúsággal nézett rám, ezt mondta: „Nem egészen értem.” — Ha a jó Isten megengedte volna, Révérony abbé könnyen elérhette volna számomra, amire vágytam, de Ő keresztet és nem vigasztalást akart adni nekem. — „Szentatyám, mondta a Nagy Vikárius, egy gyermek akar a Kármelbe lépni 15 éves korában, az előjárók éppen most vizsgálják meg a kérdést.” — „Nos,

gyermekem, felelte jóságos pillantással a Szentatya, azt tegye amit az előljárók mondanak majd.” Kezeimet a térdére téve, erőm utolsó megfeszítésével, esdeklő hangon mondtam: „Ó Szentatyám, ha ön igent mondana, mindenki úgy akarná!” Merően nézett rám, s minden szótogat külön hangsúlyozva, ezeket a szavakat mondta: „Ugyan... ugyan... Akkor fog belépni, ha a Jó Isten is úgy akarja!... (Hangjában volt valami magával ragadó és meggyőző, szinte még most is hallom.) Mivel a Szentatya jósága felbátorított, szerettem volna még beszélni, de a két nemes testőr udvariasan megérintett, hogy keljek fel; látva, hogy ez nem volt elég, karonragadtak és Révérony abbé segített nekik felemelni engem, mert én úgy maradtam, XIII. Leó térdére tett, összekulcsolt kézzel és erővel vittek el a lábaitól... Mikor a Szentatya látta, hogy elvisznek, kezét az ajkamhoz emelte, majd felemelte, hogy megáldjon, a szemeim ekkor megtelek könnyel és Révérony abbé legalább annyi gyémántot láthatott benne, mint akkor, Bayeuxben... A két nemes testőr a szó szoros értelmében vitt az ajtóig, és ott egy harmadik közülük XIII. Leó-érmet adott nekem. Céline, aki utánam jött, tanúja volt az imént lejátszódott jelenetnek, majdnem annyira megindult volt, mint én, emellett azonban volt bátorsága ahhoz, hogy a Szentatya áldását kérje a Kármel számára. Révérony abbé bosszús hangon mondta: „Hiszen már meg van áldva a Kármel.” A jó Szentatya szelíden felelte: „Ó igen! meg van már áldva.” Mielőttünk Papa járult XIII. Leó lábaihoz (a férfiakkal.) Révérony abbé őhozzá kedves volt, úgy mutatta be, mint két kármelita édesapját.¹ Az Első Főpap különös jóindulata jeléül az én drága Királyom tisztes fejére tette a kezét, mintha így valami misztikus jeggyel jelölné meg, Annak a nevében, akinek valóban a helytartója... Ó, most, hogy a Mennyben van ez a négy Kármelita édesapja, már nem a Főpap keze nyugszik a homlokán... A Szűzek Jegyesének, a Dicsőség Királyának a keze vonja ragyogásba az ő hűséges szolgájának a fejét, és ez az imádott kéz most már mindig ezen a homlokon fog nyugodni, amelyet megdicsőített!...

Az én drága Papámnak sok fáradságába került, amíg a kihallgatásról eljövét megtalált engem, minden tőle telhetőt megtett, hogy vigasztaljon engem, de hiába... A szívem mélyén nagy békét éreztem, mert tökéletesen mindent megtettem, ami csak a módomban volt, hogy megfeleljek annak, amit a Jó Isten tőlem kívánt, de ez a béke a mélyben volt s a lelkeimet keserűség töltötte el, mert Jézus hallgatott... Úgy látszott, hogy messze van tőlem, semmi jelét nem éreztem a jelenlétének... Ezen a napon még a Nap sem mert kisütni és Itália szép kék ege, sötét felhőktől terhesen, szakadatlanul együtt sírt velem... Ó, mindennek vége volt, az utazásomnak nem volt már varázsa, hiszen a célja hiányzott. Ezzel szemben a Szentatya utolsó szavai mintha vigasztalók lennének: s valóban, nem voltak valósággal próféciák? Minden akadály ellenére, az amit a Jó Isten akart, beteljesedett. Nem engedte meg a teremtményeknek hogy azt tegyenek, amit akarnak, hanem az Ő és csakis az Ő akaratát... Egy idő óta felajánlottam magam a Gyermek Jézus kis játékszerének, azt mondtam Neki, hogy ne úgy bánjék velem, mint valami drága játékkal, melynek a nézésével is beérik a gyerekek, hozzányúlni pedig nem mernek, hanem úgy mint egy teljesen értékelen kis labdával, melyet ledobhat a földre, a lábával rúghat, felhasíthat, otthagyhathat egy sarokban vagy a szívére szo-

¹ Teréz két legidősebb nővére, a Szent Szívről nevezett Mária nővér, (akihez a Szent a B kéziratot írta) és Jézusról nevezett Ágnes anyja, (akihez ez a kézirat szól) ekkor már beöltözött kármeliták voltak.

ríthat, ha ebben örömet találja; egyszerűen, szórakoztatni akartam a kicsi Jézust, kiszolgáltatni magam gyermeki, szeszélyeinek... Meghallgatta imádságomat.

Rómában Jézus felhasította kicsi játékszerét, látni akarta, hogy mi van benne, s mikor meglátta, a felfedezésével elégedetten leejtette kis labdáját és elaludt... Mit tesz Ő, amíg édesen alszik és mivé lesz az elhagyott kicsi labda?... Jézus azt álmodta, hogy még mindig játékaival szórakozik, hol elereszti, hol felveszi és azután, mikor egyszer már jó messzire guritotta, a szívére szorítja s nem engedi el többé az ő kis keze ügyéből...

*

Bizonyára megérti, drága Anyám, hogy mennyire szomorú volt a kis labda, mikor a földön találta magát... Mindezek mellett sem szüntem meg remélni minden nehézség ellenére. Pár nappal a Szentatya audienciája után Papa meglátogatta a jó Simeon testvért¹ s ott találta nála Révérony abbát, aki igen kedves volt. Papa tréfásan zsörtölődött vele, hogy nem segített nekem nehéz vállalkozásomban...

A nevezetes nap másnapján már reggel el kellett indulnunk Nápolyba és Pompeibe. Szerettem volna egyedül sétálni a romok között s eltűnődni az emberi dolgok múlandóságán, de az utasok nagy száma sokat elvett a rombadőlt város mélabús bájából... Nápolyban, éppen ellenkezőleg, a kétlovas kocsik nagy száma tette nagyszerűvé sétánkat a San Martino monostorba, amely az egész város fölé nyúló, magas dombon áll; a lovak, amelyek vittek bennünket, sajnos, minden pillanatban megbokrosodtak és nem egyszer azt hittem, ütött az utolsó óram. A kocsis hiába mondogatta állhatatosan az olasz vezetők varázsigéjét: „Appipó, appipó...” a szegény lovak fel akarták borítani a kocsit, végül is, hála őrangyalaink segítségének, megérkeztünk nagyszerű szállodánkba. Egész utazásunk alatt elsőosztályú szállodákban szállásoltak el bennünket, soha nem vett körül ekkora fényűzés, most igazán ideillik, hogy nem a gazdagság teszi a boldogságot, mert sokkal boldogabb lettem volna egy zsupfedél alatt a Kármel reményében, mint az aranyozott falborítások, a fehér márványlépcsők, a selyemszőnyegek közelében, keserűséggel a szívemben... Ő, jól éreztem azt, hogy az öröm nem bennünket környező tárgyakban, hanem a szív legbelsejében van...

Lelkem szomorúsága nem akadályozott meg abban, hogy nagy érdeklődést ne tanúsítsak a szent helyek iránt, amelyeket meglátogattunk. Fierenzében boldog voltam, hogy láthattam Pazzi Szent Magdolnát a kórus közepében a kármelitáknál, akik kinyitották nekünk a nagy rácsot; mint-hogy nem tudtunk élni ezzel a kiváltsággal és sokan szerették volna olvasójukat hozzáértetni a szent sírjához, csak én tudtam átdugni kezemet a rácsra, amely attól elválasztott minket, így azután mindenki odahozta nekem az olvasóját és én igen büszke voltam a tisztemre... Azt nem tudom még megérteni, hogy Olaszországban miért közösi ki az Egyház olyan könnyen a nőket, minden percben ezt mondták nekünk: „Ne lépjenek be ide... Ne lépjenek be oda, kiközösítés alá estek!”... Ő, a szegény nők, mennyire megvetettek!... Pedig jóval nagyobb számban szeretik a Jó Istent, mint a férfiak és a Mi Urunk kinszenvedésekor az asszonyok bátrabbak voltak, mint az apostolok, mert szembezártak a katonák durvaságaival és merték letörölni Jézus imádató Arcát... Bizonyára azért

¹ Keresztény iskolatestvér s a Szent József kollégium igazgatója volt, aki igen nagy megbecsülésnek örvendett a római körökben.

engedi meg Ő, hogy megvetés legyen a sorsuk a földön, mert a Maga számára választotta ki őket... A Mennyeekben majd megmutathatja, hogy az Ő gondolatai nem az emberek gondolatai, mert akkor az utolsók lesznek az elsőkké... Nem egyszer történt meg az utazás alatt, hogy nem volt türelmem megvárni a Mennyeiket azért, hogy első legyek... Egyszer, mikor egy kármelita kolostort látogattunk meg, nem elégedtem meg azzal, hogy a külső folyosókba követtem a zárandokokat, a kolostor belsejébe igyekeztem... egyszerre csak egy öreg, jó kármelitát láttam, aki távolról integetett, hogy ne jöjsek beljebb, de a helyett, hogy elmentem volna, még közelebb jöttem s rámutattam a kolostor festményeire, jelezve, hogy szépek. Bizonyosan felismerte hátamra hulló hajamról és fiatal arcomról, hogy gyermek vagyok, jóságosan mosolygott rám és elment, látva, hogy nem ellenséggel áll szemben; ha tudtam volna olaszul szólani hozzá, megmondtam volna, hogy leendő kármelita vagyok, de ez Bábel tornyának az építői miatt lehetetlen volt számomra.

Miután már meglátogattuk Pisát és Genovát, visszatértünk Franciaországba. Az útvonalon nagyszerű volt a kilátás, hol a tenger mentén haladtunk, s a vonat oly közel volt hozzá, hogy úgy tetszett: a hullámok élérnek bennünket (ezt a látványosságot a vihar okozta, este volt, ami a jelenetet még impozánsabbá tette), hol érett gyümölcsű narancsfákkal, könnyűlevelű zöld olajfákkal, kecses pálmákkal borított síkságon... napnyugtakor láttuk, amint számos kis tengeri kikötőben kigyullad a lámpák sokasága, mialatt az Égen az első csillagok ragyogtak... Ő, mekkora költészet töltötte be a lelkemet mindeme dolgok láttán, amelyeket életemben először és utoljára néztem!... Sajnálkozás nélkül láttam továtünni őket, a szívem más nagyszerűségekre törekedett; eleget szemlélte már a föld szépségeit, az Ég szépsége volt vágyainak a célja, s hogy ezt odaadhassa a lelkeknek, fogoly akartam lenni!... Mielőtt megnyílnának előttem annak az áldott börtönnek a kapui, amely után sóhajtoztam, még harcolnom és szenvednem kell; ezt éreztem Francaországba visszatérve, s mégis oly nagy volt a bizakodásom, hogy nem szüntem meg remélni: meg fogják engedni, hogy december 25-én belépjek... Alighogy megérkeztünk Lisieuxbe, első látogatásunk a Kármelnek szólt... Micsoda találkozás volt az!... Annyi mondanivalónk volt egymás számára, egy hónapi távollét után, egy olyan hónap után, amely hosszabbnak rémlett nekem s amely alatt többet tanultam, mint jónéhány év alatt...

*

Ó, drága Anyám! Milyen édes volt viszontlátnom önt s kitárnom ön előtt az én szegény, megsebzett kis lelkemet. Ön előtt, aki oly jól meg tud érteni engem, akinek elég egy szó, egy tekintet, hogy mindent kitaláljon! Én teljesen ráhagyatkoztam Istenre, megtettem minden, minden tőlem telhetőt, egészen odáig elmentem, hogy a Szentatyával is beszéltem, de most már azután nem tudtam, mit tegyek még. Ön azt mondta, hogy írjak a Főtisztelendő Úrnak és emlékeztessem ígéretére; azonnal meg is tettem, a legjobban, ahogy tőlem telt, de olyan kifejezésekkel, amelyeket nagybátyám kissé túlságosan egyszerűnek talált. Átírta leveletem; éppen abban a pillanatban, mikor fel akartam adni, kaptam Öntől egy levelet, amelyben azt mondja, hogy ne írjak, várjak egypár napig; rögtön engedelmeskedtem, mert bizonyos voltam benne: ez a legjobb eszköz arra, hogy ne tévedjek. Végre karácsony előtt 10 nappal elment a levelem. Abban a mély meggyőződésben, hogy a válasz nem fog várni magára, minden reggel

mise után bementem Papával a postára, azt híván, hogy ott találom az engedélyt arra, hogy elrepüljek, de mindegyik reggel újabb csalódást hozott magával, amely azonban nem rendítette meg hitemet... Kértem Jézust, hogy törje szét bilincseimet, szét is törte, de egészen más módon, mint ahogyan vártam... Elérkezett Karácsony szép ünnepe, de Jézus nem ébredt fel... A földön hagyta kis labdáját, még egy pillantást sem vetett rá... A szívem össze volt törve, mikor éjjeli misére mentem, annyira számítottam rá, hogy ezen már a Kármel rácsai mögött fogok részt venni!... Ez a megpróbáltatás igen nagy volt hitem számára, de Ő, akinek a szíve még álmában is virraszt, megértette velem, hogy azoknak, akiknek a hite egyenlő nagyságú egy mustármaggal, megadja a csodát, és áthelyezi a hegyeket, hogy az annyira kicsiny hitet megerősítse, de a bizalmasai, Édesanyja számára nem tesz csodákat addig, amíg hitüket próbára nem tette. Nem hagyta-e meghalni Lázárt, jöllehet Márta és Mária megüzenték neki, hogy beteg?... A kánai mennyegzőn, mikor a Szent Szűz kérte Jézust, hogy segítsen a ház urán, nem azt felelte-e neki, hogy még nem jött el az ő órája?... De a megpróbáltatás után, micsoda jutalom! a víz borrá változik!... Lázár feltámad... Így tesz Jézus az ő kis Terézével: miután hosszasan próbára tette, kielégítette szívének összes kívánságait...

Az 1888-ik év első napján Jézus megint keresztségével ajándékozott meg, de ezúttal egyedül voltam arra, hogy hordozzam, mert fájdalomosságát az tetézte, hogy érthetetlen volt mások számára... Gonzagáról nevezett Mária Anyának egy levele arról értesített, hogy a Főtisztelendő Úr válasza megérkezett 28-án, az Aprószentek ünnepén, de nem tudatta azt velem, miután úgy határozott, hogy csak nagybőjt után léphetek be. Nem tudtam könyveimet visszatartani ekkora késedelem gondolatára. Ennek a megpróbáltatásnak egészen különleges jellege volt, a világ bilincsei szét voltak törve a számomra, s ez alkalommal Noé szent bárkája nem akarta még befogadni a szegény kis galambot... Én elhiszem, hogy oktalannak látszottam, mikor nem fogadtam örömmel száműzetésem három hónapját, de hiszem azt is, hogy anélkül, hogy ez meglátszott volna rajtam, ez a megpróbáltatás igen nagy volt és nagyon növelte bennem az Istenre hagyatkozást... Három hónap azonban gyorsan eltelik s végre elérkezett az oly forrón áhított pillanat.

Kis Monika fordítása

Annak magyarázatát, hogy a tevékeny társadalmi szolgálatban álló ember, hogyan élhet tökéletes összhangban önmagával a szellem közösségének tagjaként, a nagy középkori misztikusok írásaiban találtam meg. Számukra az „önátadás” az önmegvalósítás eszköze volt. A „szellem magánosságában” és a „bensőségben” találták meg az erőt ahhoz, hogy igent mondjanak amikor szükséglet látó embertársaikkal kerültek szembe. A szeretet — ez a szó, amellyel oly gyakran éltek vissza és amelyet annyiszor félreértettek — a kötelesség föltétlen teljesítésében lelta meg természetes kifejezését és mindannak fenntartás nélküli elfogadásában, amit az élet személyesen nyújtott számukra fáradtságban, szenvedésben — vagy akár boldogságban.

Út — végig kell járnod.
 Boldogság — el kell felejtened.
 Kehely — ki kell ürítened.
 Fájdalom — el kell rejtened.
 Felelet — meg kell tanulnod.
 Vég — el kell viselned.

Dag Hammarskjöld gondolataiból

A NAGY PARÁDÉ

Írta Julian Mayfield

Julian Mayfield a ghanai Accrában élő néger író. Több nagysikerű regény szerzője. A múlt évben jelent meg *The grand parade* című regénye, amelyből az alábbi részletet közöljük.

Amy McKittridge éppen a ruhafogast törülgette a hallban, mikor hallotta, hogy egy autó fordul be a feljáróba. Kikémlelt a bejárati ajtó üvegén, elejtette a portörölő rongyot, s levegő után kapkodott. Félénken a tornácra hátrált, majd megfordult, és amilyen gyorsan csak tudott, a verandára rohant, ahol Douglas és Nan Thompson éppen reggelizett.

— Doug, ó Doug!

— Mi baj van, Amy? .

Az asszony beszédre nyitotta a száját, de egy szót sem tudott kiejteni. A bejárat felé intett, és igyekezett urrá lenni a beszélőszervein. Douglas zavarba jött.

— Amy, az ég szerelmére, mi történt?

Az asszony ziháló lélegzettel siránkozott: — Négy... négy színes érkezett meg autóval!

Douglas és Nan jóízűen fölkacagott. Amy azt mondta: — Mi nevetni való van ezen?

Nan át akarta karolni az idős asszonyt, de Amy nem engedte. Douglas felelt: — Hát nem mondtam neked, hogy ma reggel néhány vendég érkezik, Amy.

— De ezek színesek! — kiáltotta.

— Tudom. Egyikük Reewes Mathews tiszteletes, ugyanaz, akinek a hangját olyan kedvesnek találtad, amikor ma reggel telefonon beszélt veled.

— Nem tudtam, hogy színes, — válaszolta Amy, és szemrehányó hangon hozzáfűzte: — Ön nem szólt, hogy színes.

— Sajnálom, elfelejtettem említeni.

Megszólint a csengő, de Amy nem törődött vele. — Még soha sem volt ezek közül egy sem ebben a házban, negyvenegy éve soha.

— Biztosítom Amy, hogy mindegyikük tisztelere méltó ember — mondta Nan.

— Soha, életem itt eltöltött negyvenegy éve alatt, soha — ismételte Amy.

Douglas megfogta a kezét. — Nehogy azt mondd most nekem, hogy el akarsz hagyni, Amy!

— Amy késlekedett. — No jól van, elfogadom, hogy önnek munkája során mindenféle emberrel érintkeznie kell.

— Nagyon helyes, valóban ezt kell tennem. — Douglas fölemelkedett. — Magam nyitok ajtót.

— Nem, nem. Már megyek. — Amy összeszedte magát és kiment.

Nan így szólt: — Igazán nem lehet megróni érte. Aligha hívtak még meg nécert egy parkchesteri házba. Egyébként, hogy került erre sor?

Douglas vállat vont. — Nem én szólítottam fel. Mathews tiszteles meghívatta magát. Azt mondta Amynak a telefonba, hogy élet-halál forog kockán. Velem meg közölte, azt hiszi, megtalálta a problémánk megoldását, s eljönne néhány emberével együtt. Így azt mondtam: Rendben van. Majd úgy döntöttem, hogy neked és Alexnek is jelen kellene len-

netek; ezért hívtalak föl benneteket. Alex bármelyik percben megérkezhet.

Amy — olyan tekintettel, mint aki jelen sincs — bevezette a látogatókat. Mathews tiszteletes Randolphot, Dobsont és dr. Bishopot hozta magával. Mindnyájan kimerültnek látszottak. Alex jött be, és üdvözölte őket. Rendetlenül festett bírói talárjában; szeme kivörösödött és haja félsületlen volt.

Alex Reeweshöz fordult: — Mathews tiszteletes, úgy hallottam, hogy megoldotta a mi kis problémánkat. Égek a vágytól, hogy megismerhessem.

Reewes nevetett: — Ez szkeptikusan hangzik.

— Az is vagyok — mondta Alex.

— Én is, az igazat megvallva. De indítványom van olyan jó, mint akár a többi, ami eddig eszünkbe jutott. Hallgassa hát meg: mit szöl hozzá.

A terv, melyet Reewes kieszelt, egyszerű volt és átlátszó; jellemének megfelelően kissé színpadias is. Egyetlen hátránya, fontolgatta Douglas, hogy ő maga sokkal egyértelműbb állásfoglalásra kényszerülne a faji egyenjogúsítás érdekében, mint ahogy eddig tette. Mikor Reewes befejezte, Douglas a fejét rázta. — Nem érzem meggyőzőnek, Mathews tiszteletes. Ismeri véleményemet erről a kérdésről; mégis úgy tűnik, nem volna bölcs dolog nekem, mint a város polgármesterének, ennyire elköteleznem magam.

Reewes fölemelkedett és az órájára pillantott. — Polgármester úr, majdnem tíz óra, nincs sok időnk hátra. Ezért nyíltan beszélek. Megértjük nehéz helyzetét, de a magunkét még súlyosabbnak tartjuk. Végül is a mi gyermekeink azok, akik holnap abba az iskolába mennek. Biztosak vagyunk benne, hogy helyén van a szíve, de ez most nem elég. Teteket akarunk, s cserébe a következő választásokon az ötödik kerületben teljes támogatásunkról biztosítjuk. Remélem, nem veszi ezt fenyegetésnek, de szükségünk van a segítségére, s ennek érdekében nem riadhatunk vissza egy enyhe kis nyomás alkalmazásától.

Kínos szünet támadt, és a látogatók távozni készültek. — Majd meglátom, mit tehetek — mondta Douglas.

— Egy órán belül felhivom önt.

Mikor Douglas Alexszel és Nannel egyedül maradt, így szólt: — Nem szeretem, ha falhoz szorítanak, és most pontosan ez történt.

Nan azt mondta: — Jó, jó kedvesem, de végül is ez a helyes út. — Nevetett. — És szörnyen jó benyomást keltene, ha megtennéd.

Alex hozzáfűzte: — Na igen. A végén még hős lehet belőled.

— Éppen ez az — mondta ingerülten Douglas. — Minden olyan bonnyolult. Úgy értem, nehéz helyzetről van szó, és amit Mathews javasol, elsősorban mégis csak trükk.

— De a támogatásukra valóban rászorulsz — mondta Nan.

Douglas válaszolt: — Tisztázzuk együtt. Minden lépésem az ügy érdekében történik. A dolog sokkal fontosabb annál, sem hogy szavazatokkal törődjünk.

Nan ünnepélyesen bólintott: — Természetesen, polgármester úr.

S Alex közbe vágott: — Egy alapvető kérdésről van szó. Tudjuk, hogy nem gondolsz a rongyos tizenötezer szavazatra túlnan Greenpointból. Pokolba ezzel a gondolattal.

— Így igaz — mondta Douglas. — Éppen két ilyen cinikus alak társasága hiányzott nekem ma reggel.

— De kedvesem, én komolyan gondolom. Ez a heyes út, és szörnyen jó benyomást keltene, ha megtenné. — Nan vállat vont. — Ki tudja? Nemzeti nagyság lehetne belőled. Talán még elnöknek is megválasztanak.

— Nem akarok elnök lenni — felelte Douglas nyersen. Észrevette a pillantást, melyet Nan és Alex váltott. — Na jó, talán szívesen lennék elnök, de kétkem, hogy ez segítene.

Nan megkérdezte: — Akkor hát megteszed?

Douglas így szólt: — Még nem döntöttem. Add ide a listát, amelyet Mathews tiszteletes itt hagyott.

Röviddel pirkadás után érkeztek meg kis csoportokban, mielőtt még a nap az egyhangú, szürke reggel fölé emelkedett volna. A levegő lehűlt, s a füvet harmat borította; sokan közülük már az iskola pázsitján ültek és vártak. A korán érkezők többsége gyerek, vagy nagyon fiatal ember volt. Kevésnek jutott csak eszébe, hogy megborotválkozzék, sokan álmosak voltak még. Vacogva ültek a fűvön, kezüket mélyen zekéjük zsebébe ásva, és foguk össze-összekoccant.

Az első négerek autóval érkeztek Greenpointból, mely csak néhány háztömbnyire innen kezdődött a város keleti felében. Három kocsit fordult be a Grant Avenue-re, és megállt az iskola épülete előtt. A fiatal négerek kiözönlöttek a gépkocsikból és megálltak a mellékúton. Az autók gyorsan fordultak, és visszaszánguldottak Greenpointba. A fiatalemberek tétováztak egy pillanatra, majd felmentek a lépcsőkön, és a fehér csoporttal átellenben ültek le a fűre. Most már vagy harmincöt ember tartózkodott a Lee Junior High School előtt. Sajátságos volt, mennyire hasonlítottak egymásra: ugyanazt a fajta ruhát viselték, és vállukat nyakukba húzták a hajnali hidegben. Egyikük se tanult soha a Lee-ben, de még a rokonaik közül se látogatta senki az iskolát. Röviddel a négerek megérkezése után valami érdekes történt. Az a kevés fehér, aki a betonút keleti szélén tartózkodott, fölkelte, és átbandukolt a nyugati oldalra, ahol a fehérek többsége ült. Példát mutattak így a többieknek, mert a főképp keletről érkező négerek többsége már magától a többi négerhez csatlakozik majd, míg a fehérek a szemben fekvő pázsiton maradnak. Eltekintve a csendes mormolástól és a néhány ideges kísérletől, ami arra irányult, hogy a fesztelenség látszatát keltse, semmi szórakoztató sem történt. A két csoport egyszerűen itt állt egymással szemben, és gyűlölettel nézett farkasszemet.

Az első néhány rendőr röviddel hét előtt érkezett meg, szolgálati kocsiban. Meglepődtek ennyi ember láttán, minthogy az iskola csak nyolc óra harmincor nyit. Hármán közülük kiszálltak, mialatt a negyedik sürgős rádióüzenetet továbbított a központ felé. Majd a négy egyenruhás fölment a lépcsőn, és mindenkit leparancsolt a pázsitról. A férfiak fölkeltek és néhány lépést hátráltak, de csak kevesen hagyták el a füvet. A rendőrök úgy határoztak, hogy inkább megvárják az erősítést. Közben majdnem hetven ember gyűlt össze. Fehér asszonyok egy csoportja hozta az első plakátokat; „Ne engedjétek be a niggereket!” és „Niggerek, maradjatok a saját iskolátokban!” — ez volt olvasható a feliratokon. A négy rendőr föl-alá járkált, s néha hátraszorították az embereket; de alighogy az egyik helyről távoztak, a tömeg azonnal visszaáramlott. Néhány perc múlva már száznál is többen voltak, felerészben néger, s a kocsik még mindig szállították az erősítést Greenpointból. Az egyik tiszt a szolgálati kocsihoz lépett és beszólt a központba, hogy az Isten szerelmére, indítsák már útnak az erősítő osztagot.

A helyszínre érkező újságírókat meglepte a sok ember; a megkönynyebbülés közös sóhajával nyugtázták, hogy megérkezésük előtt még nem történt semmi. Egy pillantás a tömeg felé meggyőzte őket arról, hogy akad majd újdonság bőven. A televízió munkatársai különösen idegesek voltak, mert a napot még felhők takarták, és nem volt elég fény a világos fölvételekhez.

A Lee Junior High School főpedellusa, egy hajlott, ősz hajú ukrán, pontosan hét óra harminckor jött fel a fűtőházból, végiglépdelt a márványfolyosón és kitárta a kaput. Majd hátranyomta a kapuszárnyakat és a falhoz rögzítette őket. Talán a kora, talán a tömeg némasága miatt vette észre az épület előtt szorongó kétszáz embert. Csak akkor figyelt föl rájuk, mikor visszafordult az épületbe. Alig hallhatóan köhintett, majd fejét csóválva visszasántikált az előtérbe, hogy munkája után nézzen.

Néhány perccel később megérkeztek az első tanárok. Legtöbbjük végigsietett a rendőrök által szabaddá tett úton, és eltűnt az épület védelme mögött. Mások megőrizték szokásos járásukat, szándékosan elnéztek az emberek feje fölött. Néhányan leplezetlen utálattal és ellenszenvvel pillantottak a tömegre. A magas, szikár, szögletes állú igazgatónő szigorú tekintettel támadt az öt ostromló újságírókra: nincs mit mondania, — és erélyesen utat tört magának. A gyerekek közül sokan elkerülték a főkaput, s egy oldalajtón léptek be az iskolába.

A nap kibújt a felhők mögül, s a hideg enyhülni kezdett. Megérkezett a rendőri erősítés, de a tömeg egyre csak nőtt. Az emberek suttogva beszélgettek; a nyüzsgésben megfoghatatlanul érezhető volt a harag, s néha feltört egy-egy ingerült kacaj, vagy bosszús káromkodás. Sokan dohányoztak, s a cigaretta csutkáját eltaposták a fűben. Sajtó-, rádió- és televízióriporterek furakodtak operatőröktől köelve a tömeg közé, és szóba elegyedtek a jellegzetesebb figurákkal. A tömegben mindenféle népréteg képviseltette magát. A koránérkezett kocsmái verekedőkhöz tisztességes polgárok csoportjai csatlakoztak, s közöttük, mindig a riporterek nyomában maradva, számtalan gyerek, sóváran magyarázva, hogy amennyiben a Lee Junior High Schoolba fölveszik a feketéket, ők többé nem lépik át a küszöbét. A pázsit túlsó oldalán a négerek sötétén hallgattak.

A tömegben a nemzet különféle rétegeire jellemző arcok és fejek tűntek föl. Az inas, vörös fejű, szeplős legény, tömpe orrával. Az ágrólszakadt, magas, sovány carolinai fehér, hosszú arcában mélyen ülő szűr-késkék szemével. A rágógumiját dühödten harapdáló, vörösés hajú tizenhatéves. A vékonybajuszos, fiatal fekete a lapályról, előreugró alsóajkával, begörbített vállával, és zsebre vágott, ökölbe szorított kezével. A középkorú, barna bőrű asszony, hosszú hajtúval a táskájában, aki csak arra kérte az Urat, hogy ha már leszámolásra kerül a sor, veseége előtt még a keze közé juttasson egy fehér fattyat. Szerelők és hegesztők, eladók, dokkmunkások, autójavítók, moziportások és bártöltelékek arca. Voltak itt raktári küldöncök, kifutó fiúk, háztartási alkalmazottak és varrógép műszerészek. Lonnie Banks egy-egy coca-colás flaskót dugott felöltője zsebébe. Közvetlenül a kapu mellett helyezkedett el, arra számítva, hogy a verekedés itt fog kitörni, s ő a központjában akart lenni.

Röviddel kilenc előtt néma csönd ereszkedett a tömegre; világos oka nem volt ennek. Semmi sem figyelmeztette az embereket a néger gyerekek érkezésére, mégis hirtelen mindenki megtudta. Úgy is van, már fel is tűnt a kocsisor a sarkon, és befordult a Grant Avenue-re. — Itt van-

nak! — rikkantotta valaki. A kocsikban ülők gyorsan kiszálltak, és már jöttek is fel az iskolához vezető úton. Sovány kis néger lányka volt az első gyerek. Kezében hozta füzeteit és táskáját. Mellette, jobb kezét fogva, magas, szőke férfi haladt. — Hiszen ez a polgármester! — kiáltotta valaki. Kényelmetlen érzés futott át a tömegen.

Valóban Douglas volt, s a kislány, akinek kezét fogta, Mildred Lancaster. Közvetlenül mögöttük jött a többi néger gyerek, együtt a fehér gyerekekkel és szüleikkel. Mindent gondosan előkészítettek. A fiúk együtt mentek a fiúkkal, a lányok meg a lányokkal; s oldalukon a fehér szülők. Mögöttük pedig a néger gyerekek szülei. A fehérek kevesen voltak, néhányan félve néztek a tömegre; de eljöttek, aggodalmaik ellenére. Douglasnak valamivel kevesebb, mint húsz szülőt sikerült rábeszélnie arra, hogy elvonuljon a csöcselék elé. A tömeg elképedt. Se néger, se fehér nem ejtett egyetlen szót sem hosszú másodpercekig. A polgármester és Mildred már az út felét is megtették, mielőtt bármilyen zavar támadt volna. Talán semmi sem történik, ha Hank Dean attól féltében, hogy a színes gyerekek ellenállás nélkül lépnek be az iskolába, el nem rikoltja magát: — Nicsak a négerbarát polgármester és kis néger babája! — A kétségbeesett kiáltásnak viszont nem várt hatása lett. Ahelyett, hogy a fehéreket vad dühre ingerelte volna, gúnyolódó nevetés támadt. Üvöltve röhögtek, s sokan bekapcsolódtak az ordítózásba.

— Hé, polgármester, nem félsz, hogy befeketít?

— Mondd csak, polgármester, igaz, hogy az anyád nigger volt?

Néhány fehér néma maradt, bár forrt bennük a düh, és cselekedni akartak. Mégis haboztak, és nem csak Douglas miatt, aki személyében a hatóságot képviselte, hanem a négerek miatt is; nem várták, hogy ennyien lesznek.

Lew Harris a tömeg közepéből egy paradicsomot hajított el, mely Douglast a mellén találta és beszennyezte. De még ez sem bírta rá az embereket arra, hogy megmozduljanak. Ehelyett hirtelen elcsöndesedtek. Douglas vöröslő halántékkal lépdelt tovább az iskola kapuja felé. Bevezette Mildredet a csarnokba, aztán félreállt, helyet adva a többieknek. Majd odakiáltott a tömegnek: — Menjetek haza! Mindennek vége van! Menjetek haza! — Meggondoltan lépett az épületbe, és becsukta maga mögött a kaput.

A terv már majdnem sikerült. Reewes Mathews merész és drámai ötlete meglepte a tömeget. De a félelem és gyűlölet szakadéka, mely a fehér embert a feketétől elválasztja, túlságosan mély. Akkor született, mikor az első rabszolgaszállító hajók megérkeztek Jamestown-ba. Túlélte a forradalmat, a rabszolgatartó államok fölkelését, a déli államok beolvasztását, és a szegyénteljes árulást, a félrabszolgaság sötét és kegyetlen éjszakáját, mely az országot még a huszadik században is elsötétíti. A pohár csordultig telt, és még oly ügyes és merész kis tervek sem tudják föltartóztatni az erőszak áradatát, mely állandóan az amerikai faji kapcsolatok felszíne alatt bugyborékol.

A rendőrök, akik eddig az iskolához vezető utat tartották szabadon, most a gyepről a mellékutak felé kezdték terelni a tömeget. — Gyerünk haza! Gyerünk dolgozni! — ismételték, mialatt lassan a tömeg felé nyomultak gumibotjaikat lóbálva. — Mindennek vége van már! — Az emberek fokozatosan hátráltak, de valaki elhajított egy túlerett paradicsomot, amely egy néger kifutó fiú hátán fröccsent szét. A fiú megfordult és élesen felkiáltott: — Fehér kutya fiak! — Egy színes pincérlányt a King Streetről záptojás talált el a mellén, és egy kődarab Chik karját

érte. Ő lendületet vett, s az egyik coca-colás üveget a fehérek tömegébe hajította. Egy középkorú férfit talált el, aki fölkiáltott és összeesett. Most aztán mindenki szabadjára engedte az indulatait. A rendőröket elsodorva, káromkodva esett egymásnak fehér és fekete. Chik buzogányának használta megmaradt coca-colás flakóját. Örvongva csapott le minden szemé elé kerülő fehér arcra. Fogát összeszorította, s szeme leplezetlen gyűlöletben égett. Rátaposott egy elesett fehér arcára, s közben azt gondolta: ezt tettétek velem, fattyak egész életemben. Akkor már kék egyenruhák vették körül, s az iskola fala felé szorították. De ő megesküdött hogy nem adja olcsón magát; a falhoz csapta a coca-colás üveget, hogy csak a csipkés, éles nyak maradt a kezében. Majd a legközelebbi rendőr arca felé csapott, s érezte a célba találó ütés süvöltését. Abban a pillanatban még látta, bár már nem érezte, a férfi véré az üvegen és a kezén. Az utolsó, amit még felfogott, hogy háttal a falnak szorítják, s az egyik rendőr gumibotja feléje suhint: belevágott a szájába, s fejét visszacsapta a falhoz. A pillanat tört részéig még zavaróan felvillant a tudat, s aztán semmi. — Elő a könnygáz! — üvöltötte a rendőrkapitány, aki a kocsi közelében, az oldalúton állt. Mikor látta, milyen ügyetlenül hadonászik a fiatal tiszta a fegyverrel és a patronnal, hevesen ki-rántotta a kezéből s ráivallt: — A fenét, őrmester. Hát nem tudja, hogy kell bánni ezzel az átkozott vacakkal? — Megtöltötte a fegyvert és ráirányította a tömegre. — Ó Istenem, ez nagyszerű! — mormogta elragadtatottan a fotóriporter a teherautón. Filmje maga lesz a történelem. Ugyan ki filmezett valaha is faji összetűzést? S most nyakig benne van! Négerék százai küzdenek fehérek százaival... Istenem! Az a nő ott holt-nak látszik. Le kell kapnom! Óó! nagyszerű!... Figyelitek azt a színes kölyköt, aki az iskola falánál a rendőrökkel küzd. Gyorsan egy fölvetél. Ó Jézusom, most megadták neki. A földre roskad... Figyelitek, hogy röpülnek a tégladarabok. Ó Istenem, az öreg embert eltalálták. Csak a küzdelem tovább tartson, csak a nap elő ne bújjon, csak ne kelljen a filmet egy kritikus pillanatban cserélni. — Te fekete ringyó! — ordította Hank, és beletaposott a földön heverő asszony! hasába. Micsoda nagyszerű születésnap! Soha sem érezte még magát ennyire elevennek. Térdét az egyik fiatal néger hátába taszította, s a földre lökte. Majd loval-golva ráült, és öklével újra meg újra a fekete arcba sújtott. — Te néger 'attyú! Gyűlöllek, hallod, gyűlöllek! — Mikor a fiú elveszítette az esz-meletét, Hank szünetet tartott. Valaki a hátának esett. Felpattant és a következő néger után nézett. Lonnie egy fehérrel gyűrködött a földön. Az fogát a kariába mélyesztette, s nem engedett. Lew Harris kétségbe-esetten tartotta magát. Levegő után kapkodott, s nem hitte, hogy valaha is talpra áll. Érezte, amint a fekete vére a foga közé csorog, s azt kér-dezte magától, meddig bírja még. Egy fiatalkorú a talpával igyekezett Lonnie fejét félrenyomni. Lonnie elkapta a lábát, csavart egyet rajta és ellökte magától. Majd öklözni kezdte Lew Harris nyakát, s végre érezte, hogyan engednek fel az összeszorított fogak, s a férfi össze-roskad. Támolyogva állt lábra, mégis alig bírt lélegzetet venni, s szemé-ben szűró fájdalmat érzett. Könnygáz. Köhögve és krákogva botladozott át a fűvön, és Greenpoint irányában odébbállt. Tökfilkók, gondolta. Min-den olyan ostoba volt; mégis örült, hogy részt vett benne.

Clarke Bryant, a „Fhérek védelmére alakult bizottság” elnöke a küzdelem kezdetén hátravonult a mellékútra, de most visszasietett a gyepre és karon ragadta beosztottját, Hanket. — Gyere csak fiam, gyere! — Hank tiltakozott, de aztán engedett, és hagyta hogy Bryant levezesse

az útra. Köhögve és sírva lihegte: — Bejutottak, Bryant úr, bejutottak! — Rendőrök rohantak a főre, és elkergettek mindenkit, aki még ott volt. — Minden harcban, amit érdemes vállalni, akadnak vereségek. Gondolj erre, Hank! — De ez nem vigasztalta a fiút. Annyira biztos volt a győzelemben, hogy a vereségnek még a lehetőségét sem tudta elképzelni. Ezért vetette magát minden megfontolás nélkül az iskola pázsitján folyó küzdelembe. Most pedig bent voltak a négerek a Lee Junior High Schoolban. Ez a születésnap olyan szépen indult, s akkor odajött az az átkozott polgármester, és mindent elrontott.

— Bryant úr — mondta, — menjen csak be az irodába. Később majd én is jövök.

Bryant egy pillanatra szemügyre vette bajtársát, aztán jószágosan így szólt: — Aztán vigyázz magadra, Hank!

Mikor Bryant elment, akkor fordult be a sarkon egy szirénázó mentőautó, és csak hajszal híján került el az összeütközést a riadó-különítmény egyik kocsiával, mely éppen akkor érkezett. Hank megtapintotta zekéje szobájában a német Lugger-pisztolyt, és felnézett az azurkék égre. Istenem, a nap túl szép volt ahhoz, hogy meghaljon. Tudta azonban, mit kell tennie, és tudta, hogy ezért megölik. De bátran és rettenhetetlenül fog viselkedni az utolsó pillanatig. Láttá már magát, amint végigrohan az úton, fedezéket keresve a kocsi mögött, és a vállá felett visszalöve, mint a fickók a televízióban. De ez most valódi lesz, és évekkel később is emlékezni fognak rá. Ma este nézők milliói hallhatják a riportereknek adott nyilatkozatát. Mindenki megismeri majd a nevét.

Kirobbanó hevesége ellenére maga a küzdelem csak néhány percig tartott, és bent a Lee Junior High Schoolban még senki sem tudta, mi történt. Az aulában összegyűlt diákokat az igazgató údvözölte. A felnőtteknek, akik a néger gyerekeket kísérték, a hallban kávé szolgáltak fel; a megkönnyebbülés és elégedettség légköre uralkodott. Valami félelmet mindenki érzett, amikor az iskolához ért, és végigment a csöcselék sorai között. Most azonban a tett összefonódott a köz szolgálatával, és büszkéek voltak arra, hogy ebben közreműködtek. Sok volt a bók és a kézrázogató.

— Polgármester úr — mondta egy férfi pirosló arccal, és hosszan rázta Douglas kezét —, csak azt akartam mondani, hogy bátor tett volt. Bármikor számíthat a szavazatomra.

— Ön is az enyémre — válaszolta Douglas —, amennyiben valaha is elkövetné a hibát, hogy politikusnak megy. Ön is ott volt.

— Na igen, így tartottam rendjén valónak, mégis meg kell mondanom, hogy ott kint néhány pillanatra kétségeim támadtak.

— Jó, jó, azt hiszem, megfelelő volt a hatás.

— Valóban úgy látszik.

— Mondhatom önnek, nem fogom egyhamar elfelejteni ezt a napot. — Reewes Mathews nagyon örült, hogy sikerült a terve. — Mindannyian szép példát mutattunk a nemzetnek.

Douglas köszönetet mondott mindenkinek, és az órájára nézett. — Na igen, még egy munkanap is van előttünk. Magammal vihetek valakit a kocsimon? — Randolph elfogadta az ajánlatot. Mialatt mindenkivel körben kezet ráztak, mélyen a gondolataikba merültek. Randolph különösen boldog volt, mert vetélytársa, Doppson, gyanús hirtelenséggel éjszakára megbetegedett, s nem kísérhette a gyerekeket az iskolához. Így

a történetek remélhetőleg egyedül Randolph népszerűségét növelik majd Greenpointban. A mai kis gyakorlat, számítgatta, többszáz biztos szavazatot szerez számára a választókerületében. További elégtételt jelentett, hogy Lonnie megpillantotta a tömegben. Randolph remélte, hogy a nyakas félvér most végre megérti: testvére nem csak egy félénk fekete burzoá, hanem — ha a helyzet úgy adódik — a saját személyét is képes kockára tenni.

Douglas közvetlenül közelről figyelhette meg a csöcselék lappangó rosszindulatát, és boldog volt, hogy ő vezette a menetet az iskolába. Mégis kénytelen volt gyakorlati politikus módján is gondolkodni. Azt már tudta, hogy Gainesboro színes szavazataira számíthat; de mennyire ítéltek meg helyesen Alexszel együtt, a város fehéreinek érzelmeit? Holnapra már amolyan hős lesz belőle. A *New York Times* bizonyára közölni fog egy fényképet, rövid életrajzot mellékelve hozzá; de a helyi választások eredménye inkább a *Colby County Courier* és a *Gainesboro Times-Herald* véleményétől függ. Nincs ellenére, hogy hőst lássanak benne, de szívesebben venné, ha az Egyesült Államok szenátora lenne.

— Jóságos Isten! Hát nem tudja senki, mi történt itt? — Riadtan pillantott mindenki a férfira, aki éppen most esett be az ajtón. Douglas a város egyik rádió- és televízió hírmagyarázóját ismerte föl benne. Zihálva lélegzett. Inggallérja nyitva volt, és kabátjának egyik ujja hiányzott. Valóságos zendülés történt! — jelentette. — Legalább három embert megöltek.

Az első pillanatban senki sem hitt neki, hisz alig húsz perce voltak az épületben. De arcvonásai még a kinti borzalmakat tükrözték; kitódultak a folyósóra és a bejárathoz siettek. Kitérték a nehéz kapuszárnyakat és megdermedtek, elnémitotta őket az elébük táruló látvány. Rendőrök, fehérköpenyes orvosok és ápolónők nyújtottak első segélyt néhány sebesültnek, s a fűvön már ott hevert három beburkolt test. Douglas látta, hogy a kerékvető kőnél a rendőrfőkapitány éppen két beosztottjával tárgyal. Elindult feléjük a lépcsőn.

Douglas nem hallotta a lövést. Valami mélyen a mellébe ásta magát, s elállította a lélegzetét. Aztán a fájdalom végigszárguldt a testén, és kitárt karokkal lezuhant a lépcsőn. Felnyitotta a szemét, és megpillantotta a fiatal férfit, aki néhány méternyire, a mellékúton állt, kezével a levegőben hadonászott, és ordított: — Fegyvertelen vagyok! Kérem ne lőjjenek! Eldobtam a fegyvert! Ne lőjjenek kérem! — „Még csak nem is ismerem!” — gondolta Douglas mielőtt meghalt.

Néhány száz méterrel odébb, az aulában a gyerekek nyugtalanul csúszkáltak ülésükön, figyelmüket elterelték a körös-körül üvöltő szírenák. Mildred Lancaster új iskolatársai között ült, s vágyakozva hallgatta az igazgató údvözlő beszédét. Erősen megfogadta, hogy megmutatja nekik, milyen buta dolog volt ekkora zajt csapni a Lee Junior High School új tanulója miatt. A legjobb osztályzatokat fogja megszerezni, még számtanból is! Mikor az igazgató befejezte beszédét, a diákság felállt, és énekelt:

— „Az én hazám, s a tied,
a szabadság édes földje...”

És Mildred együtt énekelt a többiekkel.

Ungváry Rudolf fordítása.

Az első nemzetközi jellegű párbeszéd után, amely április 29-től május 2-ig nyilvánosság előtt folyt le Salzburgban jelentős katolikus és marxista személyiségek között, fokozott érdeklődéssel vettem részt, mint meghívott megfigyelő, a *Pax Romana* ezévi közgyűlésén, amelyet szeptember 4-től 10-ig Luxembourgban tartottak meg. Választ kerestem és vártam arra a kérdésre, hogy egy olyan értekezleten, ahol a világ minden táját s úgyszólván minden népet képviselő katolikusok csupán egymás között vannak, milyen mértékben érvényesül az a XXIII. János szellemében kibontakozó „nyílt katolicizmus”, amely Salzburgban a marxistákkal vitázva kifejezésre jutott. S mindjárt meg kell mondanom, hogy mindaz, amit a teljes üléseken és munkacsoport-üléseken, vagy akár a kötetlen társalgások során is hallottam, a katolikus szemlélet örvendetes megújulásának egyetemes voltáról győzött meg. Szerencsésnek éreztem ebből a szempontból annak a témának megválasztását is — „A mai ember és a boldogság” —, amelyet a közgyűlés a belső ügyeire vonatkozó beszámolók és jelentések keretéből kiemelve a tárgyalások középpontjába állított. Elégé széles körű témának bizonyult ugyanis ahhoz, hogy az előadók és a hozzászólók, majd pedig a munkacsoportok felvethessék mindazokat a problémákat, amelyek korunk keresztény értelmiségét, sőt nyilván nem-hívó értelmiségét is komolyan foglalkoztatják.

Előljáróban talán még annyit, hogy a *Pax Romana*, amely „nemzetközi mozgalomnak” nevezi magát, lényegében kettős csúcscímű. Egyfelől a katolikus egyetemi és főiskolai hallgatók országos szervezeteinek, másfelől a katolikus értelmiségiek különféle országos szervezeteinek nemzetközi szövetsége. Luxembourgban most ebben a második minőségében ülésezett.

*

A bevezető előadást *Pierre Grégoire* luxemburgi közoktatásügyi miniszter tartotta. Abból indult ki, hogy a mai ember hisz a boldogságban és törekszik annak elérésére. Mutatja, hogy hatalmas ipara és rengeteg haszonlesője támadt a boldogság keresésének.

Tenyérjósok, világoslátók, asztrológusok élnek belőle. Lottó, lóverseny, játékkaszinó, tőzsde, mozi és egyéb elnevezésekkel megvannak az „álmagyarái”. De egész mai civilizációnk is kifejezetten a komfort civilizációja, amely jólétet, általános boldogságot, korlátlan szabadságot és „édes életet” ígér mindenkinek. Tapasztalnunk kell azonban azt is, hogy ez a civilizáció kitermeli rengeteg egyénben a humanizálódás ellentétét is, amilyen a valóságérzés elvesztése, az erőfeszítések elutasítása, az erkölcsi alfabetizmus, az unalom és csömör.

Bizonyos azonban, hogy mindez nem szükségszerű folyamat — figyelmeztetett Grégoire —, hanem annak a beállítottságnak következménye, hogy az emberek készségesen veszik igénybe a számukra lehető legnagyobb kényelmet biztosító eszközöket, arról viszont megfeledkeznek, hogy a lehető legnagyobb hasznot csak akkor meríthetik belőlük, ha folyvást igyekeznek emelni úgy értelmi, mint erkölcsi és szociális tekintetben személyi minőségüket. A társadalmi érintkezés kifejelett tömegeszközei — különösen a sajtó, rádió, televízió, film — fölértékelte üdvös hatást fejthetnének ki, amikor maholnap mindenkinek megadják a módot arra, hogy művelődjék és nevelje magát.

A boldogság egyik alapvető eleme mindig az embertársak és a közösség iránt tartozó kötelezettségek teljesítéséből fakadó elégedettség lesz. *Rodin* nem túlzott, amikor ezeket írta: „A világ csak akkor lesz boldog, ha minden ember a művész lelkeségével rendelkezik, érteve ezen azt, hogy örömet talál munkájában.” *Rodin* szerint a boldogság egyik tényezője a teremtő szellem, a másik a vidáman végzett munka. A filozófus *Blondel* nem kevésbé határozott, amikor azt állítja, hogy egyedül a magasabb eszmények megvalósítását célzó cselekvés teheti boldoggá az embert. Mi, keresztények, magától értetődően nem engedhetünk abból — fejezte be Grégoire —, hogy az üdvösség keresése a legfőbb feltétele az emberi boldogságnak. Újja pedig ennek az a találkozás Istennel, amely már itt a földön is megtörténik

az embertársainkkal való találkozásban.

*

A modern ember a kielégülések maximumát akarja kapni az élettől és ebben véli megtalálni boldogságát — adta elő *Georges Hourdin*, az *Informations Catholiques Internationales* főszerkesztője. A történelem mutatja, hogy nem mindig volt így. Az ókor felfogása szerint az erény gyakorlásából fakad a boldogság. A középkori keresztény tanítás szerint az embernek mindenekelőtt az örök boldogságán kell munkálkodnia, még a földi boldogság rovására is. Csak a XVIII. században, az ipari, majd tudományos forradalom ösztönzésére lépett elő a földi boldogság keresése az élet fő céljává. A francia és az amerikai forradalmak a boldogságnak ezt a fogalmát szélesítették ki azzal, hogy az összesség számára kívánták nyújtani. A polgári berendezkedések azonban létrehozták a kizsákmányoltak új társadalmi osztályát, aminek nyomán a földi boldogság egészen kis réteg kiváltsága lett. Az utolsó húsz év fejleményeként azonban nem találunk ma haladott társadalmat, amely ne azt vallaná feladatának, hogy valamenyny tagja számára biztosítsa a megelégedettségnek, az örömnök és élvezeteknek legnagyobb mennyiségét.

Előadta Hourdin, Franciaországban ismételt ankétokon próbálták megállapítani, hogy a 15—30 éves fiatalok miben látják a boldog életet. Általában a következő rangsorban jelölték meg ennek feltételeit: siker a választott munkakörben, szerelem, egészség, családi élet. Ezeknek a javaknak birtoklása hozhatja meg szerintük a boldogságot, feltéve, hogy valamenyny együtt van. A megfelelő állás és jövedelem teszi csak lehetővé, hogy az ember kedve szerint tölthesse szabad idejét, utazzék, szórakozzék, hódoljon kedvtelésének, éljen együtt a szeretett nővel, nevelhesse gyermekeit.

A szerelem tehát csupán második helyen következik, de különös jelentőséggel bír a mai világban. Igaz, hogy a szerelem mára nagyon földies lett, mert az erotizmus viszi benne a főszerepet, de előnyére tudható be, hogy nem válik külön az érzelemtől. Ugyanakkor kifejezetten értékként jelenik meg a szerelemben, mint a boldogság kellékében, a gyermek. Felszíni jelen-

ségek és látszatok ellenére örömdetes igazság, hogy a modern ember boldogságában mind nagyobb szerepet viszi a gyermek. Jóllehet korlátozzák a születések számát, a gyermeket elfogadják és örülnek neki. Bizonyosság rá, hogy az utolsó húsz évben az összes ipari országokban 30%-kal emelkedett a születések száma.

A modern ember hisz a földi boldogságban és biztos kíván lenni annak tartósságáról. A biztonság így szintén olyan gondolat, amelyet kortársaink összefűznek a boldogsággal. Minthogy azonban mára már valamenyny fejlett állam szociális biztosítások révén maga gondoskodik az élet kockázatairól, az ember mind teljesebben a jelen felé fordulhat és fenntartás nélkül élvezheti azokat a javakat, amelyek birtokába jutnak.

Tény, hogy az élvezés közben igen sokak előtt nem merülnek fel erkölcsi kérdések. Ez a gátlatlanság is egyik jellemzője annak az útnak, amelyen ma az emberek a boldogságot keresik. Annál inkább fel kell vetnünk a kérdést, vajon a földi boldogság közkeletű eszméje összeegyeztethető-e a kereszténységgel? nem a hittől való súlyos eltávolodás, a természetfölöttinek tagadása tükröződik-e benne? nem jelenti-e a szeretet elutasítását? Másként fogalmazva, a földi boldogság, ahogyan azt ma általában értik, összefer-e a keresztény szeretettel? Nem kétséges — feleli rá Hourdin —, hogy a mai ember, amikor elutasítja a természetfölöttinek keresztény eszméjét és ezzel együtt a bűn eszméjét is, szabad és független kíván lenni. Ez a folyamat azonban már a XVI. században megindult, az egyház viszont csak XIII. Leó óta próbál számot vetni vele. És egyedül XXIII. János szólította fel az összes jóakarátú embereket, hogy találjuk meg újból a keresztény optimizmus útját. Ezzel kapcsolatban is csak hálálval gondolhatunk *Teilhard de Chardin*-re, aki példát mutatott arra, hogyan békíthetjük össze a kereszténységet és a „világot”.

Vajon boldog-e a modern ember, amikor mindazt birtokolja, amit szükségesnek vél hozzá? Hourdin nézte az, hogy csupán az anyagi feltételek nem elegendők a boldogsághoz, mert mindenekelőtt megfelelő lelkiesség szükséges hozzá. Még földi boldogság

sem képzelhető szeretet nélkül, szeretet pedig nincsen áldozat nélkül. Oda kell tehát hatnunk, hogy a modern ember is mielőbb felismerje az áldozat értékét. Ne önzően halmozza és használja a jóléthez szükséges javakat, hanem lemondások árán is járuljon hozzá az összesség boldogságához, a szeretet és az áldozatoság gyakorlásával.

*

James D. Halloran, aki a leicesteri egyetemen a szociológia tanára, főleg az egyén és a közösség viszonyát taglalta. A boldogság egyik lényeges elemét ugyanis a közösség nyújtja, amikor segíti az egyént a maga személyiségének kifejlesztésében és vágyainak megvalósításában. All ez napjainkban is, annak ellenére, hogy a modern ipari társadalom kialakulása nagyban módosította az emberek egymásközi kapcsolatait. Igen sokan közülük olyan mértékben váltak intézményessé, hogy ez már a személyesség és bensőség rovására megy. Örvedetes mozzanat azonban, hogy az elsődleges csoportok, különösen a család, újból nagy szerepet visznek. Az Egyesült Államokban végzett kutatásokból is az tűnik ki, hogy az egyén élete mind erősebben összpontosul az otthonra és a családra. Jelentős tényező ebben a televízió, amelyet ma holnap minden hátlékban megtalálunk. A családi egység és összetartozás, aminek szociológiai okai is vannak, az erősen városi tömörülésekben maga mögé szorította azokat a kapcsolatokat is, amelyeket a szomszédság, a foglalkozás és a munkahely teremt. Ezzel magyarázhatjuk, azt, hogy bár az intézményesség személytelenítő hatással jár, a közösségi szellem hangsúlyozottabban nyilvánul meg a nagyvárosokban, mint a kevésbé urbanizált körökben.

A voltaképpeni bajt, ami az egyén és a közösség viszonyát rontja, a modern nevelési és iskolázási rendszernek tulajdonítja Halloran. A mai rendszer szinte kizárólag arra igyekszik felkészíteni az egyént, hogy a választott foglalkozási ágban minél nagyobb teljesítményt érhesen el, s ennek nyomán minél bőségesebben részesüljön az anyagi javakból. Ez az egyoldalú törekvés és az ezt kísérő aprólékos specializálódás azonban azt a veszélyt hozza magával, hogy nem kapnak kellő hangsúlyt a közös emberi értékek,

ami azután csökkenti az általános műveltséget, a közilést, a szellemi és erkölcsi igényességet, röviden szólva: általrára van a humanista lelkületnek. Innen ered az egyén belső egyensúlyának általában tapasztalható hiánya, amit megszenvednek az emberi kapcsolatok is. De megszenvedi a társadalom egésze is, mert az eszménytelen komfort-törekvések nehezítik az áldozatos összefogást az egyetemes érdekekért.

Azon kell tehát fáradoznunk — fejezte be Halloran —, hogy kiemeljük az embert az egyéni érvényesülés szűk keretéből, és olyan közösségi szellemmel telítsük, amely valóban társadalmi tagot formál belőle. Ami pedig ezt illeti, nincs sok haszna annak, ha absztrakciókról vitatkozunk. Azokat a konkrét gazdasági, szociális, kulturális és nevelési rendszereket kell ki-munkálnunk, amelyek alkalmasak mind az egyéni, mind a kollektív boldogság előmozdítására.

*

A kollektívumnak, az összességnek figyelembe vételét hangoztatta a ghánai *K. A. Busia* professzor is, akit már évekkel ezelőtt szociológiai tanszékre hívott meg az oxfordi egyetem. Ő a fejlődésben levő országokkal, köztük saját hazájával, foglalkozott. Mi sem természetesebb és érthetőbb, mint ezeknek az országoknak az a kívánsága, hogy magasabb életszínvonalra emelkedjenek. A boldogság fogalma itt — mondta Busia — szorosan hozzákapsolódik az anyagi javakkal való ellátottsághoz. Ezért kell ezeket a népeket a mainál jóval magasabb életszínvonalhoz juttatni, aminek érdekében ki kell építeni a közlekedést, a nehéz- és a könnyűipart, a kereskedelmi árucserét. Ők sem kívánnak megállni a boldogság ilyen egyoldalúan anyagi felfogásánál, de a legelső tendenciája az anyagi feltételek megteremtése. Akkor is, ha az ehhez szükséges mélyreható szociális és kulturális változások nem egy vonatkozásban fájdalmas megrázkódtatásnak tesszik ki népeiket.

Éppen a fejlődésben levő országok esete igazolja a legvilágosabban, hogy a boldogság olyan kérdés, amelynek nemzetközi terjedelme van. Megköveteli, hogy az emberek az egész földkerekségen ne csak egyenlőknek érezzék magukat, de akként is kezeljék

őket. A világ békéje és összhangja, tehát az összes népek és emberek boldogsága ennek az egyenlőségnek elismerésétől és megvalósításától függ. Meg kell szüntetni a gyarmati alávetést, a színek szerint való megkülönböztetést, az érintkezésnek és kapcsolatoknak mindazokat a formáit, amelyek a faji egyenlőtlenség feltételezésén alapszanak. Az embereknek újból fel kell fedezniük testvéri voltukat. A kölcsönös függőség és kölcsönös szolgálat jegyében kell egyesülniök, hogy az egész világon megmentse és boldoggá tegye az atomkorszak veszélyeztetett emberiségét. Mindez nyilvánvalóan nagy feladatokat és felelősséget ró a társadalmi érintkezés tömegeszközeire, a nevelésre és a közoktatásra is. Neki, mint szociológusnak is, meggyőződése — jelentette ki Busia —, hogy az erkölcsi nevelésnek pótolhatatlan tényezője a keresztény tanítás.

A katolikus értelmiségnek arra a kötelességére is kitért Busia, hogy segítsen útját állni az új-kolonializmusnak. Ha tehát az iparilag fejlett államok gazdasági és technikai segítségét nyújtanak, a hováfordításuk és beruházásuk sorrendjét maguk a segíteni kívánt államok határozhatják meg. Egyébként azonban talán az a legfontosabb segítség, ha a fejlődésben levő országok fiait korszerű szakmai kiképzésben részesítik, hogy ők maguk irányíthassák sorsukat. Az afrikai államok értelmisége — tette hozzá Busia — nem kívánja megismételni azokat a hibákat, amelyeket a fejlett államok követtek el történetükben. S tisztában van ezeknek a hibáknak azzal a forrásával is, hogy a technika és a tudományok fejlesztése közben elhanyagolták az emberi kapcsolatok helyes alakítását.

*

Az ötödik és egyben utolsó előadó *Mauer* prelátus, az osztrák katolikus akadémikusok szövetségének lelki vezetője volt, aki a boldogság keresztény fogalmát világította meg. Cáfolta mindenekelőtt azt a nézetet, hogy a keresztény világnézet öhatatlanul az „elidegenedés” felé sodorná híveit. Mi, katolikusok, egyáltalán nem tudunk felfedezni ellentmondást a földi boldogság keresése és az örök üdvösség munkálása között. A keresztény gondolkodó nem tesz különbséget e két

valóság között. Igaz, hogy végső célunknak Isten országának elérését tekintjük, de éppen ez a célunk és ez a törekvésünk kötelez minket a világ és embertársaink szolgálatára. Igaz, hogy mi nem választjuk külön a kulturát az erkölcsőtől, de hirdetői vagyunk annak a humanizmusnak, amely tisztelttel övez és foglal magába minden értéket, még azokat az értékeket is, amelyeket a vallásunktól távol állók érleltek ki és képviselnek. A keresztény értelmiségnek egyenesen kötelessége, hogy további értékek előteremtésében is együtt dolgozzék az összes jóakarátú emberekkel.

Világosan látjuk a kapcsolatot is a személyes boldogság és a kollektív boldogság között. Utóbbinak gazdagításán is őszintén fáradozunk, hiszen a keresztény szemlélet ellentéte bármiféle egoizmusnak. Mit tudtál volna adni és mit adtál testvérednek — ez az alapvető kérdés számunkra. Soha sem tagadjuk, hogy a boldogságnak lényeges módon társadalmi alapja is van, csupán azt állítjuk, hogy a végső kérdések felől magának az egyénnek szabadon kell döntenie. Mert nem a kollektívum a kegyelem hordozója és elfogadója, hanem az egyes emberi személy. Éppen ezért az is küldetésük a keresztény értelmiségieknek ebben a modern világban, hogy ugyanakkor, amikor helyeslik és fokozni kívánják a jólétet, síkra szálljanak az emberi személyes lényeges jogaiért. Ezt cselekedve a békét is védik, mert magatartásuk lényege: Istennel és Istenért szolgálni az embertársakat, folyvást jobb világot teremtvé, amelyben megértés és szeretet uralkodik.

*

Az előadások megvitatásából leszűrte következtetésekről az egyes munkacsoportok az ünnepélyes záróülésen számoltak be. Nem kétséges eszerint, hogy az ember boldogsága elsősorban belső személyes tényezőkön fordul meg. Különösen korunkban azonban megvannak a politikai, gazdasági és társadalmi tényezők is. Olyan életet kell biztosítani a népeknek, amelyben béke, szabadság, szociális igazságosság s általában igazságosság érvényesül. Az ember boldogságát ezen a földön csak akkor valósíthatjuk meg, ha állandóan javítjuk az életfeltételeket, fenntartjuk a békét és megőrizzük a szabadságot. Mindezeket a tényezőket

azonban az emberek és népek egymásközi viszonyában ki kell egészíteni azzal a legfőbb erénnyel, amelyet Dante idéz *Az isteni színjáték* végén: „a szeretettel, amely mozgátja a napot és a többi csillagokat”.

A katolikus értelmiségiek tekintsék tehát kötelességüknek a megfeszített részvételt a tudományos és a technikai haladás fejlesztésében, legyen azonban ez az együttműködésük tanúságtétel is a kereszténység értékeiről. Ugyanakkor tartsák ébren annak a növekvő felelősségnek tudatát is, amelyet a haladás az emberiségre ró. Ugyanígy azt a tudatot is, hogy a boldogságnak az anyagiak mellett szellemi és erkölcsi oldala is van. Különösen a fejlődésben levő államok irányában emlékeztessenek arra is, hogy a kellő mérvű anyagi jólét megteremtése a legelső teendő.

Altalanosságban leszögezte végül a kongresszus, hogy a katolikus értelmiségieknek sehol sem szabad kivonniuk magukat az emberi haladás célzó együttműködésből. Dolgozzanak becsületesen és lojálisan mindenféle szociális és politikai rendszerben, még azokban is, amelyek nem igazodnak a keresztény elvekhez.

*

Befejezésül néhány gondolat *Léon Lommel* luxembourgi püspök megkapó beszédéből. Azon az ünnepi szentmisén hangzott ez el, amelyen VI. Pál pápa üdvözlő táviratát is felolvasta és pápai áldását kiosztotta.

Tudjuk — mondta *Lommel* —, gyakran szemére hányják az egyháznak, hogy ellensége az örömnek. Egyik írá-

sában *Chesterton* is foglalkozott ezzel: „Azt állítják, hogy a pogányság az öröm vallása, a kereszténység a szomorúság vallása; ám éppen ilyen könnyű lenne állítani, hogy a pogányság csupa szomorúság, a kereszténység csupa öröm. Az ilyesféle viták értelmetlenek és semmire sem vezetnek. Minden emberi lény szükségszerűen birtokolja mind az örömet, mind a szomorúságot; ami egyedül érdekes, az a mód, ahogyan a kettő egyensúlyban tartja egymást.” Mi tovább megyünk ennél. Szerintünk a kereszténység óriási ereje éppen az öröm. Bizonyos például, hogy derűsebb élet-szemlélet uralkodott Firenze szűk és vérrel szennyezett utcáin, mint Athén színházaiban, vagy *Epikuros* kertjében. *Giotto* ugyancsak sötétebb városban élt, mint *Euripides*, mégis sokkal vidámabb társadalom vette körül. *Claudel* is ezeket a híres szavakat adja egyik szereplője ajkára: „Nem voltam keresztény, de mélységesen megértettem a mennynek olyan bizonyosságait, mint *Antigone* kórusa és a *Kilencedik Szimfónia*. Már akkor megéreztem szívemben, hogy a nagy isteni öröm a legfőbb valóság.”

S tényleg — fejezte be *Lommel* —, a keresztény ember számára szükség-szerű, mérhetetlen, kifogyhatatlan öröm forrása az Isten. Hiszen ha az öröm a jónak és a javaknak birtoklásából ered, akkor Istennél, aki az abszolút jó, nagyobb jót nem is képzelhetünk. És ha Isten az embert a saját képére és hasonlatosságára teremtette, akkor az is szándékában volt, hogy maga az isteni öröm tükröződjék az ember lelkében.

A KIS ÚT

Úgy tanultam, hogy a jót, amit cselekszünk, mindig úgy kell felfognunk, mint Isten akarátának teljesítését. Erre vonatkoznak azok a fölséges ígéretek is, amelyeket ő adott nekünk. Most viszont felhívták figyelmemet arra, hogy Kant Emánuel, a híres német bölcselő szerint a jó csak akkor mondható erkölcsi jónak, ha kizárólag önmagáért műveljük...

Valóban úgy van, hogy akik magukévá teszik Kant „tisztá erkölcsét”, azok sehogysem tudják megérteni, hogy mi, katolikusok, hogyan várhatunk Istentől „bért” jócselekedeteinkért, holott ezeket minden ellenszolgá-

talás nélkül kellene végbevinünk. A bért a munkás kapja a munkájáért és ennek a bérnek nagyságát manapság hivatalosan szokás megállapítani.

Ámde hogyan lehetne azt a rengeteg sok éjjel-nappal folyó és csak ki-

sebb részben előírt, de sokkal-sokkal több elő nem írt, hanem magunk választotta és a körülmények diktálta jót valamiféle „hivatalos” bérrel magyarázni? Nézzük csak Krisztus Urunk hasonlatát a szőlőben dolgozó munkásokról (Mt 20), és rájövünk, hogy milyen értelemben kell vennünk a benne végigvonuló bér fogalmát. Itt különösen világos, hogy Krisztus a szőlőn az ő mennyei „szőlőjét”, s a munkásokon a korábban vagy később, esetleg csak az utolsó órában jelentkezőket érti, a végén pedig, mikor sor kerül a „munkabér” kifizetésére, általános csodálkozásra mindenkinek egyformán megadja ugyanazt az egy dénárt. Ennél többet nem is adhat, mert ez az egy dénár — a mennyei jutalmat jelenti: Isten színélátását. Világos ebből, hogy a szentírás „bér” szavát véges-végig a mennyei „jutalommal” kell gondolatban fölcserélni, vagyis a bérnek nincs evilági gazdasági jelentése. Szent Pálnál már kifejezetten jutalomról van szó: „Elveszi mind-egyik jutalmát fáradságához mérten” (1. Kor. 3, 8). Ez a jutalom tehát kinek-kinek munkájától függ, nem az elért eredménytől. Az biztos, hogy a legtökéletesebb az az ember, aki egyenesen Isten csodálatos jóságáért teszi a jót. De semmiféle nevelés, kivált ha fiatalokúakkal vagy egyszerű emberekkel van dolga, nem nélkülözheti a jutalom indítékát sem. Persze, hogy az Isten kedvéért és szeretetéért való munkálkodás az elsőség. Hogy is kívánkozhat Isten után, aki nem szereti őt?

Máténál (10, 41) azt hirdeti Jézus, hogy aki prófétát fogad be, a prófeta jutalmát kapja; aki igaz embert fogad be, az igazak jutalmában részesül. A szentek is ebben a biztos várakozásban éltek keresztény és hősiességük életüket. De a névtelen keresztények megszámlálhatatlan tömegei is mindig tudták, hogy jóra való törekvésük jutalmát készítik elő. Azért is hívjuk az egyházat is „küzdő egyháznak”. Akik tagjai, azoknak sokat kell küzdeniök a kislelkűséggel és a különféle kísértésekkel. Mert sokszor úgy tetszik, mint ha Isten visszavonulna gyönyörű ígéreteivel az embertől és ez magára maradna. Akik azonban Isten ígéretében bízza kitartanak a jóban, azok számára el van téve a jutalom. Krisztus maga mondta apostolainak: „Örüljétek és ujjongjatok: nagy lesz jutalmatok a mennyben” (Mt 5, 12). Az újszövetség utolsó könyvének utolsó fejezetében is így szól: „Hamarosan eljövök és magammal hozom a jutalmat, hogy megfizessek kinek-kinek cselekedete szerint” (Jel 22, 12). Isten országa a mennyországban, az lesz a „győzelmes egyház”.

Ezek után már sejthetjük, mennyire helytelen lenne a jócselekedetek „tisz-taságát” a Kant-féle módon értenünk. Éppen ellenkezőleg! Minél többet és minél bensőségesebben kell már most gondolnunk arra a jutalmunkra — nem bérünkre! —, amelyet egész életünk munkájával, jóra irányultságával szerzünk. A jócselekedetek ezért is a gyakorlati kereszténység nélkülözhetetlen kifejezései.

Ohmacht Nándor

NAPLÓ

POTYONDY IMRE 80. SZÜLETÉSNAJARA. A budapesti Központi Papnevelő Intézet a közelmúlt napokban ünnepelte kormányzójának, Potyondy Imre nagypópst, rektornak nyolcvanadik születésnapját. Bár az emlékeztet csendes családi ünnepnek szánták, mégis túlnőtt eredeti keretein, egyrészt az ünnepelt munkakörének jelentősége, másrészt személyének szeretetreméltó és kiemelkedő vonásai miatt. Felfigyelt nagyjelentőségű munkálkodására államunk kormányzata is, amikor ebből az alkalomból a Munka Érdemrend ezüst fokozatával tüntette ki.

Szellemi formátumának kiképzésében olyan egyéniségeknek volt szerepük, mint Kiss Jánosnak, a megújuló neotomizmus európai viszonylatban is ismert magyarországi képviselőjének, Giesswein Sándornak, a hazai keresztény szellemű szociológia úttörőjének, továbbá a nagy történettudósak,

Karácsonyi Jánosnak, és Prohászka Ottokárnak, akinek mély papi lelki-sége kitörülhetetlenül rányomta bélyegét benső énjére.

Miután a budapesti Hittudományi Karon doktorált és ismereteit német egyetemeken bővítette, harminc évig volt Székesfehérvárott teológiai tanár, ezenközben öt évig a papnövendékek prefektusa. Végigjárta később az egy-házmegyei hivatalban az udvari pap állomáshelyeit: püspöki titkár, iroda-igazgató, szeminárium rektor, egyházmegyei A. C. igazgató. 1940-ben vált meg a fehérvári szemináriumtól, amikor is előbb provikárius, majd általános püspöki helytartó lett. Főpásztorai mindenirányú helytállását megbecsülték s ennek külső kitüntetésekben is jelelt adták: pápai kamarás (1924), kanonok (1929), pápai prelátus (1936), s végül 1949-től székeskáptalani nagyprépost lett.

Bár szíve mélyén és igazi vonzalmait szerint legszívesebben egész életét a tudományos munkára szeretne volna áldozni, a vázolt külső aktivitás e vágyának nagyobb érvényesülést nem engedhetett. Ezért tekint melegengető szeretettel a tolla alól kikerült egyházmegyei törvénykönyvre, a „Statuta Dioecisana”-ra, melyet Prohászka püspök megbízásából az első betűtől az utolsóig maga írt s amelyet Mihályfi Akos egyetemi tanár az ilynemű alkotások között a legjobbnak mondott. Ma is dolgozik „Visitatio Canonica”-i egyre halmozódó ívein, amelyekben egyházmegyéje plébániáinak állítja össze forrásértékűleg történeti kialakulását és jogi megszervezésük összetevőit.

Egész életében azonban igazában mindig és mindenütt nevelő volt. Úgy a teológiai főiskolán, mint a sokszor ridegnek mondott egyházmegyei hivatalban és a plébániai kiszállások alkalmával. És nevelő a gondjaira bízott országos Papnevelőben, formálván fiait a modern pedagógia eredményein túl atyai szeretetével, közvetlenségével és tanító-nevelő exhortációival, melyekben szív és értelem, korszerűség és a múlt tanítása, szemléletesség és modern lélektan fonódnak hatni tudó egységbe. Művésze az emberi bánásmódnak, a lélekre hatásnak, a megnyugtatósnak, a bonyolult ügyek rendezésének, de ha szükség van rá: a lelkiismeret tisztító felrázásának is.

Potyondy Imrét válságos időben, 1957-ben állította a püspöki kar bizalma a Központi Papnevelő élére. Ebbeli tevékenységének eredményességét alig lehetne jobban lemérni, mint azzal az örvedetes ténnyel, hogy az intézet életében lezajlott válság mélypontjának éve, 1959 óta a papnövendékek száma az akkorinak ötszörösére emelkedett.

Kísérje Isten áldása, hogy még sokáig nevelhessen János pápa szellemében megnyílt szeretetű, a mai kor emberéhez küldetett, hazájukat és egyházukat hűséggel szolgáló ifjú papokat! (Félegyházy József)

KÉT JELENTŐS MEGNYILATKOZÁS A BÉCSI ÖKUMENIKUS SZÜMPOZIONON. Ez év júniusában „Ökumenikus szümpoziont” rendeztek a bécsi egyetemen. Az összejövetel fő előadója ortodox részről Meliton metropolita, az ökumenikus pátriárka meghatalmazottja és a Rhodos-i harmadik pánortodox konferencia elnöke, katolikus részről Jan Willebrands püspök, a Keresztény Egység Titkárságának titkára volt. A szümpoziont a „Pro Oriente” alapítvány rendezte, amelyet 1964. novemberében König bíboros, bécsi érsek hívott életre. Az alapítvány elnöke Heinrich Drimmer volt osztrák közoktatási miniszter, aki jelenleg Bécs városának alpolgármestere. Az összejövetelen a két egyház neves teológusai vettek részt.

Elsőnek König bíboros-érsek üdvözölte a résztvevőket, majd Meliton metropolita tartotta meg az első nap főreferátumát. A metropolita görögül beszélt, szavait párhuzamosan tolmácsolták. Előadásának címe „A keleti egyház és a nyugati egyház újratálalkozása” volt. A metropolita rámutatott, hogy míg a keresztények újraegyesülésének történetét századunk első felében az jellemezte, hogy az ortodoxia kapcsolatba lépett a reformációból kinőtt egyházakkal, addig a század második felét a római katolikus egyház és az ortodox egyház újratálalkozása jellemzi. Nagyszerű esemény, hogy a két egyház kilencszázéves elszakadás és tökéletes elidegenedés után most késznek mutatkozik arra, hogy az egység felé vezető útra lépjen. Mindenesetre nem két idegen, hanem két egymástól elidegenedett egyházzal van szó. Az egységnek

és a közösségnek több eleme van meg bennük, mint a különbözőség elemei. Szinte paradoxonnak tűnik — mondta a metropolita —, hogy a tanítás minden közelsége ellenére, a közösségben és a szeretetben támadt a legnagyobb szakadék. Természetesen ha ma a közös és egyesítő elemeket emeljük ki, ez nem jelenti azt, hogy le akarnók egyszerűsíteni, vagy mellőznők a tanításbeli különbségeket. Az erre vonatkozó vizsgálódásokat azonban új szellemben kell folytatni. Meliton utalt az ökumenikus szellem fokozódó terjedésére, megemlékezett az Egyházak Világtanácsáról és megismételte azt az óhajt, amelynek a nigeriai Enuguban már 1964-ben hangot adtak, nevezetesen, hogy a római katolikus egyház is lépjen be teljesjogú tagként az Egyházak Világtanácsába.

Előadásának további részében a metropolita áttekintést nyújtott az ortodox egyház részvételéről az ökumenikus mozgalomban, majd méltatta XXIII. János pápa és *Athenagoras* pátriárka kezdeményezéseit. János pápa nagy-szerű művét utóda, VI. Pál is folytatja és ennek eredménye volt, hogy a százados elszakadás után ez év februárjában első ízben járt ismét hivatalos ortodox delegáció Rómában, majd áprilisban egy pápai delegáció, amelyet *Bea* bíboros vezetett, a konstantinápolyi pátriárkánál. Az eddigi fáradozások gyümölcse — emelte ki Meliton metropolita —, az a közös elhatározás, hogy mindent előkészítenek, ami az egységet előmozdíthatja. Egységes a két egyház az e téren alkalmazandó módszerek tekintetében is: továbbfolytatni, elmélyíteni és kiszélesíteni a szeretet dialógusát és megteremteni a tényleges és termékeny teológiai dialógus feltételeit.

A metropolita szerint a keleti és a nyugati egyház viszonyának fejlődésére a következő mozzanatok jellemzőek: 1. Az egység óhaja, amely egyidejűleg lépett fel mindkét egyházban; és pedig mindkettőnek sajátos lelkeségéből eredően és nem valami egyházon kívüli, gyakorlati szempont eredményeképpen. 2. Noha mindkét egyház tudatában van annak, hogy ő Krisztus egyetlen és katolikus egyháza, semmi olyan döntést nem akar hozni, ami akadályozhatja a Szentlélek munkáját, hanem Krisztusra és az ő útjaira bízta magát. 3. Mindkét egyházban az egység problémája a belső megújulás problémájához kapcsolódik. Ez megkönnyíti az egyházak egymásközzötti, és a világgal folytatott dialógusát. 4. Mindkét egyházban növekszik az a szándék, hogy új beszédmódot alkalmazzon, amely arra törekszik, hogy az igazságot, annak feladása nélkül, szeretetben fejtsse ki. Azáltal, hogy az egység módszeréül a dialógust választották, céltalanokká váltak a régebbi idők módszerei. 6. A dialógus és az általa keresett egység nem csupán a teológusok ügye, hanem a teljes egyházaké. A megújulás követelménye nem korlátozódik az egyházakra, mint intézményekre, hanem kiterjed az egész hívő népre, annak minden egyes tagjára.

Megjegyezte a metropolita, hogy az a haladás, amely némely vonatkozásban a várakozást is felülmúlta, természetesen nem felejtetheti el, hogy az egységet még nem sikerült elérni. A hit és a kánoni rend kérdéseiben fennálló különbségeket alaposan kell még tanulmányozni. Közös reménységgel kell azonban továbbhaladni a megkezdett úton, amely nemcsak a két egyház egységéhez vezethet, hanem jelentősen hozzájárulhat a keresztény világ átfogóbb egységéhez és az egész emberiség békéjéhez.

A szimpozion második napján *Jan Willebrands* püspök beszélt ugyanerről a témáról. Sajnálattal állapította meg, hogy a kilencszázéves elszakadás során egyre ritkábbakká és egyre nehezebbekké váltak a találkozások, ami végül is teljes elidegenedéshez, sőt ellenségeskedéshez vezetett. Nyugaton veszendőbe ment annak tudata, hogy az egyház és szentségei továbbéltek a keleti egyházakban, és hogy a hit közössége, ha nem is teljes egészében, de lényeges elemeiben épségben maradt. A katolikus egyházban fokozatosan következett be a változás. A párizsi „Istina” központ és a római Keleti Intézet megalapítása jelezték elsőnek az új utakat. A voltaképpeni fordulatot XXIII. János pápa valósította meg. Ő nemcsak egyes teológusoknak engedte meg, hogy résztvegyenek az ökumenikus rendezvényeken, hanem az egész

egyház feladatává tette az ökumenikus eszmecserét. Így jött létre a bizalom új légköre, a szeretet dialógusa a keresztények között, akik a keresztség révén testvérként ismerik föl egymást. Azzal az ellenvetéssel szemben, vajon ez a kapcsolatkeresés nem rejti-e magában a hitközömbösség veszélyét, Willebrands kijelentette, hogy egyrészt milliónyi közömbös ember van már régóta mindkét egyházban, másrészt viszont azok számára, akik szenvednek az elszakítottság miatt, a hit olyan komoly dolog és az egység helyreállítása olyan nagy ügy, hogy mi sem áll távolabb tőlük, mint a közömbösség veszélye. XXIII. János pápa, akit nagyon foglalkoztatott a kérdés, hogy milyen messzire mehetünk el magunktól, hogy a többiekkel találkozzunk, és aki ugyanakkor a hit integritását illetően minden kompromisszumot elhárított, nem félt a közömbösségtől.

Ami azt az óhaját illeti, hogy a katolikus egyház vegyen részt az Egyházak Világtanácsának munkájában, etekintetben csak lassan haladhatunk, mert az újratalálkozás hatalmas követelményeket támaszt a katolikus egyház hagyományával és teológiai gondolkodásával szemben. Az, hogy a katolikus egyház ilyen tagságára lehet-e gondolni, nem tárgya hivatalos vitának. Ennek megállapításával azonban — hangoztatta Willebrands — ő semmiképpen sem akar ellene nyilatkozni. A Keresztény Egység Titkárságának egyik munkacsoportja éppen most foglalkozik a jövőendő, szorosabb együttműködés elveivel és módszereivel.

Megállapította Willebrands püspök, hogy már az eddig elérték is jelentős haladást képviselnek a keleti és nyugati egyház kapcsolatában. Így mindezekelőtt az ökumenizmusról szóló dekrétum, az egyházzal szóló konstitúció, a kollegialitás elve az egyházban és a liturgiáról szóló konstitúció. Minden zsinati szöveg arról tanúskodik, hogy az ortodoxiát nem tekintik az egyházon kívülállónak, hiszen ez az üdvösség minden eszközzel rendelkezik. Fennáll a lehetősége a közös imádságnak és a közös istentiszteletnek. Komolyabb problémát jelent a „communication in sacris”, nevezetesen az eukarisztia közös megünneplése. Minthogy az utóbbi mindig inkább benső ügy volt, amelyben az egyház közösségének megvallása és tökéletes egysége jutott kifejezésre, ennek az egységnek a hiánya útját állja az eukarisztia közös ünneplésének. Egyéni esetekben azonban lehetséges lehet, hogy az Oltáriszentséget kiszolgáltassák a másik egyház keresztényeinek. Ha egy ortodox hívó katolikus paptól kéri az eukarisztiát, vagy fordítva, a papnak a saját egyházában érvényes törvények szerint kell eljárnia, ezért szükséges az egyházak között a véleménycsere. Befejezésül Willebrands püspök még egyszer kitért az újratalálkozás kötelezettségére: minthogy Krisztus a szeretet és az igazság forrása, feladatunk, hogy a szeretetet az igazságban és az igazságot a szeretetben ismét helyreállítsuk.

Megható jelenet követte Willebrands püspök előadását. A mélyen megindult Meliton metropolita mindjárt az előadás után békecsókot váltott a nyugati egyház püspökével. (d. k.)

AZ OLVASÓ NAPLÓJA. *Franz Kafka*, miután hosszú évekig a tiltott gyümölcsök közé tartozott, most végre magyarul is olvasható; megindult körülötte a vita is, bizonyos mozzanataiban még mindig több polémikus szándékkal, mint elmélyedő elemzéssel. A vita egyébként nemzetközi, és nem mentes bizonyos „elkeresztelési” tendenciáktól. Érthetőleg: a mű talányosságában a legellentétesebb értelmezésekre lehetőséget nyújt.

Sükösd Mihály tanulmánya*, nagy nemzetközi irodalom ismeretében, lehetőleg tartózkodik az önkényes értelmezésektől; a művet, anélkül hogy korából kitépné, sőt, éppen alaposan belehelyezve a korába, magából a műből igyekszik megérteni és megmagyarázni. Sikeresen.

Az igazolási szándék buzgalma nem viszi tévútra. Kafka olvasói nyilván ismerik a fűtőről szóló elbeszélést, mely egyben az *Amerika* bevezető része is; nemrégiben Pesten is hallhattunk egy — egyébként kitűnő — előadást Kafkáról,

* *Franz Kafka*. Irodalomtörténeti Kiskönyvtár., 31. Gondolat, 1965.

mely szinte mérhetetlen jelentőséget tulajdonított ennek a nem túlságosan jelentős írásnak: ezzel igyekezett igazolni Kafka „Kripto-szocializmusát”.

Vitatható buzgóság. Azért, mert valaki szánalmat érez egy kazánfűtő sorsa iránt, sőt akár ki is áll a kazánfűtő mellett, még nem szocialista; és Kafka művének értelmezése szempontjából az sem eshetik döntően a latba, hogy prágai életének egy időszakában eljárt a munkások gyűléseire. Mások is eljártak, anélkül, hogy korukról olyan háttörzongatóan leleplező képet adtak volna, mint Kafka. (Egyébként is: hogy személyes politikai álláspont és mű közt a kapcsolat nem egyszerű egyenes arány, arra vonatkozólag alighanem jobban szem előtt kellene tartani Engels fontos megállapításait Balzacról.)

Hogy a Kafka nyújtotta kép nem olyan, aminőt a maguk koráról a tizenkilencedik század nagy realista regényírói nyújtottak, az világos. És az is nyilvánvaló: Kafkának eszébe sem volt példatárát, akár szimbolikus vagy mítikus példatárát szolgáltatni ahhoz, amit a marxizmus „elidegenedésnek” hív. Egész műve mégsem más, mint egyetlen, nyomasztó vallomás az *elidegenedésről*. Sükösd Mihály mindezt kitűnően mutatja meg, és meggyőzően elemzi a művekben. Belülről, a lényegből; a mű világában, s nem kívülről. Utaltam az előbb *A fűtő* túlértékelésére; így értékelik túl egyesek a töredékes első Kafka-regényt, az *Amerikát* is, mert Kafka mondandója — a tizenkilencedik századi regénysémák szerint — ebben látszik a leginkább, legközvetlenebbül társadalminak. Holott... — idézem, egész szemléletére példának, Sükösd Mihály szavait: „... bármennyire nyilvánvalóan hatott a regényre Kafka sokágú kapcsolata a prágai munkásmozgalommal és a baloldali ideológiákkal: Kafka rangját e mozzanatokban keresni bizonyára erőltetett és elhibázott. Tény, hogy az *Amerika* az imperializmusba fordult modern kapitalizmus világát jeleníti meg. A nagy novellák és *A per* azonban a maguk módján ugyanezt teszik, s nagy tévedés az *Amerika* hagyományosabb előadásában, oldottabb anyagkezelésében, közvetlenebb ábrázolásmódjában mélyebb valóságtükrözést keresni. A *per* öntörvényű városa pusztán „tartalmi” vonatkozásban is többet mond, mint az *Amerika* new-yorki nyomornegyedei, s a kereskedelmi utazó féreggé alakulása végérvényesebb ábrázolás, mint a szegény fűtő panaszja, hogy a hajón nem vészik emberszámba.”

Hogyan tükrözi kora valóságát Kafka? Hogyan fejlődik? Mi az írói „mód-szere”? Sükösd Mihály tanulmánya alaposan, meggyőzően felel ezekre a kérdésekre. Nem legkisebb érdeme, hogy nemcsak vizsgálja Kafkát, hanem *érti* is. Munkája mai esszé-irodalomunk java alkotásai közé tartozik.

Talán csak *A kastély* értékelésében volna vele szemben némi ellenvéleményem. „*A kastély* hibája nem az, hogy jelképei megfejthetetlenek, hanem hogy szükségét érezzük a jelképfejtésnek — írja. — A regényből hiányzik *A per* és a nagy novellák keményen kimunkált öntörvényű világa.” Lehet. Mindenesetre Kafka világában valami új, valami újnak legalábbis a kezdete, a kísérlete *A kastély*: erre Sükösd Mihály is világosan rámutat. Kiút keresése. A tervezett befejezésben K. mégis megtelepedhetett volna a faluban, élhetett volna a kastély közelében. A befejezés azonban nem készült el; valószínű, hogy már azért sem, mert a regény egyszerűen befejezhetetlen. (Azt hiszem, márcsak a „módszere”, végtelenül aprólékos előadásmódja miatt sem.) De a kiút keresése, még egy látszólag kiüttalan világban is: hősieség. „Kafka világában, e világ lényege okából, nincs „pozitív” üzenet és kiút — írja Sükösd Mihály. — S ha gyengébb perceiben ilyesmivel kísérletezett, önnön világá tiltakozott, s a kész alkotáson bosszulta meg magát.”

De *A kastély* nem „kész alkotás”; és aki zárt és reménytelen világa meghaladásával kísérletezik, az már elindult e világ meghaladása felé. S éppen nem „gyengébb” perceiben lép előre, vagy akár előre lépni, hanem erősebb perceiben. Nem beletörődni több, mint beletörődni.

S végül még valamit, csak röviden, mert mikor annak idején *Az ítélet* megjelenésekor írtam itt Kafkáról, már utaltam erre. Sükösd Mihály esszéje kötött terjedelmű, s a sorozat kötetének megengedett terjedelmét nem léphette át; ezen a terjedelmen belül, érthetőleg, a legvitatottabb szempontból vizsgálta Kafkát. A társadalmi összefüggések mellett azonban — melyeket ki-

tűnően és hibátlan irodalmi érzékkel világít meg — figyelembe kell venni a karkai világ „szubjektív alapjait” is, melyekre ezúttal jobbra csak célzások esnek. Kafka jelképei, mítoszai valóban a társadalmi elidegenedés képi megjelenítései: ez vitathatatlan. De ugyanakkor, és emellett (a kettő együtt valósul művé) egy személyes „közérzet” kifejezései is. A fantasztikumnak egyéni hitele van. A *Napló* erre számos tanúságot szolgáltat. Kafka *életérzéseit* is képi formában „realizálta”. Egy jegyzete például: „Egy pillanatra úgy éreztem, pánclába vagyok burkolva... Milyen messze vannak tőlem például a karizmaim.” Kafka minden olvasója azonnal Az átváltozás Gregor Samsájára gondol: az ügynök bogárrá változására.

Vagy másik jegyzet. „Állandóan egy széles henteskés képze, mely sietve és gépies szabályossággal oldalról belémhatol s egészen vékony szeleteket szel le, melyek a gyors munkában majdnem összegöngyölvöve towarepülnek.” Ki nem gondol a kivégzőgépre és a büntetőtelepre? Nem egy novellájának, illetve képének, szimbolumának csírája egy-egy ilyen, naplójában rögzített szorongásos élmény.

Ezt is naplójában írta: „A határvidék magány és közösség közt: csak nagyon ritkán léptem át, s inkább időztem itt, mint magában a magányban.” Ez is jellemzi. Ez volt az ő „megfigyelőhelye”. (Rónay György)

LONDONI SZÍNHÁZI KRÓNIKA. Augusztus hónap nem jellemző a londoni színházi évadra. Ott is akkor mennek a legtöbben szabadságra. De azért még így is közel húsz színház játszik (főleg a West Enden) és nyolcvan százezer néző látta valamilyen művet. Azt mondják, a fő szezonban is körülbelül ez az arány.

A musical jellegzetesen angol színházi műfaj, innen, Londonból indult el, s így semmi rendkívüli nincs abban, hogy itt a legnépszerűbb is. Ha az ismert és klasszikus színházi műfajok között keressük a rokonságát, leginkább a régi olasz opera buffához hasonlítható, ahogy azt Rossini vitte a legnagyobb tökélyre. A musicalban tehát, a zene és az ének a döntő, no meg a tánc. Jövő fejlődése is a mind igényesebb zene felé mutat. Amiben másfél évszázad előtti rokonaitól elsősorban különbözik, az a játék stilizáltsága, a jelenetek filmszerű vágása, a tudatos szakítás a naturalizmussal, ami a sok énekszám és táncbetét folytán amúgyis magától értetődő. Irodalmi szempontból nem túlságosan nagy igényűek ezek a londoni musicalek, redszerint megelégszenek egy valamelyest épkezláb történettel, amelyet esetleg valamelyik jól ismert klasszikusból kölcsönöztek ki. Így éveken át futó nagy siker volt a Shaw Pygmalionjából átirrt „My Fair Lady”, amely két év óta, hamisztatlan hollywoodi kiadásban (a magyar származású Georg Czukor rendezte) film formájában is látható. A New Theatre-ben hatodik éve adják egyfolytában Lionel Bart „Oliver” című musicaljét, amely Dickens: Twist Oliverjének édes-bús történetét dolgozza fel.

Újabb keletű Ronald Millar és Ron Grainer „Robert and Elisabeth” (Robert és Elisabeth) című musicalje, amelyet második éve játszik a Lyric Theatre és amely a műfaj valamennyi sajátosságát magán viseli. A legünnepeltebb múlt századi angol költő, Robert Browning és Elisabeth Barrett romantikus szerelmét és házasságát viszi színre. Elisabeth maga is jónevű költőként vonult be az angol irodalomtörténetbe és kettőjük szerelmi történetét minden iskolás gyerek ismeri Angliában, ugyanúgy mint nálunk Petőfi és Szendrey Júlia történetét. Nemi hasonlóság is van, nemcsak az időpont azonosságában és abban, hogy Browning is a francia forradalom szabadságeszméinek költője volt, hanem abban is, hogy Robertnek és Elisabethnek is meg kellett küzdenie a szigorú szülői ellenállással. A „modernség” kedvéért és bizonyos izlés-igények kielégítése érdekében a Lyric Theatre musicalje némi „oedipus komplexus”-t is kever az apai ellenzésbe, ez azonban nem döntő, mint ahogy nem döntő, az egész, inkább idill-szerű történet. Ami döntő, az az ötletes, fülbemászó zene, a kitűnő és énekelni is tudó szereplőgárda (Elizabethek egy neves operaénekesnő alakítja), a hibátlan rendezés, amelynek figyelmét a legapróbb részlet sem kerüli el. És talán itt lehet az

angol színházról a legtöbbet tanulni. Még ha huszan vannak is a színpadon, mindenkinek minden egyes mozdulata, minden arcizom rándulása az összehatást szolgálja. A múlt század közepi London nem naturalisan reprodukálva, hanem magas művészi színvonalon szublimálva jelenik meg előttünk.

Persze azért nemcsak musicalt játszanak Londonban, és a most futó évadnak a kritika egybehangzó véleménye szerint legkiemelkedőbb eseménye John Osborne új darabja a Wyndham's Theatre-ben, az „Inadmissible Evidence”. A címét talán így lehetne magyarra fordítani „Elfogadhatatlan tanúvallomás”. Bernard Levin a Daily Mail kritikusa azt írta róla, hogy Osborne legjobb darabja. Nálunk annak idején csak a „Dühöngő Ifjúság”-ot játszották. Osborne azóta majdnem minden évben új darabbal jelentkezett többkevesebb sikerrel. Az „Inadmissible Evidence” ez év márciusa óta telt házak mellett megy. Problematikus, vitatható mű, amely ha mesterségbelileg érettebb is, mindenképpen nélkülözi a „Dühöngő Ifjúság” nyers frissességét. Szókimondásait is inkább afféle mindenáron fenegyerekeskedésnek éreztük. Pedig hallatlanul izgalmas a problémafelvetése. A modern technikai civilizáció kényelmében és a kommunikációs eszközök sohasem sejtett tökéletessé válása idején élő, és reménytelenül elmagányosodó emberről szól. Negyven éves, sikeres ügyvéd a hőse. A darab egy álomjelenettel kezdődik, amelyben Maitland, az ügyvéd, önmaga védelmében kénytelen vallomást tenni. S e vallomás során egyszerűen lelepleződik ennek a kifelé magabiztos és a női nem körében is szinte valószínűtlen sikereket elérő embernek minden belső törekvése és talajtalanossága. Bevallja, hogy soha életében nem hozott olyan döntést, amit utólag meg ne bánt volna, vagy amiről utólag ne lett volna az a gyanúja, hogy csak valami közhelyet tett magáéért. Soha nem tudott különbséget tenni barátok és ellenségek között. Maitland tragédiája a közepszerűség és a konformizmus tragédiája, s a csalódás ott ér bennünket, amikor a kitudó expozíció után Osborne lényegesen kevesebbet mond el róla, mint amennyit ígér. Az igényes problémafelvetés után a darab egyre inkább az ügyvéd bonyolult és zavaros nőügyeinek kitergetésévé válik. Az ügyvéd egyik idősebb munkatársa Hudson mondja egy helyütt a darabban: „...néhány ember az olyan dolgokat, mint például a szekszualitás, menekvésként, búvóhelyül használja ahelyett, hogy önmagába nézne.” Mintha Osborne ugyanebbe a hibába esnék. Elmondhatja hősével, nem is egyszer, a vallomást, hogy minden külső siker ellenére sem találja helyét a világban, az emberek között, hogy képtelen végére járni saját egzisztenciájának, de még csak meg sem kísérli, hogy megkeresse a kivezető utat. Maitland a darab végén, legalábbis álmában (mert álom és valóság állandóan keveredik a darabban és a szerző nem ad világos eligazítást mi a valóság és mi az álom) fizikailag is egyedül marad, egymás után hagyják el munkatársai, a lánya és felesége is. Azért megoldatlanságában is elgondolkodtató írás, és már nagy feszültségű tömör dialógusai miatt is korunk jelentős drámai közé tartozik. Előadása azonban még az annyira magas szintű angol színházat is szinte megoldhatatlan feladat elé állította. A Wyndham's produkciója a jobbnál jobb alakítások ellenére sem tudta tökéletesen érzékeltetni az álomszerűnek és a valósnak azt a kettősségét, amelyet Osborne a szerzői utasításokban ír elő.

(Dorombý Károly)

KÉPZŐMŰVÉSZET. A Keresztény Múzeum újrendezése. A közelmúltban — Mucsi András muzeológus irányításával — átrendezték az esztergomi Keresztény Múzeumnak, Magyarország legrégebbi nyilvános képtárának állandó kiállítását; azok a kül- és belföldi művészettörténészek, akik ez év májusában — a gotika és reneszánsz korával foglalkozó nemzetközi művészettörténet-szimpózium alkalmából — felkeresték a Simor János bíboros-érsek által alapított és Ipolyi Arnold nagyváradi püspök hagyatékával meg bővült múzeumot, már új, korszerű elrendezésben láthatták az ott őrzött műtárgyakat.

„Miben különbözik az új rendezés a régittől? — tettük fel a kérdést Mucsi András műtörténésznek, Az esztergomi Keresztény Múzeum című

• Európa-szerte nagy sikert ért, kiváló mű társszerzőjének. A következőkben tömören ismertetjük a múzeum tudományos munkatársának kérdésünkre adott választ.

Korábban a múzeum régi magyar táblaképekből álló, bőséges és igen értékes anyaga széttagolva volt látható a múzeum helyiségeiben. Most viszont az „Első báti mester”, a Luxemburgi Zsigmond uralkodása idején élt, legelső név szerint is ismert magyar festő: Kolozsvári Tamás, a művészi kiválóságban Albrecht Dürert megközelítő „M. S. mester” s a többi gotikus és kora-reneszansz magyar művész munkáit egymás utáni termekben helyezték el; ilymódon ez az egyedülálló, a budapesti Szépművészeti Múzeum régi magyar gyűjteményénél is gazdagabb festmény-együttes összehasonlíthatatlanul *áttekinthetőbbé* vált.

Amikor a képtárat Simor hercegprímás 1875-ben megalapította, de még későbbi évtizedekben is, egyes képek alatt ilyen nevek szerepeltek: Leonardo, Tiziano, Rembrandt, Rubens stb. A nagy nevek jórésze az idők múltával eltűnt, mert fokozatosan megtörtént a képek szakszerű, a művészettörténeti kutatásokkal lépést tartó attribúálása. A közelmúltban is történt újabb előrehaladás e téren. Egy könyvet tartó apostolt ábrázoló, rendkívül szép trecentókép mesterét korábban nem tudták meghatározni, most már ott olvasható a művész neve: Andrea Bonaiuti firenzei festő. Még pár évvel ezelőtt is az egyik mű alatt Sassetta szienai mester neve állott, most a felírás: Pietro Giovanni d'Amrogio. Szükségtelen hangsúlyozni, hogy a „Rembrandtok” és „Leonardók” eltűnése nem csökkentette a múzeum műkincseinek becstét, értékét — hiszen a művek jelentőségét, rangját nem az alattuk szereplő cédulák vagy fémlapocskák határozzák meg (ezt csupán a sznobok vélik így), hanem valóságos művészi erényeik, kvalitásaik.

A Felvidékről származó oltártáblák mellett a múzeum anyagának gerincét az itáliai festmények képezik, elsősorban az olyan művészek munkái, mint a szienai Andrea di Bartolo vagy a pistoi Giovanni di Bartolomeo Cristiani; az előbbtől való a „Joachim elhagyja a várost”, a másiktól a „Krisztus létrán a keresztre megy”. Őket és társaikat nevezte a Keresztény Múzeum egykori gyakori látogatója, Babits Mihály „édes olasz primitívek”-nek. De büszkesége az esztergomi képtárnak G. B. Rositi „Madonná”-ja is; ennek a Forliból származó festőnek mindössze három munkáját ismerik a műtörténészek, kettőt Itáliában őriznek, a harmadik pedig Esztergomé. Nem messzire a ritka Rositi-festménytől Marco Palmezzano romagnai mester egyik legkülönb alkotása függ, a „Szent Sebestyén vértanúsága”. Az új rendezésben kiemelt, jól megvilágított helyre került a német születésű, de Itáliában tevékenykedett Jan Lys-nak a mulandóság allegóriáját ábrázoló képe, amely elismerten az egyik legkiemelkedőbb Magyarországon őrzött barokk festmény; hogy Lys munkája, ezt is a közelmúltban sikerült — minden kétséget kizáró módon — megállapítani.

Gyarapodott is a Keresztény Múzeum néhány *letétként* elhelyezett jelentős alkotással. Az egyik kölcsönkapott műkincs a gyönyörű faragásokkal és színes szobrokkal, domborművekkel díszített „Garamszentbenedeki Úrkoporsó”, amely régente a nagyheti és húsvéti szertartásokban játszott szerepet, s amely nemrégiben az esztergomi főszékesegyházból került abba a környezetbe, ahol a legméltóbb helye van: a korabeli (és ugyancsak Garamszentbenedekről származó) oltárképek társaságába. Szintén letéti darab a felsőerdőfalvi Szentháromság-szárnyasoltár, ismeretlen szepességi művész kezemunkája a Mátvás halála körüli esztendőkből, azután Pietro Paolo Agapiti északolasz festő „Jézus születése” című, hitelesen szignált és datált (1532) reneszánsz oltárképe, továbbá F. A. Maulpertsch, a nagy osztrák barokk mester „Utolsó vacsora” című kompozíciója, amely az ismeretlenség és lappangás homályából pár esztendővel ezelőtt bukkant elő.

A Mucsi András művészettörténészről kapott tájékoztatáshoz mi csupán annyit kívánunk hozzáfűzni, hogy a kilencven esztendőes esztergomi Keresztény Múzeum újjárendezéseért, gazdagabbá tételéért köszönet illeti mindazo-

az ügyet szívükön viselték, elősegítették és a műtárgyak átcsoportosítását szeretettel, hozzáértéssel végrehajtották.

*

A Nemzeti Galéria kiállításai. Az *Élet és Irodalom* című hetilap több cikkben és glosszában tette szóvá a közelmúltban, hogy a Nemzeti Galéria állandó kiállítása nem ad kielégítő képet az elmúlt másfél évszázad magyar festészetéről; a múlt századi középszerű müncheni akadémikusoktól szükségtelenül sok mű szerepel, ugyanakkor a XX. század modern magyar mesterei nem kapnak kellő hangsúlyt. Kmetty János és mások cikkeivel jómagunk is egyetértünk, bár *Székelly Bertalan* munkásságával kapcsolatban az „öszintétlen” és „hangoskodó” jelzők használata (*Mihályi Gábor* június 5-i cikkében) véleményünk szerint nem volt méltányos.

Az elhangzott bírálatokra a *Művészet* című folyóirat júliusi számának egy — magát meg nem nevező — munkatársa gúnyoros és a lényegét megkerülő módon válaszolt, ám a Galériát ért kritikának mégis meglett a fogantatja: átrendezték a XX. századi részt. Csontváry Koszta Tivadartól most már hét-nyolc mű látható (közöttük a mester néhány chef-d'oeuvre-je), Gulácsy Lajostól is mintegy ugyanennyi, kivételesen szép darab —, előkerültek a raktárból Tihanyi Lajos és Nemes Lampérth József munkái —, megnövekedett az Egryk száma (örömmel látjuk a falon a Balaton legnagyobb festőjének „Keresztelő Szent János” című remekművét) —, Barcsay Jenőtől is két mű szerepel már (az egyik az 1934-es, robusztus „Dombos táj”).

Meg kell azonban mondanunk, hogy a Nemzeti Galéria modern részlege az átrendezés után is még igen sok kívánnivalót hagy maga után. Generálisabb változtatásokra lett volna szükség, sok most is még az esetlegesség, kiabáló hiányosság. Nehéz magyarázatot találni arra, hogy amikor például a szürke Halápy Jánostól is van a falakon kép, akkor miért maradtak továbbra is véka alatt Vajda Lajos, Gadányi Jenő, Kassák Lajos, Korniss Dezső, Bálint Endre, Vass Elemér, Martyn Ferenc, Szántó Piroska, Bene Géza, Anna Margit és mások munkái. E művészekből egyetlenegy kép vagy rajz sincsen kiállítva, de Moholy-Nagytól sem. Aránytalan az is, hogy a kiváló Czobél Bélától (akinek a közelmúltban a franciaországi Besançon múzeumába is elkerült egyik munkája) ugyanannyi mű szerepel (három), mint a rendkívül középszerű Bortnyik Sándortól.

Az átrendezésről végül is azt állapíthatjuk meg, hogy nem egy értékes művet napvilágra hozott, de még mindig nem ad igazán híu képet az elmúlt évtizedek és a jelen magyar piktúrájának prominens képviselőiről, stílusokról, újabb festészetünk színvonaláról, európai hangjáról.

*

A hatalmas képeket festő, gyakran modorosságba, ál-monumentálisba fulladó, lépték-érzékel alig rendelkező *Kohán György* — sajnos — családást okozó gyűjteményes kiállítása után *Basch Andor* (1885—1944) emlékkiállítását rendezte meg a Magyar Nemzeti Galéria. A művész, aki idén lenne 80 éves, sokáig élt Párizsban, ahol a francia impresszionizmus és Bonnard posztimpresszionizmusa gyakorolt rá nagy hatást. A két háború között tagja volt a Szinyei Társaságnak és — Szőnyivel, Bernáthtal, Pátzayval s másokkal együtt — ő is a „Gresham-asztaltársaság”-hoz tartozott. Gyakran festett — főként rálátásos — halas, gyümölcsös, hagymás csendéleteket, alvó nők aktjait, műterem-enteriőröket, Cagnes-i és egyéb tájképeket, portrékat (például festő-kollegájáról: Diener-Dénes Rudolfról) és elgondolkodó tekintetű önarcképeket. Urbánus művész volt, egyik képének témája — a maga idejében — meglehetősen szokatlan volt nálunk: csendélet inggallérokkal és színházi látcsővel. A festmény elárulja Basch művészi törekvését: a városi embert, a kis- és középpolgárt körülvevő környezetet és tárgyakat letompított, intim hangon kívánta ábrázolni.

1937-ben (s nem egy évvel később, mint az új *Művészeti Lexikon* írja...) a Fränkel-galéria kiállítást rendezett Basch legkiérleltebb alkotásaiból. A katalógus oldalain megszólalt a művész is, és így vallott magáról: „Magányosságot kedvelő, csendes, nem sok vizet zavaró egyéniség vagyok. Egyszerű, zárt műtermemben, kis falukban, elhagyott partokon, istenhátamögötti erdőkben szeretek dolgozni. Zavar, ha valaki a hátam mögé áll, vagy csak arra is megy”. Basch Andor „zárt műtermét”, magános, csendes világát azonban a történelem orkánja szétdőlt, s a minden energiáját a művészi munkálkodásnak szentelő művész 1944-ben, a német megszállás idején tragikus körülmények között halt meg. Olajfestményei egy kontemplatív alkatú, igen elmélyült, de különösebben nem szárnyaló képzeletű művész kicsit nehézkes alkotásai —, könnyed, színgazdag akvarelljei között azonban van jópár egészen elsőrangú darab.

Basch Andor művészete nem egyenlő rangú legnagyobb kortársainak: Egyrynek, Czöbelnek vagy Derkovitsnak munkásságával, azonban ő és olyan társai, mint Mattyasovszky-Zsolnay László, Szobotka Imre, Hatvany Ferenc, Bornemisza Géza, Perlrott-Csaba Vilmos nem kis mértékben járultak hozzá tisztességes, becsületes, rokonszenves, bár nem széles skálán játszó művészetükkel az új magyar piktúra meggyökerezéséhez, a képzőművészeti kultúrának az értelmiség és a műveltebb polgárság körében való elterjedéséhez, a Neogrady-Kézdi-Kovács—Margittay Tihamér-féle álművészet visszaszorításához.

(Dévényi Iván)

ZENEI JEGYZETEK. (Albert Schweitzer halálára.) „Tízéves lehettem — írja híres Bach-életrajzának bevezetésében Albert Schweitzer —, amikor a Bach-korálokat elkezdtem tanulni. Az Elzászban fekvő Mülhausen Szent István templomának orgonistája, Eugen Münch ismertetett meg velük, amikor az istentiszteleteket orgonán kísérte.” — Albert Schweitzer gyerek volt még, amikor a zeneirodalom óriásával találkozott, ám Bach bűvölete élete végéig elkísérte. 1907-ben hosszú tanulmányok eredményeképpen megjelentette Johann Sebastian Bachról szóló életrajzát, melynek legihlettebb, legszebb és legmaradandóbb részei kétségkívül az orgonaművekkel foglalkoznak. S életrajzírói szerint még a legutolsó években is leült kis házi zongorája mellé, s a napi orvosi munkától kimerült szellemét a bachi muzsikában frissítette föl.

Egy másik elbeszélés szerint 1893-ban az akkor még iskolás Schweitzer ezt mondotta Bachról: „Azért szeretem ezt a zenét, mert olyan végtelenül tiszta, világos és emberi.” Talán éppen ez az emberiség magyarázza, hogy ő lett korunk legnagyobb Bach-játékosa. Igaz, tehetsége sem volt mindennapos. A kis zongorán, melyet azért kapott, hogy zenei tudása minél tökéletesebb legyen, előbb improvizált, semmint a kottát ismerte volna. Tanítónője egyszer kíséret nélkül játszott elő egy dalocskát, mire a kisgyerek odafordult hozzá: Így nem lesz jó, majd én megmutatom, hogyan kell!” — S eljátszotta a darabot, improvizált kísérettel.

1934-ben Albert Schweitzer és Pablo Casals egyszerre kapták meg az edinburghi egyetem díszdoktori kitüntetését. A választást jelképesnek is érezhetjük: egyszerre kapott kitüntetést a modern Bach-kultusz és felfogás két legnagyobb mestere. Mert ők ketten mérték a nagy lipcsei mester művészetét megtisztítani az előadói konvekcióktól, s ők fedezték fel, hogy Bach művészete a legpoétikusabb és legemberibb az egész zeneirodalomban.

Albert Einstein szerint Schweitzer korunk egyik legkiemelkedőbb egyénisége. Még találabb azonban a nagy zenésztárs Casals jellemzése: „A jelen szomorú eseményeinek közepette gyakran elég arra gondolnunk, hogy él közöttünk olyan ember, mint Schweitzer, és a remény ismét feléled bennünk.” — Sajnos, ez a poétikusan szép és igaz néhány szó már csak múlt időben érvényes. Korunk legnagyobb előadóművésze, legkiemelkedőbb humanistája nincsen többé. Am él tovább életének nagy tanulsága: az ember rátalálhat a forma törvényére, kialakíthat magában is olyan világot, mely szebbé és igazabbá teszi az életet. Schweitzer Bachban ünnepelte a törvényszerűségek megteremtőjét. A d-moll toccata és fuga jellemzésében ezt olvashatjuk nála: „Ebben a műben a vadul tomboló szellem végérvényesen, rátalált a forma törvé-

nyére. Egyetlen drámai alapgondolat köti össze a toccata merészen egymásra tornyosuló passzúzsait, a fúgában lévő, tört akkordokban mozgó megszokítások csak arra való, hogy a fokozást annál erőteljesebben dolgozzák ki.” — Életműve ismeretében bizást elmondhatjuk: Albert Schweitzer méltó örököse volt a Tamás templom karnagyának...

1952. november 4-én vette át a Nobel béke-díjat. Ekkor mondta sokat idézett híres szavait: „A békéért munkálkodók nevében kérem a nemzeteket, tegyenek lépéseket a békeség felé. Ezzel senki nem veszítene tekintélyéből sem, hatalmából sem. Az első lépést — a háború okozta károk helyreállítása után — az egymás iránt való bizalom útján tegyüik meg. Bizalom nélkül aligha alkothatunk valami hasznosat. A bizalom minden vállalkozás alapja. Ennek jegyében lehet azokat a problémákat bölcsen elrendezni, melyek a két világ-háborúból adódtak. Hiszek a milliókban, akik a béke fennmaradásáért aggódnak! Hiszek a népek békevágyában! Bár eljutna szavam azokhoz is, akik a népek sorsát intézik!”

A róla szóló rövid emlékezés írója nem talál méltó szavakat Albert Schweitzer életművének és jelentőségének kifejtésére, érzékeltetésére. Emlékezetébe azonban vissza-visszatér az a fotográfia, melyen egy őzike áll a „Nagy Fehér Doktor” mellett, s kinyújtott tenyerét nyalogatja. Aztán egy másik: a kis élő-lények, melyek mások előtt fejvesztve menekültek, őt megvárták, sőt, minden nap elvárták. Mert Schweitzer a maga példájával és emberségével meg tudta teremteni közvetlen környezetében az emberi ideák körébe száműzött aranykort. S talán ez életének legnagyobb tanulsága. (Rónay László)

FILMEK VILÁGABOL. Pier Paolo Pasolini nem vallásos ember, művésze mégis azokon az utakon halad, amelyek hit nélkül szinte járhatatlanok. *Mamma Roma* című filmjében két sablon-motívumból indul ki: a foglalkozását levetni szándékozó prostituátnak és a gyermekét majomszeretettel bálványozó és épp ezért elvesztő anyának mondhatni, archetípusából...

Mamma Roma, a hervadó prostituált végre megszabadul szipolyozó se-lyemfiújától. Van elegendő pénze, hogy tisztességes életet kezdjen, végre fiának, Ettore-nak élhet, akit kamasz koráig szinte nem is igen látott, hiszen vidéken neveltette. Új lakásba költözik, hogy a siheder Ettore ne is sejtse semmit addigi életéből, gyümölcs-standot vásárol, tisztességes kofa lesz. Fia azonban a környék grundjain rossz társaságba keveredik, eddig sem volt makulátlan, s elindul a lejtőn. Anyja hiába pénzeli, hasztalan szerez számára állást, Ettore túlságosan hozzászokott a semmittevéshez. Előbb anyját lopja meg, azután másokat. Megjelenik a nő szipolyozója is, aki megúnta a paraszti életet, s ismét az utcára kényszeríti. Ettore közben börtönbe kerül. A gyenge ideg-zetű kamasz nem bírja a rabságot, különben is lázas beteg, és egy roham után, mikor a priccsre kötözik, elpusztul. Az asszony, nem látva tovább értelmét az életnek, ki akarja vetni magát az ablakon, de lefogják. Arcán az örjöngő fájdalom fokozatosan döbbenetté alakul: tekintetén látszik, hogy először néz szembe önnön felelősségének komor látomásával.

A börtönben a rabok egyike Dante poklának sorait szavalja: „... És im, valóban part mögé kerültem: / partjára a fájdalmas völgyű mélynek, / mely dörgéssé gyűjté a jajt körültem. / Mély volt, képmása felesleges, nagy éjnek, / belé szögeztem szememet — hiába; / nem láttam semmit, sem végét a térnek.” Az *Inferno* negyedik énekének sorai nem véletlenül konganak fel tompán a börtönfalak homályában. Pasolinit mindenek előtt a bűn kérdése izgatja, az egyén és a társadalom bűne egyaránt; ezek összefüggését, kölcsönhatását elemzi lírai hevülettel s ugyanakkor szinte tudományos alaposzággal. A bűnt és a belőle logikusan és méltán kisarjadó bűnhődést, s ugyanakkor azt is, hogy van-e belőle kiút, vagy valóban part alá kerül-e mindenki, s életünk nem egyéb-e mozdulatlan kárhozzátál? A fájdalmas völgyű mélyet pásztázza tekintete, mert képtelen abba belenyugodni, hogy nem lát semmit, sem végét a térnek.

Íróként és rendezőként Pasolini egyaránt roppant árnyaltsággal rakja ki a téma mozaikjait. Alakjai kétértékűek, bűnösök és ártalanok egyszerre; fele-

lősek önmagukért és környezetükért, ugyanakkor nem tehetnek botlásaikról, s vétkekért sem lehet egyértelműen elmarasztalni őket. Mamma Róma ki akar lábálni a fertőből, új életet akar kezdeni s meg akarja óvni fiát mindattól, amit ő eltékozolt. Gyónni is elmegy, tanácsot kér a paptól: mit tegyen? A pap megadja az egyedüli lehetséges választ: a nulláról kell elindulni, előlről, az alapoknál, az erkölcsi magatartásnál kell mindent kezdenie. A tanács semmitmondónak tűnik, a néző is üres szolámnak érzi, mégis ezek a szavak minduntalan visszacsengenek a történet folyamán.

Mamma Róma elveszíti fiát — először csak lelkileg, majd fizikailag is. A csapás irtózatos, de vajon méltánytalanul éri-e? Ettore már a vidéki vásárban lop, anyja látja, de gyerekes csínynek minősíti, nem tesz ellene semmit, nem is figyelmezteti. Ugyanígy szemet huny később is, mikor őt magát lopja meg a fiú. Zsarolás útján szerez a kamasznak állást, „kolléganőjével” szeretteti el a grund szépétől — hogy megóvja a zülléstől. Bünnel, botlással akarja megelőzni a bűnt. És újra az utcasarokra áll, mert a visszatért selyemfiú azzal zsarolja, ha nem ad pénzt, feltárja múltját fia előtt. Bármilyen jó is a prostituált szándéka, nem képes őszinte lenni, nem tud visszamenni a nullához.

Ettore és környezete, barátai és szerelme még árnyaltabbá teszik a kérdést. A kamasz szinte a lejtő törvényének megfelelő gyorsulással rohan végzetébe. Törvényszerűen, mert ugyan mivé legyen az a gyermek, aki szülő nélkül nőtt fel, aki anyját csak nagy ritkán látta, s ugyan mivé legyenek a többiek, akik szintén magukra hagyatva csatagolnak a grundokon? De lehet-e egyedül szüleiket felelőssé tenni sorsukért, hiszen ők maguk is kényszeresen élnek, a társadalom bűne szorítja őket erre az életformára? Szülők és gyermekek, egyén és társadalom egyetlen összefüggő láncot alkot, melynek szemeit a tévelygés, a gyarlóság, s a tudatos bűn kovácsolta egybe. Igazuk lenne tehát az infernális szavaknak: hiába minden, nem látni semmit, a szörnyű térnek nincs határa?

Éppen Ettore látszólag értelmetlen pusztulása ad erre feleletet. Bűntudata, mélységes megbánása váltja ki belőle a sokkot, ami a halál felé sodorja. Ott a príccsen, amikor szinte a jobb latorként megfeszítve hal meg, javulást fogadva. Számára van feltámadás, őt izzó szenvedése megtisztítja a bűn salakjától — éppen az akarat által. Mert a megváltottsághoz önmagunk akaratát is szükséges... És ez a mozzanat váltja meg a nézőt is, itt buggyannak elő a katarzis tisztító könnyei...

Katolikus film? Nem éppen. Csak szép, csak mélységesen emberi, keresztény szemlélet számára is helytálló alkotás. Igazi művészet, egy tépelődő lélek költői vallomása a világról. Maradandó élmény, gazdagabb lesz az, aki látta. Dicséret, elismerés illeti érette nemcsak az író-rendező Pasolinit, hanem a színészeket is, különösen *Anna Magnanit*, aki a címszerepben feledhetetlen alakítást nyújt. (*Bittei Lajos*)

SZELLEMI ÉRTÉKEK AZ IDEGENFORGALOMBAN

A tavalyi üdülő évadban 3 milliónál több vendég fordult meg hosszabb-rövidebb ideig a Balaton körül. Párizsban egy-egy nagyobb ünnep idején, hűsvétkor, pünkösdkor és a nyári időszakban másfél millió ember hagyja el a várost, hogy vidéken, hegyek között, vagy tengerparton töltsön néhány hetet. Franciaországban 1936-ban még mindössze 650 ezer külföldi látogatót számoltak meg, 1962-ben már 6 millió külföldi és 17 millió belföldi turista járt végig tájait és városait. Ugyanebben az esztendőben Itáliában 21 millió volt a külföldi és 15 millió a belföldi turisták száma. Az említett évben Európában 45 millió ember kerekedett fel, hogy meglátogasson más országokat. Öreg világ-részünkben azóta a külföldi turisták száma nyilván meghaladta az évi 50 milliót. Valóban, el lehet mondani: Európa utazik. A külföldjárás és üdülés megszünt már a kiváltságosok előjoga lenni. Nap-nap után láthatunk bányász és földműves kiránduló csoportokat és üdülőket.

Mind azonban ez nem jelenti, hogy mindenki tud is utazni, aki hozzájut. Ez a megállapítás nem okvetlenül azokra a kategóriákra vonatkozik, amelyek

mostanában, a második világháború után kapcsolódtak be az idegenforgalomba. Egyáltalán nem! Idegenvezetők megállapítása szerint Európaszerte a földművesek közül kerülnek ki azok a turista csoportok, amelyek a legegészségesebben érdeklődnek, legtárgyilagosabban szemlélik mindazt, ami külföldi útközlőn eléjük kerül. Az utazás, üdülés ugyanis nem csupán pénzkérdés. Valami más is kell hozzá, amit az ember nem a pénztárcájában, hanem a lelkében visz magával. Utazni tudni kell, az utazásnak megvan a maga művészete és etikája.

Az *Études* nemrégiben egész tanulmányorozatot szentelt a problémának. Egyik cikkírója, *Pierre Defert* felveti a kérdést, hogy van-e egyáltalán valami nem anyagi haszna is a valósággal új népvándorlássá növekedett idegenforgalomnak? Egyes számítások szerint a külföldi turisták évente 20 milliárd frankot hagynak az európai országokban, de mit visznek haza a roppant összeg fejében? Különleges ételek és borok ízét-e, műemlékekről készült fényképeket, műemlékek kicsinyített másolatait-e csupán, vagy valami mást, többet is? Mert ezen a „másón”, ezen a „többön” fordul meg a válasz.

Az idegenforgalom legmagasabbrendű és legmaradandóbb erkölcsi hasznát kétségkívül abban kellene látni, hogy közelebb hozza egymáshoz az embereket és népeket, annál is inkább, mert a múlt örökségeként ma még mély szakadékok észlelhetők. Ehhez azonban megfelelő lelki beállítottság és bizonyos technikai feltételek is szükségesek.

A legelső követelmény Defert szerint, hogy aki utazik, ne csak az egzotikumot keresse a másik országban és népben. Defert megrója azokat, akik minden áron csak a színes látványosságokat hajszolják, s nem fedezik föl, nem ölelik magukhoz a más országbeliben is az embertestvért. Utóbbihoz persze az is kell, hogy jól válasszuk meg az utazás eszközeit. Nem minden közlekedési eszköz alkalmas egyformán arra, hogy az ember megközelítse a másik ország vagy vidék lelkét, emberi tartalmát. A turista utazása más, mint például egy kereskedelmi megbízotté, aki azért ül járműre, hogy minél hamarabb ott legyen a városban, ahol üzleti tárgyalását kell lebonyolítania. Útja nem is utazás abban az értelemben, ahogyan *Marco Polo*, *Körösi Csoma*, különösen pedig nem ahogyan *Goethe* utazott, hanem egyszerűen helyváltoztatás. Számára elveszett idő, amit a járműben tölt. Múltán keresi tehát azokat az eszközöket, amelyek a legrövidebb idő alatt viszik el céljához. A hangsebességnél gyorsabban száguldó repülőgépen is idegesen nézegeti karóráját. Ha kitekint az ablakon, akár az ég csupasz kék síkjára, akár a föld tarka szőnyegére néz, elmosódó és elsuhanó képeket lát csupán. Legfeljebb a „hosztesz” szól hozzá személytelenül udvarias szóval.

Mindezzel Defert nem lebecsülni akarja az üzletembert. Még azt sem állítja, hogy az üzletember nem ismerheti meg még mélyebben is a másik országot, mint a legtöbb turista. Csak azt akarja kiemelni, hogy miután a turista utazása egészen más jellegű, nem mindegy, hogy milyen járművön és milyen magatartással utazik. Ha az ember élményeket kíván szerezni, valóban be akar pillantani saját hazájának vagy idegen országnak lelkébe, akkor olyan járművön utazzék, ahol más emberekkel elbeszélgethet. Ne keresse a repülőt, de még a párnás kocsit se a vonaton. Szálljon be a „fapadosba”. Kényelmetlenebb, fásztóbb, de összehasonlíthatatlanul érdekesebb, élményekben gazdagabb lesz az utazása. Még akkor is, ha nem érti utitársai nyelvét. Mert az élet apró, de sokat mondó jeleneit, amelyek egy hosszabb út alatt körülötte és előtte lejátszódnak, akkor is meg fogja érteni. A „fapadosok” népe összehasonlíthatatlanul közvetlenebb, könnyebben barátkozik, mint a repülőgépek és pullmankocsik zárkózott, önmaga ügyeibe süppedt egyedekből álló közössége. Általános törvénynek lehet mondani, hogy az utazás kényelme fordított arányban áll az élménygazdagságával és emberi hasznosságával.

A társas autóbust Defert annyiban jó közlekedési eszköznek tarja, hogy nagyobb, és mégis zárt közössége kedélyessé és derűssé teheti az utazást. Arra azonban nem igen nyújt módot, hogy az utas el is vegyüljön annak az ország-

nak népe között, amelyet látogat. Az autó alapjában véve hasznos közlekedési eszköz. Növeli az ember szabad mozgását, lehetővé teszi számára, hogy könnyűszerrel oda menjen, ahova akar, és akkor menjen, amikor akar. Ugyanakkor azonban meg is foszthatja gazdáját egy csomó szép és mély élménytől. Mindezen azon múlik, hogy — amint *Jean-Marie Domenach* írja a *France-Observeur*ben — az ember ura-e, vagy rabszolgája az autójának. Sajnos, az autótulajdonosok jó része még messze van attól, hogy merőben eszközként bányázza kocsijával. Az Úr napja az „autó napjává” lett sokak számára — írja *Domenach* —, a szombat pedig kocsimosással töltött „vigiliája” e napnak. Az „autóimádó” jobban szereti a kocsiját, mint a felebarátait. Nem tud ellenállni az autó kísértéseinek, főképp nem a sebességnek, a száguldásnak, amely pedig megakadályozza, hogy a vezető megfigyelje, vagy akár meg is lássa a tájakat és az embereket, akik mellett elrohan. Bizonyos, hogy az autóvezető és utasa könnyen eljuthat mindenüvé, ahová csak tűrhető út vezet, s ebből a szempontból a gépkocsi valóban hasznos eszköz. De ha az ember kapcsolatba akar kerülni az emberekkel, akik közé látogat, meg is kell állnia, ki is kell szállnia a kocsiból. Az autó még fokozni is tudja a benne ülő emberpár, vagy kis családi csoport elszigeteltségét — állapítja meg *Defert* —, ha visszahúzódnak a kocsis acélteknője mögé és a külvilágból csak a parkolóhelyek, hotelek, szórakozó helyek érdeklik őket.

Egy másik cikk szerzője, *R. Alquier*, elmondja, hogy a második világháború előtt a fasiszta Olaszország meg akarta mutatni a világnak, mennyire fejlett a légihadereje, miért is *Mussolini* egy repülő dandár élén földkörüli útra küldte *Italo Balbót*, a légierők marsallját. A kötelék programszerűen bonyolította le körútját s több helyen leszállt. Elsősorban az olasz gyarmatokon. Az egyik repülőtéren a fogadásra összesereglett előkelőségek között ott szorongott több sivatagi sejk is. Balbó, amikor meghallotta, hogy messzi oázisokról jöttek, hozzájuk lépett és megkérdezte őket, hány napig utaztak. — „Huszonnyolc napig!” — válaszolta az egyik sejk. „No lám — büszkélkedt Balbo —, én három óra alatt értem ide!” A sejk csodálkozva kérdezte: „És mit műveltél a többi huszonhét nap alatt?”

A sejk kérdése — jegyzi meg *R. Alquier* — tulajdonképpen mindenkinek szól, aki a technika eszközeivel időt takarít meg. Mert vajon ki tudjuk-e tölteni és milyen élményekkel töltjük ki a fennmaradó időt? Igazi és mély emberi élményekkel ajándékoz-e meg minket, vagy egyenesen megfoszt tőlünk a gép?

Ezt a felismerést tükrözte néhány fiatal párizsi művésznek az az elhatározása, hogy gyalog vagy öszvérháton járják be azokat az ősi zarándokutakat, amelyek Franciaországon keresztül a Szent Jakab apostol ereklyéiről híres spanyolországi kegyhelyre, Compostellába vezetnek. Egyik csoportjuk még felszerelésében és ruházatában is utánozta a középkori zarándokokat. Útközben ugyanúgy tértek be a templomokba és fogadókbá, ugyanúgy kopogtattak be vendégszerető szegény emberek hajlékába, ahogy a középkori zarándokok cselekedtek. Utána elmondták, hogy új világ tárult eléjük, új oldaláról látták meg az embereket és a tájat, akikről, illetve amelyről azt hitték, hogy nem szolgálhat már újjal a számukra. Tekinthetjük ezt túlzásnak is, bizonyos azonban, hogy amint a hegyen járó túristák is a gyaloglás révén jutnak hozzá a legszebb élményekhez, ugyanúgy az országokat járó túristák is gyalogosan látnak meg legtöbbet a meglátogatott ország és a nép lelkéből.

Mindaz, amit az utazási eszközökről elmondottunk, áll a szálláshelyekre is. Ezek között is vannak intézmények és létesítmények, amelyek elősegítik a közlekedést a meglátogatott nép felé, és vannak, amelyek gátolják azt. Ami az utazás eszközeiben a repülőgép vagy a vonat párnás kocsija, az a megszálló helyek sorában a „hotel”. A vendéget az udvarias személytelenségnek ugyanaz a légköre veszi körül, mint az utast a repülőgépen, vagy a pullman-kocsiban. Minél előkelőbb, drágább, kényelmesebb a hotel, annál inkább. A

hangtalanul járó-kelő alkalmazottak, a névtelenségbe burkolódzó lakótársak kevés támpontot tudnak nyújtani az ismerkedéshez, a kapcsolatokhoz. Ugyan-
ezt lehet elmondani a camping táborokról. Lakói érintkezhetnek egymás kö-
zött, csoportokat alkothatnak, de a „benszülöttektől” elválasztja őket a
tábor kerítése.

A legmegfelelőbb szálláshely ebből a szempontból a családi penzió. Az
északi országokban az utazási irodák a különböző kulturális intézményekkel
együttműködve, megszervezik, hogy a külföldi turistát, amennyiben óhajtja,
szívesen vendégül látják egy csésze kávéra és barátságos beszélgetésre családi
otthonokban is. A szocialista országokban ugyanezt a célt szolgálják sokszor
igen hasznosan a különböző ipari vállalatok, mezőgazdasági szövetkezetek, if-
júsági szervezetek által rendezett találkozók, ismerkedési és barátsági esték.

A svéd, norvég, vagy finn család bármilyen társadalmi szinten levő lá-
togatott vendégül tud látni. Nehezebb kapcsolatot teremteni a jómódú északi
turista és például egy szicíliai pásztor között, aki kövekből összeeszkábált füs-
tös kunyhóban tudná csak fogadni vendégét. Igaz, hogy egyre több az olyan
turista, akiket nem riaszt vissza semmiféle kezdetleges környezet, sőt jobban
érdeklí őket a valóság, akármilyen nyers formában is, mint a nemzetközi ho-
telek temperált, de az élettől és néptől távoleső üvegházi világa. Nemrégiben
az egyik francia nagy lap olvasói azzal a kéréssel fordultak a szerkesztőség-
hez, szervezzen számukra olyan kirándulást Afrikába, ahol a benszülöttekkel
együtt tölthetnek egy-két napot, kunyhóikban lakhatnak és alhatnak.

A jövőendő turista típusa nem az unatkozó gazdag ember, aki végigutazza
a világot, anélkül, hogy igazán megismerné az országokat, amelyeken fény-
űzésben kényelemben áthalad. Az utazások, üdülések révén a múltban is sok-
szor keletkezett különböző nemzetbeliek között nem csupán hasznos ismeret-
ség, hanem életre szóló barátság is. Most, amikor nem százezrek utaznak kül-
földre, hanem talán belátható időn belül százmilliók, ezeknek a barátságok-
nak a száma is mérhetetlenül meg fog sokszorozódni.

Éppen ezért nagy felelősség is nehezedik mindenkire, aki más tájakról,
más országokból való emberekkel találkozik. Viselkedésén múlhat, milyennek
ismerik meg rajta keresztül a vendéglátó országot és nemzetet. Tőle is függ,
hogy hazájának eggyel több barátja lesz-e.

Az *Études* tanulmánysorozatának egy további cikkírója, *François de
Dainville*, hangoztatja, hogy a pasztorációnak is vannak feladatai ezen a té-
ren. Jól tennék a papok, ha olykor a szószékről is figyelmeztetnék a híveket
a vendéglátó és a vendég egymás iránti erkölcsi kötelezségeire, s felelevení-
tenék előttük a keresztény vendéglátás szép és nemes hagyományait. Az em-
bereket ugyanis tanítani és nevelni kell az idegenforgalom kultúrájára és
etikájára. Mert ha az idegenforgalom eszközeivel párhuzamosan fejlődik an-
nak kultúrája és etikája is, akkor a „pax peregrina”, az utazó békesség”
nagyban elősegítheti a múltból származó idegenkedések legyőzését és az egyre
barátságosabb nemzetközi légkör kibontakozását.

(Sinkó Ferenc)

ÚJABB ÉRDEKES SÍRKŐ-LELETEK ESZTERGOMBAN. Az esztergomi
bazilika kriptáját felkereső sok-sok látogató mindig érdeklődéssel nézegeti
a falba épített pompás reneszánsz síremlékeket. Ezek a sírkövek az eszter-
gomi Várhegy középkori templomaiból, a Szent Adalbert székesegyházból és
Szent István első vértanú templomából kerültek elő az új bazilika építésekor,
s ennek kriptájába vitték át őket 1823-ban. *Széchy* Dénes és *Vitéz* János ér-
sekek, *Szántói* Ambrus, *Gosztonyi* András és *Garázda* Péter szentistváni pré-
postok szép sírkövei a mai napig is hirdetik a XV. századi ismeretlen kőfara-
gók művészetét. Középkori szokás szerint a főpapokat rendszerint templomuk-
ban helyezték örök nyugalomra. Az esztergomi Várhegy templomaiban ere-
detileg sokkal több főpapot temettek el, mint amennyinek síremléke, csontja
előkerült a múlt század elején az ősi templomromok eltakarításakor. A török
időkből ugyanis sok sírkövet elhordtak eredeti helyükről, s aztán a márvány-
darabokat házépítésnél használták fel.

A Várhegy alatt a Duna partjához vezető egyik kis utcában, az Óvoda utcában, az 1950-es évek elején vízvezetékcső lefektetésekor egy két darabból álló sírkőtöredék, 1965 tavaszán pedig a csatornázásra és az útépitésre való tekintettel elrendelt leletmentő ásátás közben ugyanott egy majdnem teljesen ép, feliratos és rajzos márvány síremlék is előkerült. Az ásátást vezető régészek, *Lányi Vera* és *Horváth István*, szerint a sírköveket több mint háromszáz évvel ezelőtt egy török ház márványpadlózatába építették be. Az először talált két darabból álló sírkőtöredék az esztergomi Balassa Bálint Múzeumba került, s csak annyit tudtak róla megállapítani, hogy a síremléket valamelyik XV. században élt esztergomi szentistváni prépost, kanonok, jogi doktor földi maradványai fölé helyezték el. Most azonban a sorok írójának a töredéken olvasható „basil” (= hasliense-bázeli) szóból kiindulva sikerült megállapítania a síremlék egykori „tulajdonosát”, Temesvári Miklóst, aki az 1430-as években az esztergomi káptalan képviselőjében a bázeli zsinat ügyhallgatója volt.

Miklós kanonokot a maga korában becsülték és számontartották: 1457. július 1-én bekövetkezett haláláról az esztergomi nyomtatott breviáriumok rövid krónikája éppúgy megemlékezik, mint az egykorú, ma Bécsben őrzött kézirásos esztergomi szerkönyv. Sőt — s ez ad különös jelentőséget e sírkőtöredék megtalálásának — az esztergomi káptalan magánlevéltárában még ma is megvan az a hártyalap, amelyre annak idején, jó 500 éve, valaki szép, nagy gót betűkkel ráírta, hogy milyen feliratot kell felvélni a márványlapra.

Ebből a pergamenlevélből tudjuk meg azt is, hogy eredetileg a Várhegy Szent István első vértanúról nevezett templomában, az oltár elé temették el a bázeli zsinat magyar ügyhallgatóját; innen a sírkő a török időkben került le azután a Várhegy tövébe márványpadlónak.

Az idén tavasszal kiásott nagy vörösmárvány síremléket az 1480. augusztus 16-án elhunyt *Csanádi Péter* jogász, esztergomi kanonoknak, a régi Szent Adalbert székesegyház északi oldalához a Boldogságos Szent Szűz tiszteletére épített kápolna igazgatójának emelték. A sírkövön a feliraton kívül két könyv között kezében kelyhet, s paténán ostyát tartó papi alakot látunk, amely talán magát Péter kanonokot ábrázolja. *Csanádi Péter* nem játszott olyan jelentős szerepet, mint a bázeli zsinat ügyhallgatója, nevét csupán néhány korabeli oklevél őrizte meg.

Mindkét sírkő a középkorvégi Esztergom művészi életének nagyszerűségéről tanúskodik. (*Kovács Zoltán*)

HATVAN ÉVE HALT MEG SZÁSZ KÁROLY. Az irodalmi élet sokszor a divat törvényeit érvényesíti, hajdan közismert és fogalomnak tűnő nevek évtizedek alatt ismeretlenné válnak, s aztán egy adott pillanatban újból felbukkannak a közönség előtt. *Szász Károly* esetében csak a mondat első fele igaz: alakját a klasszicizmust követő epigon-líra képviselőivel együtt ma is a feledés homálya borítja. Pedig szerény, mértéktartó lírája s az a rendkívüli erőfeszítés, amellyel számos remekművet magyarra fordított, joggal megérdemli, hogy az évfordulók kapcsán néhány sorban megemlékezzünk róla.

Szász Károly az első sokat munkálkodó műfordítónk, aki a világirodalom roppant birodalmából nagy területeket hódít meg a magyar nyelv számára. Ez a fordítói munkásság érthetően nem veheti fel a versenyt a később porondra lépő *Babits* vagy *Tóth Árpád* művészi remekléseivel, de még a *Nyugat*-nemzedéket követő tehetséges fiatalok fordításaival sem. Szász Károlyt más szempontból kell értékelnünk — a maga korában úttörő munkát végzett, hiszen hidat ácsolt a külföldi irodalmak és a magyar olvasóközönség közé, járhatóvá tett teljesen ismeretlen szellemi régiókat. Fordításai közül a *Dante*-átültetést helyezhetjük az első helyre — az idei Dante-évforduló sugárzásában az egykori magyar fordítótól se sajnáljuk ezt a villanásnyi dicséretet. A pontosságra törekvő, becsületen munka helyenként kárpótol a nagyobb beleérző képesség és költői erő hiányáért.

Szász Károly fáradozásairól vaskos kötetek tanúskodnak, de ez csak külső jelzése lehet munkásságának, sokkal jellemzőbb rá az egyes művek megértésére szánt odaadó szeretet és lelkesültség. Szász Károly finomlelkű,

érzékeny ember. Református püspök s a kiváló erdélyi pedagógusnak, idősebb Szász Károlynak a fia. Mint költő a század nagy lírikusaihoz nem mérhető, de mondanivalóikat és formai örökségüket kitartóan ápolja költészetében.

Lírája a klasszikus hagyományokon épül, élményei nem merítik ki a költői témák nagyrészét, csak egy szűkebb kört ölelnek fel. Kiegyensúlyozott lényéből hiányzik a szeniális alkotók nyugtalansága, nem kívánja az egész világot átfogni, néhány téma változatát adja csupán, utolsó éveiben, az öregkor érlelő sugaraiban meghitté és emberivé formálva.

Fiatal korában az ifjúság és szerelem örök szépségeiről dalol, s ezek a versek tiszta intonációjukkal hamarosan ismertté válnak. A múlt század számos költőjére jellemző szemérmesség nála is kitapintható; saját bevallása szerint érzéseink szabad áramlását szégyelnénk elmondani a próza nyelvén, a vers keretei azonban mindezt megengedik. Ezek a vallomások így sem hatolnak mélyebbre a korabeli fiatalság átlag-problémáinál. A témák mezeje Szász Károly költészetében a férfikor delén sem szélesedik ki jobban, csak a tiszta szerelem epekedő sorai hangszerelődnek át a családi tűzhely dicséretévé; az ifjúság ábrándképei helyett pedig az érett ember múltbanéző emlékezései kelnek életre. A hitvesi szerelem kevés költőnél őrzi meg ennyire frissességét; múltjának „emléklombjai” — ahogyan verseit nevezi — csak második feleségének halálakor némulnak el, addig csöndesen árasztják a családi érzés temperált melegségét. Számos versében ír a kandalról, s ez nemcsak hangulatkeltő tárgy, hanem jelkép is: az öregedő ember életformáját csak emellett képzei el; a kandalonál édesebb a szó, mert itt nyílnak ki igazán az emlékezések színpompás virágai.

A szerény, önmaga képességeit helyesen felmérő költőt saját szavaival jellemezhetjük legtalálóbban: „a nagyravágás álma nem emeli fel őt ködös magasságokba, nem az égbenyúló pálmák társa kíván lenni, hanem egyszerű kis csalitbokr”. (*Szeghalmi Elemér*)

JAZZ-ZENE A SZENTMISÉN. A *Témoignage Chrétien* cikkírója, *Jean Offredo* veti föl a kérdést: vajon káros kilengésnek tekintsük-e a liturgikus énekek közé benyomuló jazz-zenét, vagy padig olyan kísérletnek, amely a fiatalok számára is lehetővé teszi, hogy énekszóban is megvallják hitüket?

Előljáróban csak annyit, hogy a *Ba-luba* törzs „Missa Luba” című jazz-zenes ítemű magnotekercse Magyarországra is eljutott. Sokad magammal hallgattuk a távoli néger törzs liturgikus szertartását, amelynek egyes részei, így a Glória, az Istent dicsőítő örömteli ujjongás olyan crescendoival ajándékozott meg, amiről nekünk, hidegebb vérű, klasszikus muzsikán nevelkedett északiaknak eddig fogalmuk sem volt. Ez a zene egyszeri hallásra is megrázott, szívünk mélyéig hatolt, és emléktől szabadulni is alig lehet: újra és újra halni szeretnők.

Dehát mi a jazz lényege? A jazz csupán egyfajta zenei formanyelv, amely az ütemezésen alapszik, míg nálunk a pentatónia jelenti az ősi zenei formanyelvet, amelyhez fokról-fokra visszatérünk. Azonban a jazz-zenének is megvannak a maga vallási gyökerei. Az Egyesült Államok gyapottermő déli vidékein a behurcolt rabszolgák ritka szabadidejükben valami védettebb helyre vonultak s itt énekelni kezdték a lelkük mélyén kísértő ősi afrikai dallamokat. Sanyarú hétköznapijaikból szívesen menekültek ligetes, folyóparti helyekre, hogy lelki igényeiket énekszóval elégítsék ki. Így, amikor hajnalban jöttek össze, vagy átvirrasztottak egy-egy éjszakát, hosszú menetben vonultak a fölkelő nap felé és a folyók partján énekeltek: „Megmosom kezemet hajnal dicsőségében...” Az ének transzcendens vágyakat elevenített meg. Így születtek meg azok a *spirituálék*, amelyek egyes néger énekesek közvetítésével később világhírré emelkedtek. Zeneszerszámaik eleinte nem is voltak, legfeljebb valami primitív dobszerű, vagy ércből rögtönzött ütőhangszerek szolgálták a ritmus érzékeltetésére.

Ezekkel a kultikus dallamokkal majdnem párhuzamosan, született meg az Egyesült Államok déli nagyvárosaiban, New-Orleansban és Saint-Louisban a csupán mulattató s részben tánczenévé fejlődő jazz-zene. Ezekben a déli városok-

ban hajdanán nem a puritán angolszász elem volt a túlsúlyban, hanem számos francia, spanyol, olasz család képezte az uralkodó réteget. S ezeknek a családoknak a férfi tagjai szívesen eljártak olyan mulatókba, ahol néger zenekarok rögtönzött jazz-zenét adtak elő s ahonnan a néger vendégek sem voltak kizárva. Ezek a néger zenészek pedig, mintegy saját dallamaik ritmusától megrészegülten, éppen szabadság-ösztöneiket élték ki abban, hogy minden ismert zenei formanyelvet félrevetve, saját indulataikat, elfojtott vágyaikat fejezték ki rögtönzött hangorgiákban.

A jazz-zene így különvált egy már-már liturgikus, magasabb lelki igényeket kifejező szakrális zenévé és egy csupán szórakozást nyújtó, ösztönöket, fölszabadulást és fékezhetetlen vágyakat kifejező profán, mulattató zenévé. Ennyit tudnunk kell a jazz-zene múltjáról, amikor ennek a zenének liturgikus alkalmazhatóságáról folyik a vita a nyugati országok katolikus folyóirataiban.

A vitát azok a kísérletek váltották ki, amelyeket egyes lelkipásztorok főleg a Ruhr-vidéken folytattak. *Jean Offredo* elmondja cikkében, hogy az érdekelték állítása szerint a jazz-zenének a szentmisén való használata igen vonzóan bizonyult. Egy vezető napilap körkérésére adott válaszokból arra lehet következtetni, hogy az ifjúság szívesen fogadja és helyesli a jazzt, míg az idősebbek zóme a liturgia parodizálását látja benne.

Azok az egyházi személyek, akik a jazz pártjára kelnek, kiemelik, hogy a jazz nem kizárólagosan a „négerek zenéje”, hiszen ebben a zenében a feketék zenei érzésvilága keveredik a fehér emberek (emigrált és telepes spanyolok, franciák és félévrek) zenei hagyományaival. Igaz, hogy ez a zene az Egyesült Államok déli vidékein bontakozott ki, de hangszerei, harmóniája és dallamvilága európai eredetű. Amint pedig a spirituálék messzirenyúló hagyományai igazolják, a jazz önmagában sem nem vallástalan, sem nem keresztényellenes. Hozzá folyamodtak olyan lelki közösségek is, amelyek a kereszténységgel és az öszövétséggel találkoztak és annak gondolatvilágát sajátították el. A jazz továbbá nem valami divathullám, hanem valóságos és egyetemes kifejező eszközük azoknak az embereknek, akik lelkes odaadásukban a rögtönzés adományában részesültek. S ez a frissesség és tetterekészség miatt ne nyilvánulhatna meg a misében is?

Hubertus Halbas, aki *Jugend und Kirche* (Ifjúság és egyház) címmel nemrégiben adott ki egy érdekes könyvet, ugyanilyen értelemben foglal állást: „A gyermekek és a fiatalság számára mondott miséknek, amennyire csak lehet, alkalmasnak kell lenniök arra, hogy ez a korosztály részt is vehessen bennük. A vallási cselekménynek a teremtmény egész lényét ki kell fejeznie: a természetes szárnyalást, az életörömet, a tevékenykedési szükségletet. Dehát miben is áll a szentmisén való részvétel? Az, hogy csak figyeljünk, hallgassunk, elmélkedjünk: túlzott követelmény. A fiatalság figyelem-összpontosításának, összeszedettségének megvannak a maga határai. Az ifjúság belső feszültsége, lényének lendülete megkívánja az aktivitást. Am egyébként is, az egyházi zenének nincsen egy bizonyos meghatározott stílusa, hanem mindig keveredett a profán muzsikával is. Éppen ezért az egyház nem lehet „a zene múzeuma”. És létezik-e valami előbb dolog, mint a liturgia? Nem az-e tehát a jövő feladata, hogy a szentmise számára is új zenei formákat ragadjunk meg? Az egyházi zene számára semmi sem lehet tabu. Nincs tehát jogunk elvből semmibe venni vagy gyakorlatilag kizárni ezt a zenei formát sem.”

Emlékeztet *Jean Offredo* arra is, hogy manapság a templomban az ifjúság nem igen nyitja énekre a száját. Miért? Mert nincs hozzá kedve? Elég viszont bármi kis sétát is tennünk, hogy akár magányosan kószálva, akár baráti körbe gyűlve egy-egy jó lemez köré: énekelni halljuk őket. Miért ne adnánk tehát módot az ifjúság számára, hogy a hitét is ugyanabban a ritmusban vallhassa meg, mint ahogyan az életét szereti élni?

A vita javában tart. Nekünk, magyaroknak, mindenesetre eszünkbe jut-hatna az elmúlt évtizedek *Bartók* és *Kodály* körüli zenei harcai. Mennyi ellenzője akadt ennek a zenei irányzatnak, amely az ősi ötfokú hangskálát iktatta vissza zenei életünkbe. És ha *Bartók* nem is jutott el a szó szoros értelmében vett szakrális zenéig, a *Kodály* által folytatott irányzat gyökeret vert templomainkban, hatalmas kórusművei pedig világszerte a vallásos hit hirdetői. (*Possonyi László*)

FÉNYÜZŐ, VAGY EGYSZERŰ LEGYEN A TEMPLOM? A második vatikáni zsinat összeülése óta nem ritkán hangzottak el olyan észrevételek, hogy az egyház nem tanúsítja eléggé a szegénység szellemét a szent cselekményeknél és a templomok kiállításában, mert még mindig ragaszkodik a lehető legnagyobb pompához. Ezzel szemben nem hiányoznak az olyan értelmű megnyilatkozások sem, hogy amikor Istenről, illetőleg az istentiszteletről van szó, a tőlünk telő legszebb és legméltóbb külsőségekre kell törekednünk. Tudvalevő egyébként, hogy a kereszténység már egészen korán szembekerült ezzel a kérdéssel. Amikor *Nagy Konstantin* császár hivatalos vallássá tette a keresztény vallást és kiváltságokkal ruházta fel az egyházat, voltak, akik szót emeltek az ellen is, hogy a Szentírást költséges pergamenre másolva sokszorosítsák. Azt pedig egyenesen meg akarták akadályozni, hogy a bazilikákat arannyal és drágakövekkel díszítsék. A tapasztalat ugyan akkor is és azóta is azt mutatja, hogy a művészi érzékkel épített és gazdagon díszített templom, akár csak a falai közt végbemenő színes és látványos szertartások, a hívek zömében nem kelt ellenérzést, mégsem árt a dolog mélyére tekintenünk, úgy, ahogy ezt *Hans Schoepfer* cselekszi az *Orientierung* által közreadott tanulmányában.

Alapvető tétel — írja Schoepfer —, hogy a templom és a templomot díszítő szobrok és képek is csak akkor felelnek meg céljuknak, ha alkalmasság az egyház hitének kifejezésére, az áhítatnak és összeszedettségnek, az Istenhez tartozás érzésének felébresztésére és fokozására. A kiviteli módokat illetően azonban a különböző korok emberének más és más az elképzelése. Az őszövettség népe ragyogó templomokat épített és fényes szertartásokat rendezett bennük. Nagyjában ez a szellemiség uralkodott a középkorban is. Az újkorban azonban már nem mindenütt érvényesült ez a felfogás, vagy azért nem, mert ágotolták a nagy társadalmi inségek és pusztító háborúk, vagy mert ellene hatottak a hitújító mozgalmak. Az egyház így egyre elevebben felismerte annak szükségét, hogy a templomot külső és belső egyszerűsítésnek révén „emberközelségbe” hozza. Tekintélyes egyházi személységek is amellett szálltak síkra, hogy az egyházi bevételeket nagyszabású templomok építése helyett főképpen a nyomor enyhítésére fordítsák, mert — úgymond — az emberben is meg kell látni „Isten templomát”, s így a szegények felkarolásában méginkább kifejezésre jut a szeretet és tisztelet Isten irántában. Nem kétséges azonban — állapítja meg Schoepfer —, hogy e két szemlélet között kell megtalálnunk a helyes középutat.

Induljunk ki magának a templomnak fogalmából. Templom mindenekelőtt az a hely, ahol Isten egészen különös módon van jelen. Akkor pedig Istent nyilván a képzelhető legszebb „lakás” illeti meg. Áll ez természetesen az eszményi esetre. A missziós területeken, a szórvány-vidékeken azonban és mindenütt, ahol nincsenek meg hozzá az eszközök, elesik ez a kíváncsi, hiszen Isten jobban szereti az embert, mint ennek építményét. A templom azután a hívők gyülekező helye is, ahol a keresztény közösség különös módon lép Isten elé. Kell tehát, hogy éppúgy megfeleljen a gyülekező hely gyakorlati követelményeinek, mint a művészi igényeknek. A templom harmadszor a szentiségek kiszolgáltatásának különleges helye. Méltó és alkalmas környezetül kell tehát szolgálnia a szent cselekmények végzéséhez. A templom végül a csendes magunkbaszállás helye valamennyiünk, mint egyének számára.

Ezekből a meghatározásokból már le is vonhatjuk a gyakorlati következményeket. Ezek — Schoepfer szerint — a *józanág, a lényegre tartás, a szent jelleg, és a művészi minőség.*

A templomnak éppúgy, mint az egész egyházi életnek, alkalmazkodnia kell az egyes korok érzésvilágához. A mai érzésvilágnak jellemző vonása a józanág. A mai ember szereti az egyszerűt, a világosat. Ezt keresi a szépségben is. A síma, egyenes vonalak közelebb állnak lelkületéhez, mint a barokk cirádák.

A helyesen tervezett katolikus templomban mindennek az ott állandóan jelenlevő, az Oltáriszentségben rejtőző Krisztusra kell irányítania a figyelmet. Nem szabad teletsufolni mellékoltárokkal, szobrokkal, faldíszítésekkel. Kell, hogy a főoltár a középpont legyen, amelyet a hívek mindenünnen egyformán jól látnak. Hiba lenne még ma is „reprezentatív” templomokról beszélni. Nem a templomok „reprezentálják” Krisztus egyházát, hanem maguk

a keresztények testben s lélekben. A különálló kápolnák megkönnyítik a mai forgatagban az embernek, hogy néhány percet imában töltsön. Minthogy azonban a templom a közösség gyülekező helye, elsősorban plébánia-templomokat kell építeni, és ezeket is olyan módon, hogy a hívek ne szigetelődjenek el egymástól. Ne legyen tehát a templomhajó túlságosan hosszú, ne legyen sok mellékkápolna. Schoepfer a mai korhoz legillőbbnek a koralakú építményt, a körtemplomot mondja, amely tulajdonképpen „nyilvános szoba”. Az egy családhoz való tartozás érzését mozdítja az elő, azt, hogy mindenki otthonát lássa a templomban.

A templom szerkezetének, berendezésének és díszítésének olyannak kell lennie, hogy a belépő már az első pillanatban átélje a különbséget egy profán helyiség és az istentiszteletre szánt helyiség között. Ennek feltételeit megadni, az eszményi templomot pontosan leírni azonban majdnem olyan nehéz, mint magát a szent cselekményt, amely benne végbemegy. Röviden azt mondhatnók: a templom ne legyen túl üres és túl józan, különben profánul hat: **szükséges tehát bizonyos tartalmi gazdagság és az egészet tekintve valami nagyvonulóság.** Kerülni kell azonban a túlságos pompázatoságot, mert különben külsőségessé, igaztalanná, kereszténytelené válik. A természetfeletti kell hangsúlyozni, az örökkévalóra kívni fel a figyelmet, nem pedig arra, ami idővel ugys elmúlik.

Az egyházi művészetnek legfontosabb kelleke, hogy „szolgáló” művészet legyen: lehetőség szerint tükrözze, kifejezze és értelmezze a vallásos gondolatokat. Fokozza ugyanakkor az áhítatot is. Schoepfer úgy véli, hogy ennek a feladatnak nem tesz eleget a teljesen absztrakt kompozíció. Az ilyen természetű színeket és formákat is be lehet ugyan vinni a templomba, de csak díszítő céljuk lehet. Hangsúlyozza Schoepfer, nem jelenti ez azt, hogy korlátozzuk a művészi szabadságot. Arról van szó csupán, hogy az egyháznak jogában áll kiválasztani a művészi alkotások közül azokat, amelyek a fő célt, az embernek Istenhez való emelését tapasztalat szerint a legjobban szolgálják.

Ezzel kapcsolatban említi meg Schoepfer azt a „különösen nehéz” vitát, amely ma világszerte folyik a giccsről. Nem lehet tagadni — mondja —, hogy „túlságosan modern” alkotások is belopakodtak templomainkba, de ez még mindig jobb, mint amikor olyasmikkel találkozunk, amik hamis képet nyújtanak a valóságról. A túlságosan modernet legfeljebb nem értik meg az emberek, ami azonban hamis, az félrevezeti őket. Meg kell lennie a bátorságnak ahhoz, hogy a giccses dolgokat eltávolítsuk a templomból. „Istennek csak a legjobb lehet elég jó, a hívek számára pedig a semmi is jobb, mint a valótlan, a koholt. Sajnos, e tekintetben sokkal elnézőbben kezelik templomainkban a régi dolgokat, mint szabadna. Nagyon sok giccs élvezi a megszokottnak és tiszteletreméltónak védelmét.” Mind a művészt, mind a giccset illetően tartsuk magunkat ahhoz az elvhez, hogy a hit megelőzi az értelmet, a szakrális a profánt, az érzemesnek és az érzelgősnek azonban egyikkel szemben sem biztosíthatunk előnyt. (Joanelli Béda)

KIALLÍTÁS A HÁZFALON... Az idő: 1864, másfél évtizeddel a szabadságharc után. Színhely: a baranyamegyei Szászvár, a Mecsekvidék rengeteg erdővel körülvett, regényes multú, küzdelmes életű faluja. Bájos dombjain mint a Meggyes meg a Rózsahegye, keskeny, girbe-gurba pántlika földek hajladoztak, melyekből házankint negyedtelek jutott egy-egy földművelő magyar családnak. Akkortájt ugyan új gazdasági lehetőség alapját kezdték lefektetni azon a vidéken a megindult bányafeltárási munkálatokkal. De a környék bizalmatlanul fogadta őket. Főleg amikor sűrű füstfelleg kezdett kavarogni a vad rajzolatú Lánga meg a meredek Dobogó szakadékaiban felállított fűrotornyok körül, az avarral borított domboldalakat pedig beborította a kőszén törmeléke, a „fekete szemét”. Bár a roppant erőfeszítéssel végzett földművelés csak inséges létet biztosított: a bányafeltárási munkálatoktól makacs büszkeséggel és félelemmel tartózkodtak. A bányatársaság a cseh és morva határvidékről hívott munkásokat, mert a hegyháti magyar szegény parasztság Héteny, Egregy, Komló vidékén csak hosszú évtizedek insége és okoskodása után jelentkezett felvételre a „Hajerszobákba”. De szászváriak még akkor se igen. Ezt a települést még a rómaiak alapították, majd a középkorban bencés apát-

ság épült itt. A falu, a környék kereskedelmi központja lett. A szászvári gazdák állatfelvásárlásokkal segítettek magukon és elégedett göggel húzódtak be kicsiny ablakú, zsufedeles házaikba.

Az egyik ilyen „szászi”, kisparaszti házban született 1850-ben Kiss György s Vokó Pintér Anna házasságából Kiss György, a hírneves szobrászművész: Fadrusz János, Zala György és Donáth Gyula kortársa. Apja annyiban nevezhető haladószelleműnek, mert elsőnek jelentkezett a bányatársaságnál fuvarozásra, erdőirtásra, azaz külső munkálatokra, hiszen négy öregről és három gyermekről kellett gondoskodnia. A hat holdnyi birtok művelése — a szántáson és aratáson kívül — teljes egészében Vokó Pintér Anna vállára nehezedett. A kis Gyuri, aki a gyerekek közt a legidősebb volt, „mint kis iskolás” a szarvasjóság felügyeletével illeszkedett bele a családi közösségbe. Gyuri, akár többi hasonlókorú pajtása ebben az életkorban, naponta hátára vette a kenyérrel, hagymával, túróval, almával rakott tarisznyát s kezében ostorral elindult az egy vagy két szarvasállat után a Meggyes meg a Rózsahegy halmaira legeltetni. De a Lánga meg a Dobogó szakadékaí felé nem mehettek, hiszen nemcsak a falu de az egész hegyvidék várta, hogy az aknatornyok egyszer csak kilyukasztják „a főd fekete gyomrát”... Kiss Gyuriról feljegyezték, hogy mindig nagyon komolyan, majdnem szomorúan mendegélt pajtásai között s amíg azok gyöngyvirágot, vadkörtét tépdestek, ő az erdő szélén lekuporodott a fák tövébe és meggyfaszárba mélyesztett görbe késsel mindegyre csak farigcsált. Egyszer malacokat, máskor teheneket avagy lovakat meg szárnyasjóságot; közöttük szép büszke kakasokat, amilyeneket maga körül látott. De embert is tudott formázni, így a két öregapját, Főris Jóska bácsit, a kanászuakat, meg a nagybajszú Gyuka juhászt. Azonkívül még asszonyokat is. Olyan szépjárású, délcég tartású kedves parasztasszonyokat, amilyen anyja is volt, akit különben csaknem mindig Szent Annának mintáztott. Ez a nagyasszony rövid ráncos szoknyát kapott a kis Gyuri faragókése nyomán, nyakába csüngő kontykendőt a magosra tűzött fonataira s valami elmondhatatlanul meleg bájt komoly, gondokat ismerő arcára. De kifaragta még apjának kisöccsét is rekruta korában, a kisbírórt rézdobjával, és sok keresztet.

Ezeket a szobrokat anyja, rokonai, a falubeliek és pajtásai ijedt csodálattal nézték, csap apja szegyenkezett és bosszankodott miattuk mert nyilvánvalóan érezte, hogy Gyuri fiában nem számíthat igazi gazdasági segítőtársra, hiszen „se lát, se hall semmi érdemeset, csak ilyen mihaszna játékra van gondja”. Hosszú ideig azonban mégis megelégedett a bosszús zsidalmakkal, a faragókés elrejtésével, aytai pofonok osztogatásával. Egyszer azután iszonyú dráma robbant a kis művész és az egész Kiss család életébe.

Amikor ugyanis Gyuri tizenkét éves korában kiállt a kisiskolából, nemcsak az öreg teheneket bízta reá apja, hanem a rakoncátlan növendék állatokat is: a Virág és Szekfű nevű tinókat és az izmos, hetyke kisbikát, Nyilast. Tudnivaló, hogy a növendék állatok hozama minden idők minden gazdájának (szövetkezetnek is!) legfontosabb anyagi tényezője: ezek árából került ki a családok ruházata, a szükséges gazdasági felszerelés, a múltban még az adóhátralékra és a váltóadóssággraváló is... Így hosszú hónapokig gyakran lehetett hallani a földmívelő családoknál: „Ha majd a tinók megnyőnek, ha a bikaborjút eladjuk...” Nyilvánvaló, hogy a kis Gyuri szíve ugyancsak dobogott, amikor az eleven családi kincstár mögött elindult ostorával és hátára vetett tarisznyájával több pajtásával egyetemben a hegyek felé: apjának szigorú, de jó szava és tenyerének meleg szorítása után.

„Aztán eszeden légy gyөрк, se a Lángáhól, se a Dobogóhól ne mennyél velük!”

„Korán tavaszodott akkor — olvassuk egy száz év előtti foszlott imakönyv fedelén, visszalapozván az elmúlt időkbe és a szászi Kiss család életébe. — Apánk az egregyi Rikájjó vízeséséhez indult a szekérrel, irtásra, anyánk az Édes dűlőbe kukoricavetésre. Én engedelmesen a Meggyesnek tartottam, ahol a legőregebb fa gyökerére telepedve néztem, néztem a Szekfű meg Virág járását, Nyilas bikánk ugrándozását. Amég néztem őket, egyszerre igen nagy melegség járta át szívemet. Megkerestem a kis faragókésemet és formázni kezdtem kedves állatainkat fejüktől bokájukig, külön-külön és egészen egybe is mindegyiket... De azért faragás közben is néztem, merre, hova fordulnak.

Aztán azt hallom, hogy a pajtások nagyot visítanak, de még jóanyám is éppen mellettem, hogy jaj Gyuri, Gyuri, hát nem látod, hogy a Lánga mélyibe fordulnak a tinók meg a Nyilas? Én csak azt láttam, amit a körteágából kifragtam belőlük, de azért ledobtam a kést is, a szobrokat is, és elindultam pajtásaim, meg anyám után, aki mellett akkor már a szomszédok is szaladtak: kemény, vastag kötelekkel. Anyánk, a szomszédok, pajtásaim sikoltozása alatt iszonyú bögést is hallottam — mire tudtam, hogy kárba mentek az állatok. De nem tudtam elmozdulni a meggyfa gyökeréről még akkor se, amikor kötelekkel húzták ki Szekfút meg Virágot, és a nyakuk, a szép tarkafoltos kerek nyakuk véresen a földre lógott. — A Lánga mélyiből, „a főd fekete gyomrából” — sirdogált jóanyám — és én megsemmisülve, mondhatatlan szégyennel hallgattam. Csak akkor vigasztalódtam, amikor Nyilas bikánkat szarvánál fogva hajtották vissza házunk felé s így tudtam, hogy az nem veszett kárba... Mégis amikor este apánk hazatérve vizeskötéllel elvert: nem sirtam, nem jajgattam, mert tudván-tudtam, hogy megérdemeltem a büntetést!”

A kis napló itt ugyan megszakad, de a család még élő tagjainak emlékei alapján folytathatjuk: másnap reggel Kiss György maga elé szólította legnagyobb fiát és elvitte szomszédjukhoz, Csányi kovácsmesterhez, hogy tisztességes iparost neveljen belőle, ha már a gazdasághoz nem ért és mindenfajta gyerekjáték helyett a kalapácsot forgatja. A kis Gyurival azonban Csányiéknak mindennap orvoshoz kellett szaladniuk, mert a lovak patája helyett az élő húsba vágott a tüzes fogóval s az állatok gyakran megrugták... Végül Csányi mester rövid két hét múltán visszavitte Gyurit az apai házba, hogy „nem való az tisztességes mesterségre”, mert ahogy teheti, Balog korszóshoz szaladozik és a tyúkól padlásán a korszók és tejeskőcsögök sarából vagy száznyi tinót formálgat, olyan tinókat, mint a Szekfű meg a Virág, melyek a Lánga szakadékába vesztek... Ezeket a szobrokat Kiss György a tűzbe akarta hajítani, de Vokó Pintér Anna kötényébe emelve a plébánoshoz és a tanítóhoz szaladt velük. Azok ketten forgatták, nézték az alkotásokat a egyszerre mondták mindketten, miként följegyeztetett: „Igazán kár ezért a gyerekért, kellene vele valamit csinálni, vagy valakinek megmutatni mit tud...”

De az idő 1864-ben járt és tehetségkutató intézet híján se plébános, se tanító nem tudott tanácsot adni Vokó Pintér Annának.

„Akkor ha nem kell mesterségre — jelentette ki Kiss György —, hát legyen belőle bányász. Jövő héten meg se állok vele a Hájerszobáig.” A kijelentést rettegés és szégyen fogadta a családban és szomszédságban egyaránt s mert szombat — Szent Anna napja — volt: Vokó Pintér Anna a kis kápolna felé tartott sírásra és könyörgő imádkozásra. Ott amíg elsorolgatták a maguk teremtetése „létányia” szavait, Csabay harangozó csöndesen pipára gyujtván vigasztaló dünyögésbe kezdett: „Az őszen bermálás lesz hajjátok, te Panni! Akkor ájjon ki ez a te faragó gyerekköd a püspök elé avval, amit tud. Annak van hatalma is, okossága is és Isten után csak ő segíthet a szegényen.” Csak ő — kapaszkodott a szavakba Kissné Pintér Anna, és hazatérve a kiskapuban csendes beszélgetésbe kezdett Gyuri fiával. A beszélgetés után Gyuri odaállt apja elé és ezeket mondta:

„Csak ezen a nyáron faraghassak még édesapám. Ezen a nyáron, a bér-málásig! És ha akkor se lesz velem semmi, akkor magam megyek jelentkezni a Hájerszobára.”

Erről a százszvári bér-málásról 1864 őszén ezeket jegyezte fel a Historia Domus lapjaira Szilvássy káplán: „Girk György kegyelmes püspök urunk, amikor is átszaladtak vele a négyes fogat lovai felvirágozott zászlós diadal-kapunk alatt, jobbra-balra osztogatta az áldást a falu ünneplőruhás népére. Am egyszerre, ahogy Kiss Györgyék portája elé értek, fölállt a kocsiban és kesztyűs kezével a kocsis gyeplőjére kapott, mire a fogat azon nyomban megállt vele. Ő, kegyelmes püspök urunk, összefogta gyönyörű piros köpenyét s a rajta csillogó aranykeresztet, és mintha ki akart volna ugrani a kocsiból. De csak állott és nézett. A Kiss Györgyék házfalát nézte — mert erre a falra a kis Gyuri fekete szénnel az egész Százszárt rárajzolta papostul, tanítóstul, bíróstul: a kanászig, a juhászig, öreget és fiatal egyaránt. Aztán az állatokat is, a jójárású lovakat, a szép teheneket, malacokat, bárányokat, aprójószágot, ahogy látta és ősmerte. Benn a templomban már szólt a harang, és Szőlőssy

kántorunk az Ecce sacerdos Magnust énekelte... A nagy főpap azonban, Girk kegyelmes püspök úr, nem figyelt erre, minthogy nem látta a csipkés karínges papokat, a pirosruhás ministránsok meg a bérmandók seregét, csak a kis Gyuri faluját, ott a házfalon, meg a fából faragott, sárból gyúrt szobrokat, amikkel a gyerek telerakta a kis ablakokat meg a tornácot, mintha szívét-lelkét öntötte volna a nagyvilág és a föld hatalmasai elé... Kissné asszony, a Gyuri gyerek édesanyja meg ott térdelt a kisajtó előtt és sírva esdekelt a püspök felé: „Az én Gyuri fiam cselekedte ezt nagy hatalmú püspök úr! Az enyém!” Gyuri apja meg szégyenkezve törölgette homlokát: „En nem akartam, nagyságos püspök úr, csak megengedtem, hogy tegye kedvit még az egyszer... Mert én...” De Kiss Gyuri bácsi többet nem mondhatott, mert a püspök titkárához fordult, a fiatal Troll Ferencz főtisztelendő oldalkanonokhoz, aki csillogó szemmel kiáltott mellette: „Nemde pompás látvány, kegyelmes atyám? Nemde pompás?” Girk püspök körül fordult a papok, a hívek, az ünneplők között egyenesen Kiss György bácsihoz és feleségéhez: „Aki ezeket rajzolta, faragta, nagyra hivatott istenáldotta művész, és hozzák el hozzám a plébániára, a bérálás után, hogy beszélhessek vele!”

Ennek a „beszélgetésnek” következményeként még azon az őszön 1864-ben útnak indították Szászvárról a kis Gyurit Grázba Kelcz Ferencz fafaragó mester műhelyébe. Ennek a mesternek legfőbb érdeme, hogy már az első héten felismerte a hat elemít végzett parasztfiúban rejtőző hatalmas tehetséget, s tanításához kevésnek érezte a maga tudását és műhelyét. Nem nyugodott addig, amíg a fiút az egyházi és világi hatóságok segítségével Münchenbe nem irányíthatta, majd utána elindíthatta Róma, Berlin, Párizs művészeti körei felé, ahonnan csaknem két évtized után került vissza Magyarországra.

De sem olasz, sem német, sem francia művészeti irányok nem tudták elnyomni a Kiss György lelkében élő népi erőket, szülőföldjének ízét, zamatát. Budapesten letelepedve megkezdte alkotásainak sorozatát. Minden alakjában hazai arcok, alakok, hazai lélek éledt ujja, jóformán az egész Szászvár-környéki magyar parasztság. Így a Szépművészeti Múzeumban látható *Kardhordozó apródja* édesapja kisöccsét örökíti meg, ahogy rekruta korában vadkörtefából faragta magának. Kedves *Kakastolvaj*ában a Balog korszós inasa meg kakasa mutatkozik. A keszthelyi *Berzsenyi*-szoborban apjának kemény, éles vonásai, Veres Pálné finom márvány fejében, akárcsak minden asszonyalakjában, anyja, Vokó Pintér Anna tiszta arca, a hegyháti parasztasszony kedves komolysága mutatkozik. Az európai híru pécsi *Szepessy*-szoborban nemcsak a könvtárpalotát építtető karsú, elegáns Szepessy Ignác mutatkozik, de az a lendületes mozgású Girk György is, aki megállíttatta négyes fogatát és elbűvölten nézte a kis Gyuri kiállítását a házfalon, s diadalmas útjára segítette a magyar szobrászat egyik legizmosabb tehetségű, legvonzóbb művészt.

(Dénes Gizella)

JEGYZETLAPOK. (*Álom apámról.*) Látszik rajta, hogy nagyon nagy útról jön. Cipője poros, nadrágja gyűrött, hajtókáján száraz sárfoltok.

— Ki kell vasaltatni — mondom.

— Majd a fürdőben — feleli. És sóhajt: — Harminckilenc óta nem fürdtem.

Mögöttünk sokemeletes, ferde épület, párás ablakkal.

Belépünk. Apám rámnéz, mosolyog; ugyanaz a félszeg mosoly, mint régen.

— Aztán utána majd beszélgetünk. Kibeszélgatjuk magunkat. Most végre mindent elmondok neked. — Néz rám, de nem a szemembe, hanem egy ujjnyit mellé, elrebbenő tekintettel. — És az Ügynöknek is szólnod kellene — mondja zavartan. — Amíg én fürdöm. Tudod, az Ügynökkel is beszélnem kell.

Ajtó nyílik, kék gőz csap ki, zuhog a víz. Kopasz, kövér fürdőszolgák sietnek elő, kék-fehér csíkos pizsamában, lerángatják a cipőjét, lehúzzák róla a kabátot, nadrágot. Apám alsónadrágban áll az ajtóban, szabadkozva mondja:

— Az Ügynököt ne felejtssd el...

Az ajtó becsukódik. Valaki erőlesen karon fog.

— Itt nem lehet állingálni. Tessék lemenni a bisztróba.

Lépcsőzetes terasz, asztalok. Órák óta várok. Dél régen elmúlt, és a fürdősi idő egy óra. Pörköltszag úszik, dohos fürdőszag; egyre jobban elfog az aggodalom. Mi történt apámmal? Miért nem jön? Torkomat fojtogatja a szorongás.

Hátamban érzem a pincér gyanakvó pillantását. Izgatottan megfordulok, s ekkor meglátom apámat: pár asztallal odébb ül az Ügynökkel, háttal nekem, hogy ne vegyem észre; gyors kézmozdulatokkal magyaráz. Tudom, hogy órák óta ott ül, órák óta beszélnek egymással.

Az Ügynök végre föláll, kezét nyújt elmegy.

— Fizetek — mondja apám. Elöttem áll; úgy tesz, mintha csak most vett volna észre. — Mid volt? — kérdezi. — Három fekete? Mindig mondtam, hogy ne igyál annyi feketét. Megárt a szívednek — teszi hozzá szóra-kozottan.

Előhúzza az óráját. Régimódi arany zsebórája van; fölpatintja a fődélét.

— Háromnegyed hat — mondja gondterhelten. — Sietnem kell, hat óra tízkor indul a vonatom.

Rámnéz; kis, tétova mosoly; mielőtt megszólalnék, tekintete elrebben.

Azt akarom mondani: van későbbi vonat is. De tudom, hogy hiába mondanám: már megfogalmazta magában a magyarázatot, miért kell elutaznia ezzel a vonattal. Inkább hallgatók; elkísérem a megállóhoz; ez most egyszerre a Lukács fürdő, és már jön a hatvanhatos.

— Majd legközelebb — mondja apám, általánosságban. Mindketten tudjuk, hogy soha nem látjuk többet egymást.

Gyorsan fölszáll, pénztárcájába mélyed, jegyet vált. De a fordulóból váratlanul mégis visszaint, megkönnyebbülten.

(*Korrespondenciák.*) Nem Baudelaire híres versére gondolok a természet élő oszlopoi közt egyberingó színekről, hangokról, illatokról. Hanem egy másik korrespondenciára: ahogy tér és idő távolán át a költők felelnek egymásnak. Van egy-egy élménynek, helyzetnek olyan „magánvaló” tartalma, hangulata, hangja, hogy aki átéli, bárhol élje át, rokon hangon szól róla?

Három francia börtönvers: Nervalé, Verlaine-é, Apollinaire-é: — mintha egyik a másiknak visszhangja volna. De ez még érthető, magyarázható. Miért ne ismerte volna Verlaine Nerval versét? Apollinaire egészen biztosan ismerte Verlaine-ét is, Nervalét is.

De mit szólnak, mikor egy régi török költő Villon hangján vall az idő múlandóságáról? Villon középkori elődei hangján vall: rendben van, őket folytatja, őket teljesíti be. De hogy jut ez a hang századokon és országokon át keletre? Nem ez a hang jut; az élményben lappang a hang. Minden mulandóság-élményben benne van a „tavalyi hó” és a kérdés: hová lettek a hajdan-volt hírességek.

S úgy látszik, minden harctéren van egy pillanat, amikor hallgatnak a fegyverek és szólnak a madarak. És úgy látszik, ezek a pillanatok rokonok egymással, s egy pillanatra rokonok lesznek, akik róla szólnak. Egy pillanatra rokon lesz a *Pacsirtaszót hallok megint* Petőfié és a *Madár dalol* Apollinaire-je.

Igy felel Yeats a *Ha majd öreg leszel* Ronsard-jának; így felel Shakespeare egyik szonettja az *aere perennius* Horatiusának.

Jelzőtornyok, elszórva a századokban, földrészek. S adják tovább, szádról szádrára, földrésztől földrészre ugyanazt a hírt...

(*Dilemma.*) A. haragszik, mert jót írtam B.-ről. B. haragszik, mert szerte nem írtam elég jót róla. C. haragszik, mert egyáltalán írtam B.-ről. D.-ről már nem is tudom, miért haragszik.

Mit lehet tenni? Írni tovább makacsul azt, ami meggyőződésünk szerint igazság.

A haragok elmúlnak, az igazság megmarad.

S ha a haragok nem múlnak el? Annál rosszabb rájuk nézve. (r. gy.)

S Z E R K E S Z T Ő I Ü Z E N E T E K

IDEGEN SZAVAK. *Szigeti Endre:* A vallás Jung lélektanában című tanulmányában: „*enantiodromia*” — *Hérakleitosz* görög filozófus (Kr. e. 500) a dialektikus gondolkodás őse. A dolgok folytonos változását tanította. Szerinte minden folyik, kétszer nem léphetünk ugyanabba a folyóba. Ugyanakkor minden ellentétek közepette fejlődik ki. Az enantiodrómia vagy enantiotrópia annyi mint ellenáradat és ellenfordulat. Megfelel Heggel dialektikájában a tételnek és az ellentételnek. — A *gnoszticizmus* az első keresztény századok eretnek tanainak egész sorozatát összefoglaló gyűjtőnév. Közös vonásuk volt az a törekvés, hogy a keresztény vallás titkait észelvekre vezessék vissza. — A *parapszichológia* bizonyos rejtélyes, de jelenségekkel igazolt és a normális lélektanon túlmutató lelki jelenségek tudományos vizsgálata. — A *teozófia* szószerint annyi mint: Istenről szóló ismeret. A hindu bölceleten alapuló és modern panteizmussal kevert vallásbölceleti és világnézeti irány, amelynek többféle megjelenési formája van.

TÖBBEKNEK. — VI. Pál pápa legújabb enciklikáját, amely az oltáriszentségről szól, úgyszintén azokat az eseményeket, amelyek kibocsátását szükségessé tették, *Gál Ferenc* teológiai professzor ismerteti majd lapunk egyik legközelebbi számában.

„**ÖREGEDŐ ASSZONY**” — Azt a tudományágat, amely az öregedés problémájával foglalkozik, *gerontológiának* hívják. Lapunkban több ízben foglalkoztunk már vele. De nemcsak a tudósok, hanem írók is foglalkoztak és foglalkoznak ezzel a sokakat érdeklő kérdéssel. *Jacob Grimm* a híres meseíró is írt egy ilyen könyvet késő éveiben. Önmagán és másokon akart segíteni ezzel az írással, akik öreg korukra egyedül maradtak. Mint az Ön számára legidősebbet *Ursula von Mangoldt*, ismert pszichológus nő nemrégiben megjelent kis írását idézzük. „Az asszony számára — írja — különösen nehéz megöregedni. Hiszen nőiességének nagy része éppen abban áll, hogy fiatalos legyen a külseje, hogy vonzó és kíváncsi legyen. Az öregedéssel mindez veszendőbe megy, és valami tökéletesen újjal kell pótolni. Még ha mesterséges eszközökkel igyekszik is korát' elrejtteni, megkísérelve, hogy a végtelenségig kinyújtsa az ifjúságot, mégis csak azt kell tapasztalnia, hogy veszít a rugalmasságából, gyengébbé válik az akaratereje és fáradtabbá lesznek a reakciói. Amikor a gyermekek elhagyják a szülői házat és nincs többé szükségük munkájára, gondoskodására, fájdalmasan nehezdedhet lelkére a belső üresség és az egyedüllét, az elveszettség érzése, amely a kétségbeesésig fokozódhat. Ha azonban fáradtságból és kimerültségből, vagy éppen kétségbeesésből és reménytelenségből öregszik meg valaki, ez nem alkotó vállalása és elvégzése ennek a feladatnak. Ugyanúgy, mint ahogy ősszel fanyarul világossá és átlátszóvá lesz a táj, a tél folyamán azonban már ismét felélednek az élet csirái, az öregedő emberek is új életfázisra kell gyűjtenie és elmélyítenie erőit. Szépek azok a pillanatok, amikor az öregedést nem érezzük tehernek, hanem olyan eseménynek, amelyért hálásnak kell lennünk. Nem kell többé nyugtalansággal elteelve különböző dolgok után szaladgálni, nem kell többé attól félni, hogy elmulasztunk, vagy nem érünk el valamit. Az öreg korban az ember lényének középpontjába veheti vissza az átélteket és tapasztalatokat és itt gondosan mérheti értéküket és értéktelenségüket, igazságukat vagy hazugságukat. Öreg korában talán azt is tudja már az ember, hogy nem minden dolog tartozik rá és csak az marad meg a halál után is, amit lényével áthatott, és személyesen vállalt és alakított.”

B. T. SZOMBATHTELY. — Igazat adunk levélíróknak abban, amit a túlzott és mértéktelen gyógyszerfogyasztásról ír. A kérdéssel a szakmabeliek is egyre többen foglalkoznak. Itt most csak arra a figyelemre méltó nyilatkozatra utalunk, amelyet az osztrák Katolikus Egyetemvégzetek Szövetségének orvosi munkaközössége tett közzé. A nyilatkozat utal a túlzott gyógyszerfogyasztás lélektani hátterére. Elsősorban azokkal a gyógyszerekkel foglalkozik, amelyeket félelemérzés, izgalom, fáradtság, szomorú lehangoltság vagy gátlásos állapot idején vesznek be. Amennyiben helyes lehet az ilyen lelkileg beteg embereknél bizonyos gyógyszerek alkalmazása szigorú orvosi felügyelet mellett, annyira veszélyes e gyógyszerek indokolatlan és ellenőrizetlen használata. A nyilatkozat megállapítja, gyakran csak arról van szó, hogy elfojtsunk valami kellemetlent és valami kellemeset előidézzünk. Ezáltal eltompul a fájdalom felszólító jellege, amelynek szerepe pedig gyakran meghaladja a pusztán fiziológiai figyelmeztető jelzést. Az álmatlanság például gyakran egyszerűen csak biológiai kifejezése a személyes belső ürességnek és sokan nem azzal küzdenek ellene, hogy az életüket személyes teljesítményekkel töltsék ki, hanem a kábító jellegű gyógyszerekhez folyamodnak. Sokan hajlanak arra, hogy adott esetben a hibás magatartást ne erkölcsi kérdésként taglalják, hanem mint a vegetatív idegrendszer valamiképpen hibás működését és gyógyszerekkel kapcsolják ki a még meglévő utolsó erkölcsi gátlásokat is. Ez az eljárás azzal járhat, hogy megfosztjuk az embert annak lehetőségétől, hogy a szenvedések révén érjen meg és váljék öntudatosná, hiszen a gyógyszerek éppen ezeket a belső „gyógyító” erőket kapcsolják ki. Az osztrák orvosok szerint a személyes élményvilág ilyen vegyszeres befolyásolása nagymértékben akadályozza a személyiség kibontakoztatását.

A betegségekkel szembeni helyes magatartásra Szalézi Szent Ferenc szól-gáltatott nagyszerű példát, akiről Jean P. Camus jelentetett meg legutóbb egy könyvet. Elmondja ebben, hogy Szalézi Szent Ferenc a betegség fájdalom-mait páratlan türelemmel viselte el s e türelem szelidséggel és gyöngédséggel párosult. Soha nem hallották hangosan panaszkodni, soha nem kívánt olyas-mit, ami ne lett volna tökéletes összhangban Isten akaratával. De amiatt sem panaszkodott, hogy a betegség következtében nem tudja úgy szolgálni Istent és felebarátait, ahogy szeretné. Teljesen Isten tetszésére bízta magát. Engedjük őt tevékenykedni; ő az Úr, tegyen tetszése szerint. Oh Istenem! legyen meg a Te akaratod, és nem az enyém, hiszen mindig is ezt akartam, hogy a Te akaratod történjék, hogy a Te törvényeid és parancsaid foglalják el szívem kellős közepét. „Ha megkérdezték nem akar-e orvosságot bevenni, egy kis húsleveszt enni, vagy nem akar-e valamilyen kezelést, egyszerűen ezt válaszolta: „Járjatok el a beteggel tetszésetek szerint; Isten most az orvosok gondjaira bízott.” Egyszerűen közölte fájdalmait anélkül, hogy eltú-lozta volna őket, vagy ellenkezőleg csekélyebbnek mondotta volna. Az előzőt gyávaságnak tartotta volna, az utóbbit hamisságnak. Még ha lelkének alsó rétegei a heves fájdalomnak nyomása alatt állottak is, az arcán és szemében a felső réteg vidám maradt, és ez a vidámság barátságosan világított át a testi fájdalom felhőin.